

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Факультет філології та журналістики
Кафедра української літератури

Вікторія Сірук

Історія української літератури 2-ої половини ХІХ ст.: мистецькі орієнтири,
культурно-історичний контекст

навчальний посібник

Луцьк

2021

УДК 821.161.2“18”(091):371.214.115

I–90

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 26 лютого 2021 року)*

Рецензенти:

Рарицький О. А. – доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Моклиця М. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Тиха Л. Ю. – канд. філол. наук, доцент кафедри інженерної педагогіки, психології та українознавства Луцького національного технічного університету.

Сірук В. Г.

I–90 Історія української літератури 2-ої половини ХІХ століття: мистецькі орієнтири, культурно-історичний контекст: навчальний посібник (для бакалаврів галузі знань 01 Освіта, спеціальності 014 Середня освіта програми “Українська мова та література. Світова література”; галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 035 Філологія, освітньої програми “Українська мова та література. Світова література”. Луцьк: Терен, 2021. 180 с.

Навчальний посібник висвітлює основні тенденції розвитку української літератури 2-ої половини ХІХ ст., містить завдання для самостійної, індивідуальної роботи, критерії оцінювання знань, тестові завдання, рекомендовану літературу. Для викладачів та студентів-філологів.

УДК 821.161.2“18”(091):371.214.115

© Сірук В. Г.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.....	5
Конспект лекцій.....	7
Тематика практичних занять.....	58
Тематика індивідуальних науково-дослідних завдань.....	93
Розподіл балів та критерії оцінювання.....	97
Питання для підсумкового контролю.....	120
Рекомендована література.....	125
Публікації, навчально-методичні матеріали до курсу.....	134
Короткий термінологічний словник.....	194

ВСТУП

Посібник «Історія української літератури 2-ї половини ХІХ ст.: мистецькі орієнтири, культурно-історичний контекст» має на меті поглибити уявлення студентів про основні закономірності розвитку історико-літературного процесу 2-ї пол. ХІХ ст. й розуміння літератури як форми художнього пізнання та упорядкування дійсності; доповнити знання про надбання української літератури цього періоду в контексті світової культури; зацікавити студентів художнім твором як специфічним засобом пізнання світу й себе в ньому; поглибити навички аналізу художнього тексту з погляду індивідуальної творчої манери (стилю) автора в контексті цього періоду та з позицій новітніх методик прочитання тексту; розвивати у студентів творче самостійне мислення, естетичний смак.

Основними завданнями вивчення нормативної дисципліни «Історія української літератури 2-ї половини ХІХ ст.» є засвоєння студентами особливостей українського літературного процесу, життєвого і творчого шляху письменників 2-ї половини ХІХ ст., поглиблення текстуального вивчення, аналізу найвидатніших творів української літератури цього періоду. Звертається увага на вироблення у студентів самостійного уміння інтерпретувати жанрово-стильову специфіку тексту, користуватися теоретичною термінологією, критичною літературою тощо.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Таблиця 1

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лек.	Практ. (Семін.)	Конс.	Сам. роб.
1	2	3	4	5	7
Змістовий модуль 1. Література 2-ї пол. ХІХ ст. Розвиток реалізму.					
Тема 1. Література 2-ї пол. ХІХ ст. Розвиток реалізму.	5	4			1
Тема 2. Літературні дискусії 1872–1878, 1892–1893 рр.	3	2			1
Тема 3. Пошевченківська поезія 2-ї пол. ХІХ ст.	6	2		1	3
Тема 4. Життєвий і творчий шлях Павла Грабовського	5	2			3
Тема 5. Поезія	5		2		3

Якова Щоголева					
Тема 6. Особливості поетичного світобачення Івана Манжури	3				3
Тема 7. Творчість Леоніда Глібова	5	2			3
Тема 8. Поетична, ліро-епічна спадщина Степана Руданського	4	2			2
Тема 9. Основні тенденції розвитку української прози 2-ї пол. XIX ст.	6	2		2	2
Тема 10. Новаторство Марка Вовчка	4	2			2
Тема 11. Творчість Пантелеймона Куліша	6	2		1	3
Тема 12. Поезія, проза, драматургія Юрія Федьковича	5	2			3
Тема 13. Творча індивідуальність Анатолія Свидницького	5		2		3
Тема 14. Проза Олекси Стороженка	3				3
Разом за змістовим модулем 1	65	20	4	5	36
Змістовий модуль 2. Літературний рух 70–90-х рр. XIX ст.					
Тема 14. Роль і місце української інтелігенції у прозі 2-ї пол. XIX ст.	3			1	2
Тема 15. Творчість Івана Нечуя-Левицького	7		4		3
Тема 16. Прозова майстерність Панаса Мирного	6		4		2
Тема 17. Художня спадщина Бориса Грінченка – письменника і громадського діяча	4	2			2
Тема 18. Прозова спадщина Олени Пчілки	2		2		
Тема 18. Особливості розвитку українського театру 2-ї пол. XIX ст.	5			1	4

Тема 19. Подвижницька діяльність Михайла Старицького	4		2		2
Тема 20. Літературна й театральна діяльність Івана Карпенка-Карого	4	2			2
Тема 21. Драматичні твори Марка Кропивницького	4	2			2
Тема 22. Життя і творчість Івана Франка	9	4			5
Тема 23. Новаторство Івана Франка-поета	15	4	6	1	4
Тема 24. Прозова спадщина Івана Франка	13	2	6	1	4
Тема 25. Драматургія Івана Франка	9	2	2	1	4
Разом за змістовим модулем 2	85	18	26	5	36
Усього годин	150	38	30	10	72

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Змістовий модуль I.

ТЕМА 1. Українська література 2-пол. XIX ст. Розвиток реалізму. (2 год.)

Роз'єднання українського народу кордонами чужих його ментальності імперій, сповільнений духовний поступ, мистецько-літературний процес. Скасування кріпацтва (1861 р.), проведення в Росії земської, судової, військової, шкільної реформ. Інтенсивний розвиток капіталізму в Україні. Активізація політичного і культурного життя. Зростання національної свідомості інтелігенції. Посилення інтересу до історії і духовної культури народу. Культурно-освітній рух в Україні: виникнення «Громад» у Східній Україні – осередків української інтелігенції, консолідованих ідеєю національного відродження, та просвітніх організацій у Східній Галичині, їхні програми. Діяльність «Громад» на ниві українознавчих досліджень, громадсько-культурна праця (організація недільних шкіл, влаштування літературно-мистецьких вечорів, поширення освіти і книг серед простолюду). Перший український журнал «Основа» (1861–1862 рр.). Публікація на його сторінках творів Т. Шевченка, Марка Вовчка, А. Свидницького, Ганни Барвінок, Л. Глібова, С. Руданського. Орієнтація художньої прози «Основи» на етнографізм. Переслідування царизмом українського слова (обмеження розвитку

української літератури Валуєвським циркуляром 1863 р., Емським указом 1876 р., їхній гальмівний вплив на розвиток української літератури, театру, національної науки). Переслідування активних діячів «Громад». Об'єднання представників різних верств інтелігенції – від політично поміркованих до радикальних (О. Кониський, П. Чубинський, М. Драгоманов, М. Старицький). «Хлопомани» – представники спольщеної шляхти, які брали активну участь у національних наукових, культурних, освітніх змаганнях (В. Антонович, Т. Рильський, П. Житецький, К. Михальчук). Українофільство як культурно-освітній громадівський рух.

Південно-Західний відділ Російського Географічного товариства – інтелектуальний центр українського життя у Києві. 8-томний «Архив Юго-Западной России» (документи з історії Правобережної України XVI–XVIII ст.) В. Антоновича, 7 томів «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» П. Чубинського (унікальні фольклорні, етнографічні та мовознавчі матеріали); «Исторические песни малорусского народа» В. Антоновича та М. Драгоманова, «Украинский орнамент. Вышивки, ткани, писанки», «Українські узори» Олени Пчілки. Наукові здобутки мовознавців О. Потебні («Із лекцій з теорії словесності», «Із записок з теорії словесності»), П. Житецького («Нарис літературної історії малоруського нарiччя в XVII–XVIII ст.», «Думки про народні малоруські думи»), юриста О. Кістяківського «Права, по которым судится украинский народ». Фундаментальні дослідження з історії, фольклористики, етнографії, статистики, археології, розкриття глибини і багатства культури українців, їхньої самотності.

Заснування М. Драгомановим української друкарні у Женеві. Драгоманівські видання – п'ять збірників «Громади», популярні брошури політичного змісту, збірники фольклорних матеріалів, художні твори. Брошура «Українська література, переслідувана російським урядом», підготовлена М. Драгомановим до Міжнародного літературного конгресу і поширена серед його учасників (Париж, 1878 р.). Протест проти небачених у цивілізаційному світі переслідувань літератури великого народу та перша патріотична спроба популяризації у світі її здобутків.

Київ – центр, де згуртовуються найвизначніші літературні й наукові сили (М. Максимович, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, М. Лисенко, В. Антонович та ін.). Східна Галичина як осередок видавничої і громадсько-культурної діяльності. Суспільно-політичні напрями серед української інтелігенції Галичини і Закарпаття («москвофіли» і «народовці»). Початок історії «Просвіти», перша українська газета «Зоря галицька». Заснування Літературного товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові (1873 р., зреформованого 1892 р. в Наукове товариство імені Шевченка). Об'єднавча роль галицьких журналів «Правда», «Зоря», «Житє і слово», «Літературно-науковий вісник». Публікація художніх творів українських письменників, перекладів світової літератури, праць з історії літератури та критики, публіцистичних статей. 6 томів «Історії літератури руської» Ом. Огоновського.

Аматорський театральний рух. Утворення українського професійного театру під орудою Марка Кропивницького. Соціальне замовлення на українські вистави. Альманахи: «Луна» (1881р.), «Рада» (1883 р.); «Нива» (1885 р.), «Степ» (1886 р.), «Складка». Журнал «Киевская старина» – «енциклопедія українознавства», висвітлення питань української історії, археології, фольклористики, географії, публікація художніх творів; газета «Черниговский листок».

Перехід від романтизму до реалізму. Співіснування романтизму та реалізму (О. Огоновський «Гальшка Острожська», П. Куліш «Байда, князь Вишневецький», О. Барвінський «Павло Полуботок, наказний гетьман України» та ін.; ідеалізація і романтизування героїв). Ідейно-тематичне, жанрове та образне збагачення літератури.

Реалізм як заперечення естетики романтизму з її культом байронічних героїв, засиллям історичної тематики, надмірностями сентиментально-філософської лірики. Пошук нових тем, образів, поява нових жанрів, посилення уваги до соціальних проблем, поглиблення психологізму в літературі. Дві лінії в розвитку реалістичного мистецтва: 1) соціальний аналіз дійсності; 2) психологічне осягнення людини.

Риси реалізму: *життєподібність, типовість, соціальний детермінізм, раціоцентричний психологізм* (реальне місце дії, конкретно-історичні реалії, достовірність побуту і звичаїв як типових обставин, соціальна зумовленість характерів персонажів). Позитивізм як філософська опора реалізму. Для письменників-реалістів притаманним стало осмислення історичного розвитку суспільства, вияв соціальних закономірностей його розвитку, психологічне дослідження характерів окремих індивідів, утвердження ідей свободи людської особистості, необхідності прогресу в науці й суспільстві, зображення типових людських характерів. *Тематично-стильові течії реалізму:* соціально-побутова (Л. Глібов, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький) зі специфічним різновидом народної теми (О. Кониський, Б. Грінченко); соціально-психологічна, започаткована творчістю Марка Вовчка, А. Свидницького (Панас Мирний, І. Франко); соціально-філософська, представлена І. Франком, М. Павликом, П. Грабовським.

Оновлення *тематики й проблематики* літератури – зображення пореформеної дійсності, соціального розшарування на селі, зубожіння й пролетаризація селянства, взаємин інтелігенції й народу, наростання соціального протесту, диференціація соціальних типів – від безземельного селянина до сільського глителя, від пролетаря до фабриканта, зображення представників інших національностей, розвиток повістєво-романних жанрів.

Стаття І. Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», формула “наукового реалізму”: художня література, як і наука, це засіб пізнання життя, письменник повинен аналізувати описувані факти, важливе значення мають світогляд автора, правдивість.

Осмилення провідних тенденцій суспільного розвитку, суспільних обставин, які визначають долю героїв, поглиблення психологічного дослідження внутрішнього життя особистості, розширення проблемно-тематичного і жанрово-стильового діапазону, відхід від ідеалізації селянства, художнє дослідження суперечностей буття різних верств населення, поява широкого соціально-психологічного роману, соціально-психологічної драми. Бурхливий розвиток повістєво-романних жанрів, романного мислення, що відкрило можливості для панорамного зображення життя та актуалізувало соціально-політичні й філософські проблеми.

Українська поезія (П. Куліш, Ю. Федькович, М. Старицький, Я. Щоголев, І. Манжура, П. Грабовський, І. Франко). Бурхливий розвиток прози (І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Б. Грінченко, І. Франко). Проблемно-тематичне і жанрове багатство драматургії (М. Старицький, М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, І. Франко). Зв'язок драматургії й театру. Успіхи корифеїв. Видання фольклорних збірників П. Куліша, М. Лисенка, Я. Головацького. Збірники І. Рудченка «Народні південноруські казки», «Чумацькі народні пісні», «Збірник українських пісень» (три випуски з нотами М. Лисенка). М. Петров видає «Нариси з історії української літератури XVII–XVIII ст.» і «Нариси з історії української літератури XIX ст.». Активізація перекладацької справи (П. Куліш, І. Франко, Б. Грінченко, П. Грабовський).

Література набуває повноти у відображенні людського життя, збагачується змістом і формою, стає органічною частиною світового літературного процесу.

ТЕМА 2. Літературні дискусії 1872–1878, 1892–1893 рр. (2 год.)

Основні етапи розвитку історії української літератури 2-ї пол. XIX ст. Роль української літератури у пробудженні національної самосвідомості українського народу. Літературно-теоретична боротьба. Передумови виникнення літературної дискусії 1872–1878 рр.: скасування кріпацтва в Росії і селянська реформа 1861 р., видання В. Білозерським і М. Костомаровим у Петербурзі журналу «Основа», опублікування у ньому етнографічних матеріалів та розвідок з історії України, художніх творів Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка, стаття М. Костомарова «Две русские народности» (1861 р.), у якій обґрунтовується ідея самобутності «южнорусского племени» на основі етнопсихологічних відмінностей українців і великоросів.

Участь у дискусії галицько-українських письменників старшого і молодшого поколінь. Основні питання літературної дискусії 1872–1878 рр.: взаємодія мистецтва й дійсності, проблеми реалізму, народності, міжлітературних зв'язків. Стаття П. Куліша «Погляд на українську словесність». Теорія «етнографічної достовірності» з обстоюванням національної своєрідності та месіанського

призначення українського слова, розвиток літератури на основі “української усної словесності”. Утвердження права українців мати власну літературу, окреслення обнадійливих перспектив її подальшого розвитку, збагачення стильової системи, родів і жанрів.

Відповідь – полемічна стаття М. Драгоманова «Література російська, великоруська, українська і галицька» на сторінках галицького журналу «Правда» (розвиток української літератури унаслідок розширення тематичних обріїв, розроблення проблематики народного життя, вдосконалення художньої форми, збагачення національного письменства перекладами шедеврів світової літератури; зв'язок літератури із науковими й суспільними ідеями часу, вироблення методології й методики літературознавчих досліджень). Перша літературознавча стаття М. Драгоманова, написана українською мовою. Мета статті – довести можливість окремого розвитку локальних українських літератур «під одним спільним, російським дахом» (І. Франко); через російську літературу розширити український напрям. Неодмінні підвалини української літератури «реалізм по методу, гуманізм по ідеалах і федералізм по політиці», перебільшення генетичної й еволюційної залежності української літератури від російської. Програма розвитку літератури: розширення тематичних обріїв, розроблення проблематики народного життя, вдосконалення художньої форми, збагачення національного письменства перекладами шедеврів світової літератури. І. Білик («Перегляд літературних новин») виступив на підтримку драгоманівських тез: відображення актуальних проблем соціального буття народу, розширення й збагачення засобів реалістичного письма, осуд естетичного примітивізму.

Опоненти М. Драгоманова: О. Кониський (стаття «Український націоналізм»), В. Барвінський «Слівце для опізнання»). Критика М. Драгоманова за космополітизм. Заперечення потреби спиратися на російську літературу. Участь у літературній дискусії Івана Білика. Цикл його статей «Перегляд літературних новин», критика просвітницько-сентиментальних творів, естетичного примітивізму. Зміст виступу І. Нечуя-Левицького «Сьогочасне літературне прямування» – обґрунтування теорії реалізму, принципи «реальності, національності та народності». Уживання народної мови, відображення психічного характеру народу, використання епічних та ліричних форм і самого духу народної поезії. Стаття І. Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи» (література повинна аналізувати описувані факти, вказувати їхні причини і наслідки, послуговуючись досягненнями психології, медицини, педагогіки та інших наук, «література – робітниця на полі людського поступу», повинна виявляти хиби суспільного устрою; науковий реалізм).

Дискусія 1892–1893 рр. Б. Грінченко і його «Листи з України Наддніпрянської» (критика “помосковленої” української інтелігенції за відсутність національної свідомості, обстоювання розвитку самостійної літератури, української

мови, національна освіта, творчість як засіб культурного піднесення, праця для національного відродження).

Б. Грінченко про живучість

шевченківських традицій, патріотизм.

М. Драгоманов і «Листи на

Наддніпрянську Україну»: національне підпорядковується «інтернаціональному, вселюдському», позитивна роль в історії української літератури російської літератури, нищівна критика окремих творів українських літераторів. Інтернаціоналізм, космополітизм, соціалізм М. Драгоманова. Дискусії порушили проблеми суспільного і літературного життя того часу, участь у ній чільних представників українського письменства.

ТЕМА 3. Пошевченківська поезія 2-ї пол. XIX ст. (2 год.)

Традиції Т. Шевченка, наслідування його тем, мотивів, образів українськими письменниками 2-ї пол. XIX ст. Деформація рецепції творчої спадщини Т. Шевченка, однобока експлуатація розмаїтої інтелектуально-естетичної проблематики «Кобзаря», педалювання соціально-викривальної тематики, спрощення світоглядної концепції митця; пошук нових змістово-формальних засобів у поетичній творчості. Наслідування, яке відповідало потребам тогочасної духовної дійсності; існування поезії у народництві, щоб вберегтися від нівеляції. Поезія відбиває піднесення національного самоусвідомлення. Змагання за визволення й соборну єдність України поставали в поезії як слідування духовним заповітам Шевченка (особливе трактування такого образу поета – як засновника української держави слова). Розбудовування міфу про Україну. Уперше ставиться проблема обов'язку й свободи особистості, мотив самотності.

Сповільнене утвердження реалізму в ліриці (відкидання реалістичною парадигмою фантастики, алегорії, символіки, міфу). Виникнення версифікаційних штампів («святиня», «кумир», «діло святе», «кайдани»; жіночих образів: «сестра», «муза», «ангел», «Діва Марія»); поява низки портретних замальовок, фіксація певних професій, настанова народницької ідеології на службову роль мистецтва, заохочення віршованих гасел, перехід від резистансу до глибокого песимізму, понурі пейзажні замальовки, пріоритетне значення – критерію правди. Поява у поезії пасіонарного типу особистості, здатної на героїчний чин. Збірки «Пролісок», «З півночі», «Кобза» П. Грабовського. Тема України у творчості П. Грабовського. Лірика А. Свидницького. Лірика С. Руданського. Звернення поета до поемного жанру на історичну тематику. «Співомовки» – розширення жанрових можливостей української гумористики, поетично опрацьовані усні анекдоти у формі коломийки, у яких відображено найрізноманітніші соціально-побутові

комічні ситуації, сатиричний погляд на багатіїв, визискувачів, висміювання негативних рис людського характеру; орієнтація віршованого тексту на певну мелодію, “голос”, музикальний супровід. Ліричний вірш і пісня-романс – основні жанри лірики Л. Глібова («Журба», «Вечір», «Летить голуб», «Зіронька»). Байки письменника. Мотиви й образи лірики М. Старицького. Еволюція лірики Я. Щоголева від романтизму до класичної рівноваги. Доля жінки у творах І. Манжури («Мати», «Явдокії», «Спомин»), образ сироти, босяка у його поезіях. Особливості стилю письменника: вірші на соціально-побутову, ліричну, історичну тематику, поеми-казки («Іван Голик», «Трьомсин-богатир»), балади, легенди. Притлумлення поетичного потенціалу на догоду службовій заангажованості (поезія Б. Грінченка). Пластична алегорія каменярів, символ вічного революціонера у поезіях І. Франка.

Розквіт жанру елегії на тлі настроїв самотності, туги, нерозділеної любові, плину часу. Спроба відійти від винятковості козацької теми. Картини безпросвітнього злидарювання. Потяг до “правдоподібної” предметності, розкриття ліричного переживання в зримих реаліях зовнішнього світу. Широкоформатні ліро-епічні полотна як подолання Шевченкових упливів. Поеми «Настуся», «Великі проводи», «Маруся Богуславка» П. Куліша. Історичні поеми Ю. Федьковича, Б. Грінченка.

Новий етап розвитку української поезії ХІХ ст. становлять 80–90-ті роки. Бурхлива перекладацька діяльність митців. Уникання поетами елементів риторики, “поетичного” пишнослів’я, громіздких канонічних конструкцій (народнопісенний паралелізм).

ТЕМА 4. Життєвий і творчий шлях Павла Грабовського (2 год.)

Драматичний життєвий і творчий шлях Павла Грабовського, українського поета, політичного засланця, чия творчість – «крик болю і туги за рідною Україною» (І. Франко). Літературне псевдо під багатьма віршами – Українець, Панько, Павло Граб, Павло Журба, Харко Воля, Харко Вець. Літературно-естетичні погляди митця: “європейство на ґрунті українському”, “націоналізм – конечна умова поступу загальнолюдського”, “праця на ґрунті українському, коло народу українського, в мові українській”; пісня, творчість Т. Шевченка, світова поезія як джерела натхнення письменника, зразки справжньої поетичної краси і людяності. Захоплення марксизмом змінюється критикою його догматизму; засудження “українців неукраїнолюбів”, псевдопатріотів, підніжків-запроданців, “зоологічної правди” і “запеклого індивідуалізму” селянина.

Збірка «Пролісок» – виведення глибоко змістовного образу ліричного героя – особистості широкого суспільно-громадського діапазону, громадсько-політичні й філософські роздуми про сучасність. Ідейні комплекси, якими сформовано “ідеологічний” світ «Проліска»: загальноєвропейська гуманістична концепція суспільного прогресу, спеціально народницька доктрина й українська національна справа. Громадянський пафос поезії. Звернення до творчості Т. Шевченка (риси типологічної близькості з Шевченковою психологічною лірикою часів заслання, розробка окремих, започаткованих Кобзарем, мотивів та модифікація поодиноких його стильових рішень). Перегук поетичного доробку П. Грабовського у тематиці, проблематиці, напрямках образного новаторства з поезією О. Кониського, В. Мови (Лиманського), М. Старицького, І. Франка, Б. Грінченка, В. Самійленка. Турбота про долю України, її народу, державність й культуру, роздуми над ? сторичним прямуванням українців («До сіячів», «До Русі-України», «До українців», «До України», «До галичан», «Народові українському» та ін.). Полемічна загостреність, обстоювання власної позиції в питаннях природи й смислу художньої творчості, переконання у великій суспільній ролі літератури, розв’язання завдань суспільного розвитку України («Поетам-українцям», «До українців», «З думок сучасних»). Ностальгічні мотиви поезій «У сні», «Далеко», «Україна приснилась мені», оспівування людей праці. Найкращі поезії – “особиста” лірика П. Грабовського (О. Маковей).

Звернення П. Грабовського до християнської алегоричної емблематики – зближення образів борця-страдника й Христа. Мотив жертви – форми жертвування (подвижницька “робота”, загибель героя), загальна, опoетизована краса жертви, її жахаюча ціна у зіставленні з реальним, повсякденним життям.

П. Грабовський – майстер короткого (8–12 рядків) ліричного вірша, сповненого живої думки й пристрасті. Поезії з гостроконфліктним “ліричним сюжетом”, лаконічними, афористичними вираженнями незламності духу особистості, віри в майбутнє українського народу. Найуживаніша лексема – “серце”.

Новий етап творчого розвитку П. Грабовського. Збірка «З півночі». Розбудова концепції пасіонарної особистості та інтерпретаційно-стильове увиразнення окремих провідних мотивів творчості. Основа збірки – розділ «Сумні співи». Концептуальне дослідження особистості, намагання поглибити її виміри, з’ясувати низку етичних та естетичних проблем («В хоробі», «Тяжко дихати...», «Куди подінусь я з нудьгою», «Краю не буде неволі», «Не прийде надія, одурить – я знаю»). Світ суб’єктивно-інтимних

переживань і світоглядних уявлень героя невіддільний у поезії від перейнятості долею України. Туга за Україною («Зворушив я в серці муку...», «Та вже ж мені, миле братство...», «Розгубив я свої думи...», «Під небом дальньої чужини...»).

П. Грабовський як перекладач творів світової поезії. Книги перекладів поетичних творів із двадцяти п'яти літератур світу: «Твори Івана Сурика», «З чужого поля», «Доля», «З півночі» (розділ «Переклади»), «Кобза», «Хома Баглай» (переспів з Роберта Бернса), «Хвиля» (за життя не опублікована). Не знайдена збірка поезій «Вітка». Упорядкований автором збірник поезій «Песни Украйны» – спроба популяризації російською мовою кращих поетичних творів українських поетів ХІХ ст. Прозові твори письменника «Червоний жупан», «З далекої півночі», «На далекій півночі». Творчі, приятельські стосунки поета із Б. Грінченком, І. Франком. Присвята Лесею Українкою поеми «Одно слово» П. Грабовському.

Критика творчості П. Грабовського О. Маковеем, М. Вороним. Докір за одноманітність рис ліричного героя, повторюваність мотивів (невільницьких, тюремних, призначення мистецтва, нерозділеного кохання), жанрову обмеженість (послання, умовний діалог), обмеженість засобів художньої реалізації ідеї (спогад, сон, роздум, заклик). Критичне оцінювання й самим П. Грабовським своєї творчості. Ознаки індивідуального стилю: чіткість строфічної будови вірша, виразна ритміка, пісенна мелодійність, публіцистичні монологи, інвективи, психологізм поетичних образів.

Літературна діяльність П. Грабовського – вагома складова частина українського літературного руху наприкінці ХІХ ст.

ТЕМА 5. Особливості поетичного світобачення Івана Манжури (1 год.)

Життєвий і творчий шлях Івана Манжури. Перші публікації на сторінках катеринославського тижневика «Степь» під псевдонімом Іван Калічка («Босяцька пісня», «На пасіці», «З заробітків», «Веснянка», «26 лютого», «Моїм судцям», «Лелії»). Суспільно-політичні погляди поета: мандрівки, записи народно-поетичної творчості, вплив О. Потебні на формування фольклористичних інтересів І. Манжури, Т. Шевченка як ідейний учитель, вдосконалення української мови на місцевому мовному матеріалі, свідома орієнтація на читача з народу. Вірші на соціально-побутову і ліричну тематику. Доля жінки-матері (деспотизм, утиски, соціальна нерівність) в творах І. Манжури («Мати», «Явдокії», «Нечесна»). Ідейний перегук поезії «Кобзар» із кращими поезіями Т. Шевченка на історичну

тематику; співець-кобзар і його могутня сила слова. Важливість ролі митця у суспільстві (поезія «Різдвяна зірка»). Провідний мотив інтимної лірики («Над Дніпром», «Нічниці», «Нехай», «Спомин», «Минуле») – незгасна любов до жінки-матері. Перша збірка віршів І. Манжури «Степові думи та співи». Три тематичні блоки ліричних поезій (за М. Сумцовим): 1) автобіографічні («Мати», «Весна», «Спомин», «По весні») селянсько-побутові або селянсько-економічні («Дума», «На степу і у хаті», «З заробітків», «На добрій ниві», «Гряд»); 3) інтимні вірші («Нечесна», «Веснянка», «Нехай», «Переспів», «Вранці»). Чільний образ – знедолений сільський бурлака, бездомний сіромаха, босяк; ключові слова – “одинак”, “самотній”, “сиротина”, “чужина”, “волох”.

«Над Дніпром» – друга збірка поета, “дидактична поема”, поезія традиційних українських уявлень, народних календарно-обрядових свят. Зимові народні вірування («Під Новий год»), весняні («Явдокії», «Сорок святих», «Жайворінки», «Теплого Олекси»). Цикл «Сум» – декларація синівської любові до України, художній аналіз історичної спадщини минулого, неординарні феномени душевного життя, сув’язь розмови та пісні. Ліричний герой – народний співець, закоханий в Україну; медитативна філософічність віршів, посилене використання змістової форми псалма з його мотивом проникливої скарги, благання, звернення до Бога як до могутньої сили. На першому плані – рефлексивна думка, реалістична приземленість художнього осмислення дійсності. Фольклорна символіка, ліризм, виразність думки. Провідний мотив – чистота духовного життя і справедливість, прагнення духовної гармонії.

Образне утілення України: селянська нива, степ, колос, пасіка, одвічна нужда і тривоги селянина, бурлака, кобзарська пісня, матері й діти, сирицько-наймитське становище України, козацько-гайдамацькі традиції, поетизація краси природи. Жанри лірики: ліричний нарис («З заробітків», «На пасіці», «Сторіж»), вірш-пейзаж («Вранці»), босяцька пісня «Ой чом мені молодому...», елегія («Минуле»), романс («Над Дніпром»), лірично-алегоричний паралелізм («Лелії»), вірш-розміркування («Мати», «Коли твою душу нудьга наполяже...»), ліричне оповідання («Старець»), медитація («Чого здається: я б полинув...»), стилізація фольклорної пісні («Дівчача думка о Покрові»), інвективне послання («Декому»), гімн («Обжинки»), ода («Здравиця»). Лірика сюжетна, в основі якої – епізод, випадок, факт, подія, побутове явище, монолог-роздум, опертий на певний життєвий випадок-висновок, драматизація конфлікту, послідовно-хронологічний виклад. Найуживаніша стилістична фігура – поетичне ступенювання (градація). Лірика І. Манжури як передчуття українського декадансу (протистояння героя і світу, мотиви журби, смутку, меланхолійності).

Фольклористична діяльність, погляди на мистецтво і літературу («Старий музика», «До музи»). Поема-казка «Іван Голик» – пригоди відчайдушного, винахідливого сміливця, казкового царського сина, щира, безмежна любов автора до простої людини, глибока віра у творчі сили народу, його світлий розум і невичерпну енергію. Вплив української бурлескної традиції XVII–XIX ст., орієнтація поета на «Енеїду» І. П. Котляревського (образні характеристики героїв, манера викладу думки, зображення масових сцен). Трьомсин (поема-казка «Трьомсин-богатир») як утілення найкращих рис запорозького козацтва: волелюбність, чесність, нетерпимість до зла; розправа сміливця з царством Змія. Істотний мотив – захист людей від знущань ворожих сил. Сила й розум лицарів-богатирів – невмирущість українського народу. Написання легенди «Ластівка» на запропонований О. Потебнею народнопісенний мотив («Коли б знала, коли б відала, що засватана буду»). Переклад І. Манжурую шести пісень поеми Й-В. Гете «Рейнеке Лис»; заборона до друку цензурою. В основі поеми – фольклорний мотив про хитрого, вигадливого Лиса, який своїми численними витівками довго обдурює багатьох звірів, позбавляє спокою самого царя звірів – Лева. Алгоричність образів, комізм обставин. «Звіряче царство» – тогочасний суспільний лад. Розроблення гетевського сюжету й І. Франком.

Балада «Ренегат». Подібність до відомої поеми «Євшан-зілля» М. Вороного. Часи турецьких збройних нападів, очільник війська – перекинчик Гасан, у минулому кошовий отаман запорожців. Кульмінація – епізод із великодніми дзвонами міста Келеберди, які не стали сигналом до кровопролитного вторгнення ворогів в Україну, а виконали роль чарівного євшан-зілля (військо повернулося назад).

Переробки, переосмислення народних сюжетів й образів (віршовані гуморески, віршовані обробки демонологічних народних переказів). Свідома орієнтація на читача з народу, а звідси – надзвичайна увага до мови своїх творів, інтерес до місцевих мовних особливостей, які надають правдивого колориту образам, доступність літературних творів для широких народних мас. Звернення І. Манжури до злободенних питань сучасного йому життя, грікі роздуми над тяжкою долею наймита, сироти, покритки, рішучий голос на захист понівеченої людської гідності.

ТЕМА 5 (6). Творчість Леоніда Глібова (1 год.)

Біографічні відомості про митця. Збірка «Стихотворения Леоніда Глібова». Рання творчість байкаря. Перша збірка «Байки Леоніда Глібова» (Київ, 1863 р.). Жанр байки, її розвиток в українській літературі та головні

представники цього жанру
Артемівський, Є. Гребінка,

(Г. Сковорода, П. Гулак-
Л. Боровиковський). Зв'язок з

українською байкарською традицією. Езопівська мова байки, викриття і критика суспільних та моральних проблем самодержавно-кріпосницького ладу, дохідлива художня форма, загальнодоступність висловленої в ній моралі.

Актуальність тематики і проблематики, образи байок. Два періоди творчості Л. Глібова: байки 50–60-х рр. (викриття самодержавно-поміщицької системи дореформених і післяреформених років), байки 80–90-х рр. (викриття визискувачів, обстоювання морально-етичних цінностей). Відтворення соціальної проблеми (байки «Вовк та Ягня», «Лев та Миша», «Вовк і Кіт», «Гадюка та Ягня», «Лисиця і Ховрах»). Прикметні особливості байок Л. Глібова: кожен текст – невелика повість, драма з особами і характерами, звірі – втілення конкретних людських характерів з їх побутово-соціальними особливостями, вадами і достоїнствами; викриття загальнолюдських вад (безгосподарності, легковажності («Цікавий», «Дві Бочки», «Троєженець»), нещастя («Осел і Соловей», «Півень і Перлинка», «Свиня»), брехливості і лицемірства («Лисиця-жалібниця», «Хмелина і Лопух»), лестоців («Гава й Лисиця»), жадібності і заздрощів («Старець», «Шпак», «Жаба і Віл», «Лисиця і Виноград»), ліноців, неробства («Зозуля й Горлиця»), зарозумілості («Будяк і Васильки», «Вередлива дівчина», «Гуси», «Паляниця і Книш», «Горшки»), злодійкуватості («На току»), пияцтва («Два куми»), хвалькуватості («Дідок і Вітряки», «Синиця»); контрастність оповіді і висновків; афористичність мови; пісенне звучання окремих творів; насичення тексту тропами, широкими ліричними відступами, замріяно-ідилічними пейзажними зарисовками; вживання пестливих форм, своєрідних відступів (коментарів у дужках, які доповнюють соціально-етичну суть того чи того образу-типу, вказують на ознаки зображуваної епохи); використання прислів'їв, приказок, фразеологічних зворотів, побутово-етнографічних деталей, описів звичаїв, одягу, зовнішнього вигляду персонажів; майстерне уживання діалогу; орієнтація на побутову мову українського села (уникання діалектизмів, книжних зворотів, іншомовних слів, використання розмовнооповідних елементів, зачинів-вступів, риторичних запитань, вигуків, пісенних виразів, простонародно-розмовних вставних слів); різностопний ямб.

Ліричний вірш і пісня-романс – основні жанри лірики Л. Глібова («Думка», «Журба» («правдива перлина української лірики» (І. Франко), жаль за плинністю часу, за молодістю), «Вечір», «Летить голуб», «Зіронька»). Незакінчена поема «Перекотиполе». Оригінальність лірики Л.

Глібова 60–80-х рр.: інтимно-елегійні роздуми про поезію, вияв любові до рідного краю з його неповторною красою, надія на краще, особисте щастя, широка персоніфікація об'єктів природи та включення їх у переживання героя, відсутність козакофільської тематики. Поетична збірка творів російською мовою «Стихотворения...». Л. Глібов як дитячий письменник – «Загадки і жарти дідуса Кенира». Акрівірші, віршові загадки. Спроби письменника в прозі: повісті «Наташа», «На ком жениться» (життя благородних людей, але безпорадних перед грубим натиском соціальної нерівності, атмосфери провінційного закутка), оповідання «Лихач», «Сватаньє». Зображення образів “маленьких людей”, які стають жертвами нестерпних умов життя. Незакінчена п'єса Л. Глібова «Типические сцены с живыми картинами» – наслідування гоголівського «Ревізора»; водевіль «До мирового» (сюжет – запозичення з комедії О. Шаховського «Ссора, или Два соседа», згодом – переробка М. Старицького «Як ковбаса та чарка, то й минеться сварка»). Діяльність Л. Глібова як видавця «Черниговского листка» (висвітлення громадсько-культурного життя на Україні, викриття зловживань представників урядової адміністрації, місцева інформація, фейлетони на громадські теми, театральні рецензії, прозові, поетичні твори). Значення творчості Л. Глібова.

**ТЕМА 6 (7). Поетична, ліро-епічна спадщина
Руданського (2 год.)**

Степана

Біографічні відомості про письменника. Фольклорна основа ранніх балад, відгомін романтичних мотивів поезій Т. Шевченка, В. Жуковського, Л. Боровиковського. Тяжіння до різних напрямів, стилів: романтизм, сентименталізм, реалізм, натуралізм. Кам'янець-подільський період творчості. Жанр балади у творчості С. Руданського («Люба», «Упир», «Верба», «Тополя», «Купці»): фольклорна основа (коломицький розмір, народнопісенні зачини, порівняння, паралелізми), непередбачуваність вчинків героїв, невідповідність емоційного малюнка внутрішнього світу персонажа загальному ходу події, раптовість перетворення-метаморфози, світ свідомо абсурдний. Своєрідність романтизму у ранній творчості митця: відсутність козакофільських віршів, особисті враження у створенні образів природи, наповнення реальним змістом фольклорного матеріалу. Поділ балад (за авторським означенням “небилиць”): “замогилки” (з демонічним елементом), “змінки” (з метаморфозами), “звичайки” (з домінуванням побутового елемента).

Петербурзький період творчості. Національно-патріотична лірика, мотив неволі України («Над колискою», «Над могилою»), протест проти пригноблення України («До України»). Пісенність ранньої лірики, жанрова різноманітність: сентиментально-романсова («Сиротина я безродний...», «Ти не моя», «Повій, вітре, на Вкраїну»), реалістична («Іще вчора ізвечора»), філософська («Моя смерть»), суспільно-громадянська («Наука»), медитація, алегорія («До дуба»), вірш-автопортрет («Студент»). Домінантний настрій – гіркота бентежного почуття, похмура меланхолія, загальний скепсис, печаль, безнадія. Поділ ліричних творів (“пісень”): “жальки”, “скаржки”, “гадки”, “взбудки”.

Поема «Лірникові думи» (чи «Байки світові», народно-апокрифічне тлумачення Біблії, морально-етичних уявлень на основі християнської моралі), алегорична поема-казка «Цар Соловей» (етнологічно-історична гіпотеза взаємин слов'ян, постійні зазіхання сусідів на Україну).

Наскрізна ідея циклу поем («Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол», «Мініх») – драматична доля України, протест проти її неволі. Схожість поем до кобзарських дум (зачини, почергове використання діалогічного та монологічного мовлення, риторичні питання, ритмомелодика), співаного, речитативного ліро-епосу, зразків співаної поезії. «Мазепа, гетьман український»: Зважаючи на загарбницьк наміри з боку Польщі та Росії, гетьман укладає союз зі шведським королем Карлом XII. Донос Кочубея на Мазепу Петрові I, розправа з донощиком, наміри царя перевірити гетьмана на вірність Російській імперії, знищення російським військом Батурина, бій під Полтавою, смерть Мазепи. Гетьман як державний муж, патріот України, державницькі ідеї у діях I. Мазепи. Синтез історичного й фольклорного матеріалу.

«Іван Скоропада»: події в Україні після поразки українців у російсько-шведській війні. Знищення Петром I Гетьманщини. Скоропадський як антипод Мазепи, незворушний, боязкий, слухняний васал Петра I; виснажливе для козаків будівництво каналу.

«Павло Полуботок»: Вимога Павла Полуботка відновити колишні права, демократичні інституції, його ув'язнення і смерть у Петропавлівській фортеці. «Вельямін»: Вельямін – ставленик Петра I, відомий численними зловживаннями і жорстокістю, збільшує податки, обдирає селян. «Павло Апостол»: Данило Апостол (помилково названий автором Павлом). «Мініх»: Мініх домагається великих маєтків на Україні. Об'єднавча ідея автора-патріота – прагнення донести до свідомості української суспільності у

доступній народнопісенній манері зміст і народовбивчі наслідки поневолення України. Авторське означення жанру поеми – “співа”.

Ялтинський період творчості. Перекладацька спадщина С. Руданського: «Іліада» Гомера, «Енеїда» Вергілія (частково), «Слово о полку Ігоревім», переспіви Кларедворського і Зеленогорського рукописів. Новаторство С. Руданського: віршовані фейлетони («Полюби мене», «Богдай тебе»).

Іменування віршованих творів “співомовками”. Жанри “пісні”, “приказки”, “байки”, “співу”, “дивоспіву”, “небилиці” у творчому доробку поета. Збірники творів С. Руданського під назвою «Співомовки козака Вінка Руданського» (Вінок – грецький переклад імені Стефан). Ознаки співомовок – поетична інтерпретація уснонародного анекдоту, багатство життєвих спостережень, яскраві образи героїв, гострота конфліктів, правдивість художніх деталей, оригінальність комічних ситуацій, висміювання усіляких недоладностей суспільного життя, негативних рис людського характеру з позицій народної моралі, вагома функція оповідача, майстерне поєднання кращих елементів фольклорного першоджерела з художніми виявами власного поетичного таланту, коломийковий розмір. Теоретичне обґрунтування жанру співомовки І. Франком. Олена Пчілка як видавець «Співомовок» С. Руданського; публікації творів письменника на сторінках галицької періодики («Зоря», «Ватра») стараннями І. Франка, А. Кримського, В. Лукича; упорядкування творів С. Руданського А. Кримським та М. Комаровим. Значення творчості поета.

ТЕМА 7 (8). Основні тенденції розвитку української прози 2-ї пол. ХІХ ст. (2 год.)

Утвердження реалізму, співіснування з романтизмом. Період розквіту прозових жанрів. Розширення об’єкта художнього пізнання завдяки введенню у сферу творчого інтересу письменників, крім долі селянства, особливостей життя інших верств суспільства (духівництва, солдатів, бурсацтва, козацтва, панства). Оновлення прийомів художнього зображення й вираження. Гостра суперечність між народно-гуманістичним ідеалом та усталеним характером суспільних відносин – основний структурний принцип прозових творів. Втілення важливих творчих принципів реалізму: художнє відтворення істини життя, розкриття субстанціональної суті, істотних закономірностей дійсності, заглиблення у внутрішній світ людини, типізоване й індивідуалізоване зображення обставин і характерів, художній історизм.

Художньо-аналітичне розкриття в людських долях сутнісних суспільних процесів. Посилення ролі суспільних обставин у художній структурі творів. Подальше заглиблення у внутрішній світ персонажів. У творах письменників – ідеї національної консолідації українського суспільства, використання традиції народних історичних пісень і дум.

Етнографічно-побутова школа в українській прозі на естетично-методологічних принципах етнографічної істинності. Чинники появи етнографічно-побутової школи – творчість І. Котляревського, етнографізм і фольклоризм Г. Квітки-Основ'яненка, фольклоризм Т. Шевченка, Марка Вовчка. Мета – служіння художнього слова національно-народним інтересам, використання й розвиток засад народної естетики, точне відображення побуту, звичаїв, обрядів, етики, етнопсихології народу, сприяння його моральному вихованню. Найвпливовіший провідник – П. Куліш.

Представники етнографічно-побутової школи – М. Номис, Я. Кухаренко, Ганна Барвінок. Особливості їхньої творчості: деталізоване зображення народного побуту, інтенсивне введення фольклорних текстів, побудова викладу в усно-монологічній формі живої народної оповіді, схильність до ідеалізації старовини, природного життя селянина-хуторянина. Розширення обсервації народного життя, психології народу, його морально-етичних норм, відтворення його історичної пам'яті, засобів і прийомів художньої інтерпретації буття, збагачення літератури народнопоетичними мотивами й засобами образності, невимушеністю й барвистістю народного мовлення.

Формування *принципів реалізму*. Увага до соціальної природи людини, матеріальних умов її існування. Зображення прямої залежності характеру людини від умов життя. Відхід від фольклорної імперсональності й стереотипності в бік індивідуалізації персонажів. Зосередження уваги на типових героях із найнижчих верств, зображення тяжких обставин їхнього життя. Розширення тематики та проблематики прози, урізноманітнення її жанрово-структурних особливостей.

Опрацювання теми селянського життя. Давнє, кріпосницьке лихо, панщина («Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького, «Панцизняний хліб» І. Франка) і становище селянства в умовах капіталізації господарства («Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Під тихими вербами» Б. Грінченка). Зубожіння селянства («Лихо давнє й сьогочасне» Панаса Мирного), робота на промислах, пролетаризація («На роботі» І. Франка, «Панько» Б. Грінченка). Життя і побут учорашніх селян в умовах

капіталістичного визиску, наростання протесту робітників проти експлуатації («Борислав сміється» І. Франка).

Міщанство, чиновництво, духівництво («Для домашнього огнища», «Основи суспільності» І. Франка, «Старосвітські батюшки і матушки» І. Нечуя-Левицького). Роль і місце різночинної інтелігенції в суспільстві («Лихі люди» Панаса Мирного, «Хмари» І. Нечуя-Левицького, «Соняшний промінь», «На розпутті» Б. Грінченка).

Домінування у малій прозі соціально-побутового оповідання, поява нового жанрового різновиду – історичного оповідання, розроблення психологічно-побутового оповідання, художнього нарису, новели. Багатство тематичних і стильових можливостей малої прози: від фольклорно-етнографічної, соціально-побутової реалістичної манери до наукового реалізму й модернізму. Еволюція жанру повісті – соціальна, соціально-побутова, ідеологічно-проблемна, історична, історична повість-казка, соціальна утопія. Розвиток жанру роману – історичний, соціальний, соціально-психологічний. Зростання естетичних функцій пейзажу й портрета.

Відображення гострих соціальних конфліктів, напружений сюжет.

ТЕМА 8 (9). Новаторство Марка Вовчка (4 год.)

Особиста і творча доля унікальної жінки, прозаїка, перекладача, прихильниці жіночої емансипації, Марії Вілінської (літературний псевдонім – Марко Вовчок). Ранні захоплення фольклором, етнографією, народною культурою, мовою. «Народні оповідання» – перша книга оповідань. Тема – життя кріпаків у дореформеній Росії. Дискусія навколо «Народних оповідань». «Рассказы из народного русского быта» – твори з дворянського, панського побуту. Спорідненість сюжетів, настроїв, стилю. Трансформація, переосмислення фольклорних мотивів й образів у «Народних оповіданнях». Ліризм, народна пісенність. Форми й засоби поглиблення психологізації характерів: прями автoрські роздуми, самоаналіз героїв, зовнішнє (діалог) і внутрішнє мовлення (внутрішній монолог як засіб аналізу стану душі), непрямий спосіб характеристики внутрішнього світу персонажів – жест, вчинок, наскрізна психологічна деталь (лиховісний погляд).

Перекладацька діяльність письменниці. Співробітництво з французьким журналом «Magazin d'Education en de Recreation», російським – «Отечественные записки». Редагування журналу «Переводы лучших зарубежных писателей» (1872–1872 рр.). Публікація повного зібрання творів у Саратові 1895 р.

Російські твори на українські теми: побутові оповідання з життя селян, фольклорні, у стилі казки («Лимеривна»), на історичну тему («Маруся»).

Твори, які змальовують панський побут – «Три сестры», «Живая душа» (доля молоді дівчини з дворянського провінційного середовища). Повісті і романи Марка Вовчка російською мовою («В глуши», «Теплое гнездышко», «Жили да были три сестры»).

Поглиблення викривально-аналітичних можливостей реалізму, соціально загостреної критики. Продовження Марком Вовчком шевченківських традицій, сатиричне викриття духовного зубожіння, спустошеності кріпосницького панства («Козачка», «Горпина», «Одарка», «Игрушечка»). Гострі соціальні проблеми передреформеної дійсності, розкриття потворної нелюдської сутності кріпацтва, непримиренні конфлікти, що призводять до трагічного кінця, глибокий інтерес до народної психології, подробиці побуту підпорядковані завданню соціально-психологічної характеристики героїв, відсутність розлогих етнографічних описів, контраст природи України із стражданнями кріпаків. Реалістичний напрям у перших творах письменниці, усноповідна манера письма, емансипаційна тенденція, відсутність моралізаторства, дидактизму. Повість «Інститутка»: своєрідність жанру, система образів. Переважання рис романтизму (оповідання «Чари» «Свекруха», «Максим Гримач», «Данило Гурч»). Поетизація виключних, сильних особистостей, піднесених над оточуючим середовищем, поставлених у незвичайні, ускладнені ситуації; критичне ставлення до патріархальних форм давнього козацького і селянського життя з його соціальною нерівністю і деспотичною владою старшого покоління; традиційні народнопісенні образи, вчинки і поведінка персонажів дістають реалістичну мотивацію.

Збагачення української літератури жанрами соціально-проблемного («Козачка», «Одарка», «Горпина», «Ледациця», «Два сини») та баладного оповідання («Чари», «Максим Гримач», «Данило Гурч»), соціальної повісті («Інститутка»), психологічного оповідання й повісті («Павло Чернокрил», «Три долі»), соціально-побутової казки («Дев'ять братів і десята сестриця Галя»), історичної повісті («Кармелюк», «Невільничка», «Маруся», незавершеної повісті «Гайдамаки»), художнього нарису («Листи з Парижа»). Фольклорна основа літературних казок Марка Вовчка, жанр героїко-романтичної повісті-казки. Романтичний образ маленької патріотки Марусі (історична повість «Маруся»), яка у супроводі запорожця-бандуриста пробирається через польські та російські заслони із Запорізької Січі у Чигирин і Гадяч із важливим дорученням, як приклад самовідданого героїзму і морального подолання труднощів.

Новаторство манери письма: творча трансформація фольклорних мотивів та образів; глибоке осмислення динаміки суспільного буття, психології людини з

низів; обставини як чинники формування характерів героїв, їхніх дій, настроїв; індивідуалізація образів-персонажів, оповідачів, що забезпечує більшу різноманітність сприйняття й відображення життєвих явищ; найчастіше оповідь ведеться від імені жінки; особливості епохи передаються через фабулу і долю героя; підпорядкованість композиції, сюжету, образів розкриттю соціального конфлікту; поглиблення психологізації характерів; уміння через спокійно-стриману манеру передавати напружений драматизм подій. Глибокий, об'єктивний аналіз психіки пересічних особистостей, фемінізованих чоловіків та маскулінізованих жінок, міжособистісних, родинних і родових стосунків, психіки громади, стосунків соціальних спільнот.

Творча спадщина Марка Вовчка в тогочасній та сучасній критиці. Інтерпретатори творчості Марка Вовчка: М. Зеров, В. Петров-Домонтович, Н. Крутікова, С. Павличко, Н. Зборовська, В. Агеєва, Р. Чопик, С. Короненко та ін. Значення творчості М. Вілінської та її вплив на розвиток української прози.

ТЕМА 9 (10). Творчість Пантелеймона Куліша (4 год.)

Життєпис письменника. Еволюція творчості П. Куліша: етапні художньо-естетичні шукання. Перші прозові твори російською мовою «Малороссийские рассказы», повість «Огненный змей» (літературна обробка українських народних казок і фантастичних переказів). Історичні романи «Михайло Чернышенко, или Малоросия восемьдесят лет назад», «Алексей Однорог», історичні повість «Порубежники», автобіографічна повість «Яков Яковлевич» та ін. Оповідання українською мовою: романтична ідилія «Орися», романтично-баладне оповідання «Гордовита пара», оповідання-анекдоти «Сіра кобила», «Очаківська біда»; морально-повчальне оповідання «Про злодія у селі Гаківниці», історичне оповідання «Січові гості» та ін.

Просвітницько-народницький характер поетичної збірки «Досвітки»: провідна тема – боротьба українського народу проти чужоземних поневолювачів і феодального гноблення, наслідування ранньої поезії Т. Шевченка в темах, образах, мотивах, стильовому оформленні, використанні традиційних фольклорних образів та прийомів. Мотиви національної туги, оссіанічне викликання духу героїчних предків, апеляції до казацької слави, оплакування прадідівських могил, пробудження в пам'яті сучасників згадок про рідну старовину («Родина єдина», «Народна слава»); байронічний мотив самотності, неприкаяності співця в чужому йому сучасному світі («Старець», «Люлі-Люлі», «Святиня»). Поєми «Солониця» (звеличання народних виступів під проводом С. Наливайка), «Кумейки»

(оспівування народного повстання на чолі з Павлюком проти шляхти). Поема «Великі проводи» – полеміка з традиційним опрацюванням козацької теми (небезпека дегуманізації людини, кривава сваволя “низів”). Наближення до жанру роману у віршах: панорама зображуваних подій, розвиненість художньої дії, змалювання великої кількості сцен та епізодів, поєднання історичної та любовної ліній.

Збірка віршів «Хуторна поезія» (1882 р.). Найуживаніші жанри збірки: маніфест, послання, інвектива, ода. Поєднання елементів поезії й публіцистики. Пробудження національної свідомості українця.

Збірка «Дзвін» (1893 р.) – вершина поетичної творчості Куліша. Громадянська патетика й особистісно-психологічні, сповідальні твори. Філософсько-психологічна лірика («Шуканне-викликанне», «Чудо», «Видінне», «Рай», «Три поети», «Премудрість», «Хмари», «Троє схотінок»). Громадянська патетика, лірична сповідь патріота («З Підгір'я», «На чужій чужині», «Піонер», «До Кобзи та до Музи»). Любовна лірика збірки («Чолом і ралець моїй знаній», «Благословляю час той і годину», «Дума про найвищий дар», «Дивлюсь на срібний волос твій, кохана»). Збірка перекладів «Позичена кобза»: переклади з Дж. Байрона, Й. Гете, Г. Гейне, Ф. Шіллера; 13 п'єс Шекспіра. Переклад Біблії – перший повний переклад Святого Письма, здійснений українською мовою. І. Франко про поетичну творчість П. Куліша. «Листи з хутора» П. Куліша – концепція культурологічної діяльності письменства. Просвітительські ідеї в художньо-історіософській концепції П. Куліша.

Перший історичний роман в українській літературі «Чорна рада» (історія написання і видання, складність проблематики роману, особливості композиції, жанрово-художня своєрідність, система образів). «Чорна рада» – українська та російська версії роману: відмінності та подібності. Російська версія – намагання збагатити російського та русифікованого читача відомостями про українську історію, народну літературу, традиції (пояснення у примітках козацьких висловів, історичної лексики, українізмів, народних звичаїв та обрядів, залучення спогадів живих свідків історії, уривків із фольклорних творів); популяризація тодішніх суперечностей між старшиною та січовими козаками, наголошення на позитивній історичній ролі запорозьких козаків як захисників православної віри, ідилічне трактування українського минулого. Український варіант – правдиве відтворення соціальних суперечностей на Україні після переможної визвольної війни і здобуття автономії: між поміщиками і селянами, шляхтою і міщанами, міщанами і козаками, козаками і селянами, старшиною і рядовими козаками. Композиційний стрижень – романічний мотив дороги. Конфлікт – протиставлення ідеологічних і моральних позицій різних персонажів. Центральний конфлікт

– між державобудівничими і руїницькими початками в українській історії. Ставлення кожного персонажа до суспільно-історичних подій, втілення власної “філософії життя”. Сомко і Шрам – ідеал української автономної федерації, кобзар – індивідуальна моральна чистота, духовне самовдосконалення, Кирило Тур – життя за незвіданими законами серця, Пугач – соціальна рівність, пан Черевань – заможне хуторянське життя, Петро і Леся – сімейна ідилія. Ідея твору – станове примирення, національне гуртування. Неопубліковані дотепер твори П. Куліша: політико-історичний роман “Владимирия, или Искра любви. Приключения Недригайла из Недригайлова Городка. Посмертные записки моего приятеля”: обстоювання духовної, культурної, політичної, територіальної ідеї єдності всього українського народу, розселеного на своїх численних етнічних землях як повернення до природного першопочаткового стану. Значення творчості П. Куліша в розвитку української літератури й культури.

ТЕМА 10 (11). Поезія і проза Юрія Федьковича (4 год.)

Поетичний, прозовий і драматургічний доробок Юрія Федьковича в загальноукраїнському літературному процесі 60–80-х рр. XIX ст. Людинолюбний моральний пафос творчості, увага до незвичайних психологічних станів героя, виразність і дохідливість слова. Естетичні погляди Федьковича: преромантизм–сентименталізм–романтизм. Перенесення в контекст українського художнього мовлення традицій, вироблених у творчості Гердера, Бюргера, Гете, Шіллера, Уланда, Гейне, поетів-романтиків.

Перші друковані твори Ю. Федьковича. Збірка українською мовою «Поезії Іосифа Федьковича». Два розділи збірки: перший («Думи і співанки») – твори медитативно-описової, медитативно-зображальної та медитативно-повістувальної лірики; другий («Балади та оповідання») – твори ліро-епічного плану зі значно відчутнішим повістувальним сюжетом. У художньому просторі збірки – два світи: армійський і цивільних, культурних інтересів, емоційним епіцентром якого є селянський гуцульський побут. Зображальна палітра: синтез фольклорної образності та індивідуального переживання, виразність змалювання предметно зримих подій і ситуацій. Теми збірки – журливі роздуми про скороминущість молодості, перші згадки про смерть, концепція кохання як згубної пристрасті.

Зображення “зелісної долі” цісарського жовніра, потужне антимілітаристське звучання. Жовнірське життя у віршах «Золотий лев»,

«Рожа», «При відході», «Святий вечер», «Ой нічка то тиха», «У Вероні», «Рекрут», «Старий жовняр» та ін. Балади про опришків «Довбуш», «Юрій Гінда». Феномен жінки в житті пасіонарного героя.

Поема «Новобранчик»: син удови, прощається з матір'ю й сестрою і йде до війська, де його чекає тяжка служба. У далекій Італії одержує звістку з дому про те, що рідні його повмирили. Покинувши військо, він “блудить гаєм”, врешті, стріляється з карабіна. Поема «Дезертир»: Іван, ідучи в армію, залишає дома дружину з дітьми; перебуваючи на службі, він одержує лист, у котрому оповідається про недугу дружини, її поневіряння в пошуках шматка хліба, злидні, голод і тугу його синів. Лист цей змушує жовніра до втечі. Уже близько дому його затримують, за вироком суду тяжко карають побиттям. Згодом, знову стоячи на варті, Іван читає ще один лист: повмирили його діти, назавжди прощається з ним дружина. Цісарський стрілець закінчує життя самогубством. Зображення Буковини крізь призму європейської легенди про неї: романтична ідеалізація Буковини ігнорується (поєми «Новобранчик», «Дезертир»), заперечується (поема «Лук'ян Кобилиця»), активно стверджується, доповнюється власними домислами («Дикі думи», «Довбуш» та ін.).

Народно-гуманістичне, емоційне неприйняття офіційних стосунків залежності й підлеглості в цісарській армії, виразні антимілітаристські й антицісарські настрої, глибоке співчуття до простого селянина в мундирі, “руського сина” в поемах «Новобранчик» та «Дезертир».

Наближення поеми «Лук'ян Кобилиця» до реалій історичного життя. Концепція непереборного, пристрасного почуття в оповіданнях «Люба-згуба» та «Серце не навчити». Романтична парадоксальність у трактуванні почуття любові. Тематика жовнірського життя в оповіданнях «Три як рідні брати» та «Штефан Славич». Сміслова домінанта оповідань – ідея любові, дружби й солідарності людей різних націй. Побутовий матеріал мелодрами «Керманіч, або Стрілений хрест». Образ Довбуша в однойменній трагедії. Інтерес письменника до образу українського гетьмана у трагедії «Хмельницький»: особлива увага до історичної дійності, беззастережне домінування у ній зображення обов'язку над будь-якими особистими почуттями. Переклади Федькович із німецької мови – драма Р. Готшала «Мазепа», англійської – трагедії «Макбет» та «Гамлет». І. Франко, Леся Українка про творчість Ю. Федьковича.

Кохання у багатьох творах Ю. Федьковича, особливо в баладах, повістувальній ліриці, а також ряді оповідань, виявляється як прямування до смерті (смерть від любовної туги та самогубство). Сфера любовних взаємин у творчості Ю. Федьковича – тема, в якій найяскравіше представлені уявлення

про некерованість світу, незалежність його від волі, а тим більше – від раціонального розрахунку людини. Герой Федьковичевої поезії – пасивно-страждаючий, переважно сповнений меланхолії і резигнації. У жанровому доробку поета – невеликий обсягом (від 12 до 24 рядків) ліричний вірш. Збірка «Поезії Юрія Городенчука-Федьковича» (у трьох випусках).

«Повісті Юрія Федьковича» – книга, видана М. Драгомановим у Києві. В сюжетній основі багатьох оповідань Федьковича лежить атрактивна подія або ж історія екзотично сильної пристрасті. Оповідання «Люба–згуба» та «Серце не навчити»: подібність основної сюжетної лінії (суперництво за дівчину між рідними братами в першому, і між легіями-побратимами – в другому, яке завершується вбивствами та самогубствами). Тематика жовнірського життя найповніше представлена в оповіданнях «Три як рідні брати» та «Штефан Славич», поєднана в них із мотивами, відповідно, побратимського звичаю та “люби–згуби”. Прозові твори відзначає проникливо відчута, адекватна зображуванним подіям тональність оповіді, майстерність вибору планів художнього представлення, де загальний виклад, немовби конспективний начерк об’ємнішого твору, з якого усунуто психологічну мотивацію, інтроспекцію переживань, чергується з більш деталізованим розгортанням зображення у вузлових, кульмінаційних моментах твору, наводяться найважливіші характеристичні висловлювання героїв, максимально змістовні короткі діалоги, здійснюються епізодичні спроби розкриття психології персонажів. Творчість Ю. Федьковича – яскрава сторінка української культури 2-ї пол. XIX ст.

Змістовий модуль II. Літературний рух 70–90-х рр. XIX ст.

ТЕМА 11 (14). Реалістична проза 70–90-х років XIX ст. (2 год.)

Період заглиблення у філософські проблеми людської особистості, перегляд національної історії. Зображення українською прозою 70–90-х років XIX ст. розшарованого й багатоликого у своїх соціальних, ідейних і моральних проявах тогочасного суспільства, відхід від фольклорних ремінісценцій. Завдання літератури – вчити народні маси усвідомлювати свої економічні, політичні й національні інтереси і публіцистично пояснювати їх. Твори письменників-різночинців відбивають фахові – педагогічні, лікарські, слідчо-судові – зацікавлення авторів, помножені на соціально-психологічну проблематику життя. Зосередження реалістичної прози на незбігові духовно-практичних потенцій особистості та її суспільної ролі («Моя стріча з

Олексою» І. Франка, «Ребенщуківа Тетяна» М. Павлика). Характерний для української повісті та роману сюжет «пропащої сили» (Іван Ливадний у «П'яниці» Панаса Мирного, Жук, Телепень у «Лихих людях» Панаса Мирного, Чіпка у романі Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», Антось Люборацький у романі виховання «Люборацькі»). Нові тенденції у зображенні життя інтелігенції. Змалювання громадського діяча-інтелігента, образи позитивного героя. Жанр ідеологічної повісті і політичного роману. Роман розробляє проблематику морального самовизначення людини у своєму оточенні (індивідуальна психологія). Народницькі ідеали в романах І. Нечуя-Левицького «Хмари» та «Над чорним морем». Образи «нових людей» у повісті Панаса Мирного «Лихі люди». Тема зародження української інтелігенції у творах О. Кониського («Юрій Горовенко», «Семен Жук і його родичі», «У гостях добре, а вдома краще»). Образи інтелігентів, у діяльності яких поєднуються завдання соціального й національного визволення (у творах Панаса Мирного, І. Франка, П. Грабовського) та діячів-культурників, просвітян, поборників національної освіти, національної культури (І. Нечуй-Левицький, О. Кониський, Б. Грінченко). Злободенність, уміння схоплювати нові явища в тогочасній дійсності – особливість повістей І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, О. Кониського, які І. Франко назвав «першими спробами» малювання певних суспільно-політичних течій серед суспільності. Павло Радюк («Хмари» І. Нечуя-Левицького) – свідомий українофіл, «новий чоловік», критична оцінка його автором. Віктор Комашко («Над Чорним морем» І. Нечуя-Левицького) – послідовність способу життя, «гуманна педагогія», літературна праця. Телепень, Жук («Лихі люди» Панаса Мирного) – народні оборонці в умовах тяжкого гніту народу. Євген Рафалович («Перехресні стежки» Івана Франка) – оборонець селян у суді, дієва людина. Гнат і Влад Калиновичі («Лель і Полель» І. Франка) – тип українсько-галицького інтелігента, громадського діяча. Вироблення І. Франком форми філософсько-психологічного роману (боротьба за існування, життєві несподіванки, породжені зіткненням інтересів і приватних ініціатив суб'єктів свідомості й дії). Поява нових жанрів – нарис, хроніка, казка, публіцистичний роман, політична повість. Драматизація реалістичної романістики.

Мемуарна форма автобіографічної повісті-хроніки (О. Кониський «Юрій Горовенко», Є. Ярошинська «Понад Дністром», І. Нечуй-Левицький «Над Чорним морем»). Гумористично-сатирична повість 2-ої половини ХІХ ст. («Кайдашева сім'я», «Старосвітські батюшки та матушки» І. Нечуя-Левицького, «Перекинчики» Є. Ярошинської, «Пропащий чоловік» М. Павлика, «Стопами апостолів» В. Леонтовича). Засоби психологізації української реалістичної прози: прямі авторські характеристики, програмово-декларативні монологи, діалоги з побутово-психологічною та ідеологічною

тематикою, психологічний інтерес до драматизму внутрішнього життя особистості, діалогічні зіткнення, епістолярні епізоди. Якісні зміни малої прози: оповідна манера витісняється розповідною, епічно-об'єктивною; використання внутрішніх монологів, діалогів, потоку свідомості; ускладнення й урізноманітнення композиції; увага до внутрішнього смислу соціальних перетворень, моральної кризи, зрушень у свідомості людини.

ТЕМА 12 (15). Творчість Івана Нечуя-Левицького (2 год.)

Життєвий і творчий шлях Івана Семеновича Левицького (літературні псевдоніми – І. Нечуй-Левицький, І. Нечуй). Тяжке становище трудового народу за кріпацтва та пореформеного часу, тягар солдатчини в перших оповіданнях письменника («Дві московки», «Рибалка Панас Круть»). Зображення двох жінок-“московок” як натур різного темпераменту, різного підходу до життя. Нещасливе життя обох не так внаслідок особистих обставин життя, як через причини соціального характеру – миколаївську солдатчину, безземелля й злидні. Негативний вплив на селян багатолітнього перебування у рекрутах, в армії, де щоденна муштра, прояви деспотизму й знущань поєднувалися із денационалізацією. Панас Круть як одинак-невдаха, який через панське свавілля та бідність змушений міняти місце проживання. Перехід письменника від об'єктивно-описової, реалістично точної манери зображення. Конкретика у зображенні селянського побуту, розгорнутих пейзажних малюнків.

Праця І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу в прикладі до сьогочасності» як своєрідний ескіз української міфології. Предмет аналізу – народні звичаї, вірування, колядки, щедрівки, веснянки, апокрифічні та сатиричні твори. Визначне місце повісті «Микола Джеря» в українській прозі. Життєва одісея українського селянина. Нові соціальні конфлікти – з визискувачами, царським судом і поліцією, з новим лихом пореформеного часу. Динаміка взаємин і психологічна еволюція головного персонажа. Реалістична постать селянина-протестанта серед фабричних, риболовецьких порядків, у робітничих казармах. Зображення нових явищ пореформеної епохи: початків формування робітничого класу, об'єктивне змалювання народних типів, нахил до живописної образності, до насичених, виразних народнопоетичних епітетів і порівнянь. Динамічний портрет героя, його сновидіння як елементи психологічної характеристики.

«Кайдашева сім'я» – зразок реалістичної соціально-побутової повісті. Суспільні процеси в тогочасному селі, розпад патріархальних норм родинного життя під тиском пореформених обставин. Зосередження уваги письменника на сім'ї як осередку суспільства. Змалювання буднів Кайдашів, у яких розкриваються внутрішні спонукання селян утвердити себе господарями на землі. Своєрідність розгортання сюжету повісті. Типовість характерів. Індивідуалізм егоїстичних натур, що став причиною духовної роз'єднаності членів сім'ї. Картини побуту, їх значення для розуміння характерів героїв та вираження ідеї повісті. Автор у творі. Гумор і сатира у творі. Майстерність описів та діалогів, багатство мови. І. Франко про «Кайдашеву сім'ю».

Повість «Хмари» – історія двох поколінь міської інтелігенції. Перше – професори університету Дашкевич і Воздвиженський. Друге – Павло Радюк, демократ, пропагандист народної культури. Прірва між мріями Радюка і реальним станом селянства. Поліфонізм повісті «Над Чорним морем»: погляди персонажів різних груп у гострих полемічних сутичках. Вияви толерантності Комашка до інших народів і націй, праця, рішучість у діях.

Історичні романи «Князь Ієремія Вишневецький», «Гетьман Іван Виговський». Події народних повстань XVII ст., часів Хмельниччини. Образ «перевертня» Єремії Вишневецького, князя із старовинного, славетного роду, який зраджує інтереси батьківщини заради магнатських привілеїв і багатства. Мужність полководця і честолюбство, жадоба слави. Грізельда і козачка-вдова Тодозя Світайлиха у житті Єремії. Збройний похід Вишневецького проти козацько-селянського війська і його поразка, народний опір поневолювачам. Неоднозначність образу Івана Виговського: його прагнення добробуту, освіченості на Україні, укладання вигідної угоди й мрія про особисту владу, про станові привілеї для себе й нової української шляхти. Сила народного протесту, втрата Виговським гетьманської влади, його загибель.

Історична драма «В диму та в полум'ї» кореспондує з романом «Гетьман Іван Виговський». Образ Остапа Золотаренка, оборонця інтересів народу України, прибічника рівності прав усіх верств українського суспільства (селян, козаків, старшини, шляхти). Любовна інтрига – палке кохання Золотаренка до красуні Зінаїди, шляхетського, князівського роду. Оперета на історичну тему «Маруся Богуславка», комедії з міського побуту «На Кожум'яках», «Голодному й опеньки м'ясо». Нариси й етюди («Вечір на Владимирській горі», «Ніч на Дніпрі», «Шевченківська могила»).

Переклад четвертої частини Біблії українською мовою (у співавторстві з П. Кулішем, І. Пулюєм). Літературно-критичні праці «Українство на літературних позвах з

Московщиною», «Українська декадентщина». Мовознавчі розвідки І. Нечуя-Левицького. Значення творчості І. Нечуя-Левицького для розвитку української прози. Вшанування його пам'яті. Критика: І. Франко, О. Білецький, В. Підмогильний.

ТЕМА 13 (16). Прозова майстерність Панаса Мирного (2 год.)

Творчий шлях Панаса Мирного (літературний псевдонім Панаса Яковича Рудченка), автора реалістично-психологічної прози. Вплив традицій Т. Шевченка, Марка Вовчка, західноєвропейської літератури на розвиток таланту митця. Тематична та жанрова різноманітність творчості. Ранні твори письменника (оповідання «Лихий попутав», «П'яниця»). У центрі оповідання «Лихий попутав» трагічна доля наймички-покритки Варки Луценко. Моральна деградація, духовне занепадництво, смерть дрібного чиновника Івана Ливадного (оповідання «П'яниця»). Оповідна манера творів. Збірка творів «Збираниця з рідного поля», куди увійшли твори «До Музи», «Лихий попутав», «П'яниця», «Товариші» («Лихі люди»), п'єса «Перемудрив» (цензура заборонила друк повісті «Товариші»). Учасники народницького руху в повісті «Лихі люди», образи “нових людей” – Петра Телепня і Жука. Гірка, голодна доля народу; історизм художнього бачення («Голодна воля», «Лихо давнє й сьогочасне»). Символічність народно-казкових образів – Ясного сонечка, Місяця, Суму, Морозенка, Темноти – у «Казці про Правду і Кривду». Образ матері-страдниці, дитяча доля в оповіданні «Морозенко». Подорожній нарис «Серед степів»: майстерне створення контрастних картин природи і трагічного становища переселенців.

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика: творча історія, джерела, проблематика першого соціально-психологічного роману в українській літературі. Нарис «Подоріжжє од Полтави до Гадячого». Прототип Чіпки – Василь Гнидка. Образ головного героя Ничипора Варениченка у складних, суперечливих обставинах, характерних для стихійного селянського соціального протесту. Еволюція Чіпки: від правдошукацтва до розбійництва. Центральна проблема – конфлікт “пропащої сили” з патріархальним середовищем пореформеного села. Картини життя селян, міщан, діяльність новоутвореного земства. Типове й екстремальне в долі героя. Нове в характері Чіпки – результат зіткнення абсолютно протилежних первнів, суперечність його внутрішнього світу, реалізація потенційної енергії й протидія зовнішніх обставин, активізація свідомості персонажа. Жіночі образи роману. Галя, дружина Чіпки, нездійсненність її місії бути “янголом-спасителем”. Мотря, мати Чіпки. Її

злиденне життя, глибокі душевні переживання, обурення, протест проти неправди. Поетизація жіночих характерів; утвердження народних поглядів на духовне здоров'я людини, справедливість і честь. Рід панів Польських; панські посіпаки й чиновники. Багатоплановість композиції, підпорядкованість ідеї – глибокий і широкий показ пореформеної дійсності з її конфліктами та протиріччями. Прийом далекої ретроспекції, переміщення в історичне минуле як засіб вираження авторської позиції щодо усвідомлення ходу української історії за півтора сторіччя. Дослідження зображуваного світу на основі поєднання логічного й емоційного первнів. Майстерність письменників у відтворенні картин народного життя, епічна драматизація. Роль портретних деталей; прийоми сатиричної характеристики. Значення описів природи для розкриття внутрішнього стану героїв. Ідея біблійної назви твору. Місце роману в творчості Панаса Мирного.

Роман «Повія» – трагічна історія сільської дівчини, яка стала наймичкою, а далі – міською повією. Особливості психологізму. Композиція твору. Засоби інтриги. Трагічний образ Христі, зображення її внутрішнього світу. Зображення світу як епічної події, створення цілісної предметної картини дійсності – домінуюча риса в художньому світі Панаса Мирного. Новелістична композиція оповідання «Лови», «Сон», «Дурниця».

Драматичні твори Панаса Мирного. Драма «Лимерівна». В основі твору – народна пісня про Немирівну. Сценічне втілення твору. Переробка п'ятої дії українською артисткою М. Заньковецькою. Перекладацька праця – твори В. Шекспіра, Г. Лонгфелло, переспів «Слова о полку Ігоревім». Поетична спадщина Панаса Мирного («До музи», «Україні», «До сучасної музи» та інші). Значення спадщини Панаса Мирного.

ТЕМА 14 (17). Художня спадщина Б. Грінченка – письменника і громадського діяча (2 год.)

Життєпис письменника – поета, прозаїка, публіциста, фольклориста, етнографа, мовознавця, критика, історика, педагога, перекладача, просвітницького і громадського діяча. Ідея народництва в житті та творчості Б. Грінченка, його просвітницька діяльність на терені пробудження національної самосвідомості українського народу: організація видання бібліотечки народнопросвітніх книжок, керівництво нелегальною «Чернігівською громадою», редагування першої української щоденної газети «Громадська думка» (згодом «Рада»), журналу «Нова громада», керівництво київським

товариством «Просвіта», організація Української радикальної партії. Поетична спадщина митця: збірки «Пісні Василя Чайченка», «Під сільською стріхою», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», «Хвилини». Провідна тема лірики – патріотичне чуття, переплетене з гострим болем за поневолення України. Шедевр патріотичної лірики “Смутні картини” як зореве втілення просторового образу України, обездоленої вітчизни, закованої в кайдани й ув’язненої. Різноманітність жанрів: балади, поеми, байки. Тематика творів: тяжка доля народу («Шматок хліба», «Удові», «Неначе»), просвітницькі ідеї, віра у краще майбутнє («До праці», «Некрасову й Шевченкові»). Символіка українського поетичного мислення (образи ниви, хліборобської праці, щедрого ужинку). Традиції лірики Т. Шевченка. Органічність патріотичних і громадських почувань митця – цикл «З пісень про рідний край» (збірка «Під хмарним небом»). Жанр байки у творчому доробку митця (збірка «Байки»). Аранжування традиційних мандрівних сюжетів (твори Езопа, Глібова), фольклорних мотивів («Брехун»). Темі байок – народні приказки, прислів’я («Стрибати всі швидкі, а до діла, то спина заболіла» – «Лошак»). Серед інших тем – безправність неімущих – «Вовки», «Звіряча рада», колонізаторські утиски в Україні – «Своя хата», показ сил, що протистоять злу «Жаби та сонце»; осмислення реалій людського життя: творчість – «Соловейко», доля – «Дівчина та хвиля»). Віршовані казки («Дурень думкою багатіє», «Сірко», «Крук – велика птиця»). Орієнтація на широку популяризацію відомих сюжетів фольклорного та літературного походження («Два морози», «Сопілка»).

Поеми Б. Грінченка: «Смерть отаманова», «Іван Попович», «Ярина», «Отаман Музика» – історико-патріотичний зміст творів. «Беатріче Ченчі», «Лаврін Костер», «Матільда Аграманте», «Дон Кіхот» – розроблення інонаціональних літератур, збагачення тематики української поезії, її образного світу. Порушення важливих морально-етичних проблем: добра і зла, свободи й насильства, вірності й зради, злочину й кари. Поеми «Перша жінка», «Вечірній світ» – увага до особистого, інтимного життя людини.

Сатирична поезія 70–90-х років: «Російським лібералам», «Маніфест». Перекладацька діяльність поета: «Вільгельм Телль», «Марія Стюарт» Ф. Шиллера, «Перед сходом сонця», «Візник Геншель» Г. Гауптмана, «У золотих кайданах» О. Мірбо, «Забавки» А. Шніцлера, «Лісовий цар» Й. В. Гете, сім драм Г. Ібсена, твори А. Франса, М. Твена та інші.

Особливості прози. Оповідання про вчителів і школярів. Перша повість «Соняшний промінь» присвячена діяльності народолюбної інтелігенції. Сонячний промінь – символ знань, просвіти селян для поліпшення їхнього становища, незнищенної енергії життя. Зображення інтелігента-культурника, небайдужого до

долі народу. Марко Кравченко – студент, який вважає просвіту єдиним способом допомоги народові. Звільнення поміщиком його з посади учителя, загибель від важкої учительської праці доньки поміщика Городинського Катерини. Реалістичне відтворення життя певних груп населення в їх соціальній детермінованості, увага до питань духовності, психології морального вчинку, висвітлених з точки зору романтичної пафосності, душевних переживань особистості, об'єктивзації зображуваного.

Диалогія із селянського життя («Серед темної ночі», «Під тихими вербами»). Життя трьох синів селянина Пилипа Сиваша. Денис вибився у «господарі», Роман із села вирушає до міста, стає «пропащою силою» (конокрадом), Зінько уособлює шлях чесного селянина. Зображення процесу духовного звиродніння людини, деградації особистості серед темної ночі селянської неосвіченості, тяжкої праці задля шматка хліба й породженої цим озлобленості, жадібності, розтлінного впливу солдатчини й міста.

Філософська проблематика у полемічній повісті «На розпутті». Символіка образної назви – українська інтелігенція на роздоріжжі вибору шляхів до народу, місця в житті. Медик Демид Гайденко та юрист Гордій Раденко у намаганні зблизитися з народом, просвітити його. Осудження автором індивідуалізму Раденка як трагедії самодостатньої свободи, безцільності існування. Деградація особистості Гордія йде паралельно зі зростанням його добробуту, соціальних привілеїв; самогубство героя. Художній поступ повісті – поглиблення механізму розкриття психології морального вчинку з ширшою орієнтацією на конкретику життєвих ситуацій, а не лише на саморух душевних змагань особистості за сценарієм постульованої ідеї («Соняшний промінь»). І. Франко, П. Грабовський, М. Рильський, О. Білецький про ці твори.

Оповідання Б. Грінченка з життя села («Без хліба», «Непокірний», «Хата»), міста («Сама, зовсім сама», «Серед чужих»), побут донецьких шахтарів («Серед чужих людей», «Батько й дочка»), доля дітей у творах письменника («Олеся», «Кавуни», «Украла»), сатиричні оповідання («Як я вмер», «Сам собі пан», «Історія одного протесту», «З задрощів», «Брат на брата»). Особливості індивідуального стилю Б. Грінченка в малій прозі. Цілеспрямований вихід із селянського кола до інтелігентського середовища: використання викривально-сатиричних засобів зображення. Моральне виродження панства, багатство психологічних деталей в оповіданні «Болотяна квітка». Сатиричний пафос в автобіографічному оповіданні «Як я вмер».

Драматичні твори письменника: «Ясні зорі» – історико-патріотична драма, провідні ідеї якої утверджуються через лірику інтимних почувань особистості. Сюжетна спорідненість з думою про Марусю Богуславку, події українського середньовіччя. Історичні драми «Серед бурі», «Степовий гість». Події першої – весна 1648 року (соціально-визвольний мотив), дія другої – 1671 рік (національно-

визвольний) – у місті Кальнику (територія нинішньої Вінничини), що змагає у облозі польського війська. Твори засновані на соціально-політичному конфлікті. Ідея батьківщини як найбільшої цінності для кожної людини, створення автором образу народу, готового до повстання. Соціальна драма «На громадській роботі», комедія «Нахмарило» – відтворення діяльності народоловної інтелігенції на селі. Драма «На новий шлях» – зображення ницості представників “вищої касті”, показ теми жіночої емансипації. Орієнтація письменника на творчість Г. Ібсена, рівняння на європейські взірці. Багатогалузева і багатожанрова творча активність Б. Грінченка, значення творчості письменника.

ТЕМА 15 (18). Особливості розвитку українського театру 2-ї пол. XIX ст.
(2 год.)

Умови розвитку драматургії і театру в другій половині XIX століття. Активізація аматорського руху в Україні. Європейський театр й драматургія (майнінгенці) – доба ефектних видовищ, потяг до декорацій, колориту, побуту зображуваної епохи, зменшення вагомості слова.

Емський указ 1876 р., обмеження діяльності українських літераторів, заборона театральних вистав українською мовою. 1881 р. в Кременчуці створення професійного українського театру під орудою М. Кропивницького, який 1882 р. переїхав до Києва.

1883–1886 рр. – діяльність українського професійного театру як об’єднаної трупи. 1886 р. – утворення окремих колективів, склад і кількість яких змінювалися. Репертуар театру забезпечували М. Кропивницький, М. Старицький, І. Тобілевич, а також М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька. Боротьба діячів українського театального мистецтва за реалістичний народний театр. Домінанта стилю тогочасного українського театру й драматургії – етнографізм і фольклоризм.

Актуальні проблеми, порушені у п’єсах: соціальне розшарування села, збагачення глитаїв, їхнє прагнення вибитися в пани, вплив цих процесів на долі й душі людей, моральна деградація, втрата життєвих орієнтирів. Активний пошук ідеалу – особистісного, родинного, суспільного. Розширення ідейно-тематичних параметрів через зображення життя інтелігенції, визначення її місця в суспільстві, відтворення побуту мешканців міста, взаємин міста і села.

Жанрова система української драматургії – від водевілю до сатиричного гротеску. Драма перебирає на себе функції трагедії й водночас її

поетику. Утвердження жанрів реалістичної соціальної та соціально-побутової психологічної драми, соціальної комедії, водевілю, історичної трагедії як основи репертуару кращих театральних труп.

Традиції української драматургії та новаторство в драмах М. Кропивницького, злободенність тематики, поєднання реалізму з мелодраматизмом («Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Дай серцю волю, заведе в неволю»). Естетичні засади творів М. Кропивницького. Відтворення нових процесів у житті пореформеного села: розшарування селянства, розвиток лихварства («Глитай, або ж Павук»).

Драма М. Старицького «Не судилось». Проблема інтелігенції і народу в драмі. Пафос викриття “панського болота”. Образ інтелігента-демократа Павла Чубаня. Проблеми інтелігенції в драмах «Галан», «Розбите серце». Історична тема у драматичних творах «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка».

Розширення можливостей соціально-психологічної драми у творчості І. Карпенка-Карого («Безталанна», «Бурлака», «Наймичка»). Новаторство І. Карпенка-Карого в жанрі комедії («Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта»). Історична тематика у творчості І. Карпенка-Карого («Бондарівна», «Лиха іскра поле спалить і сама щезне»). Національно-визвольна боротьба в Україні на початку XVII ст. в історичній драмі «Сава Чалий». Розвиток української музики; творчість М. Лисенка.

ТЕМА 16 (19). Подвижницька діяльність Михайла Старицького (2 год.)

Творчий шлях М. Старицького та його роль у царині національного, культурного відродження України. Громадсько-культурна діяльність поета, прозаїка, драматурга, перекладача, актора, режисера, організатора українського театру. Видавнича діяльність письменника (альманахи «Луна», «Рада»). Організатор і активний діяч Всеросійського театального товариства.

Новаторство Старицького-поета. І. Франко про поезію М. Старицького. «Виклик» («Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна...») – вірєць романтичної пісенної лірики. Варіанти вірша як народної пісні. Використання народнопоетичної символіки, пісенність лірики. Особливості ритмомелодичної побудови вірша. Рух від романтичного світовідчуття до поглиблення соціальної характеристики буття. Заклик «До молоді», «До України», поетичний маніфест «Поету», інвектива «Редакторіві» – громадянська лірика поета. Провідні теми та ідеї. Уболівання за долю людини праці. Інтелігенція, її роль у соціальному і національному визволенні

народу України. Пріоритет суспільного над особистим. Образи і символи віршів. Розмаїття жанрових форм, перевага медитативної лірики: філософська медитація, роздум, елегія. Натуралістична оголеність деталі, неокласицистична предметність, інтелектуалізація та соціологізація поетичної думки, драматизація, романтизація поетичного вислову. Звернення до складних поетичних форм (романс, сонет). Просвітницькі мотиви боротьби за утвердження ідей розуму та справедливості. Образ українського інтелігента у поезії. Розмовне, публіцистичне, закличне образне слово. Звернення до жанру балади («Гетьман») з її можливостями героїзації минулого.

Драматургія М. Старицького. Драма «Не судилось» («Панське болото»). Основний конфлікт соціально-побутової драми. Тема стосунків пана і селянки в пореформений час. Образ Катрі Дзвонарівни, глибина почуття й саможертвність дівчини-селянки. Образ Михайла Ляшенка – слабкої духом, егоїстичної натури, не здатної протистояти обставинам. Проблема соціальної та духовної нерівності. Павло Чубань – нова постать інтелігента-народника. Інші образи твору. Психологічна переконливість переживань героїв, яскрава індивідуальність характерів. І. Франко про драму «Не судилось». Реалізм драм М. Старицького на тему села («Ой не ходи, Грицю...»), «У темряві»). Проблеми інтелігенції у драмах «Талан», «Розбите серце». Драми на історичні теми «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка».

Переробки творів. Драма «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» (Маруся Чурай). Щастя закоханих Марусі та Гриця згублене підступним багатієм Хомою. Комедія «За двома зайцями» (переробка малосценічної п'єси І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках») – історія невдахи-цирульника, збагачена сатиричними барвами, правдиве відтворення колориту побуту киян ХІХ ст.

Комедія «Крути, та не перекручуй» – викриття крутійства полупанків, служителів закону, які за гроші ладні на будь-який обман і злочин.

«Оборона Буші» – віршована історична драма про боротьбу українського народу проти загарбників. Внутрішня боротьба Б. Хмельницького зі своїми сумнівами, самовідданість Мар'яни Завісної. Художня проза – повість «Осада Буши» (постать сотниківни Орисі Завісної, магната за походженням Антося Корецького). Розкриття внутрішнього духовного світу героїв, які мають право вибору своєї долі.

Трагедія «Остання ніч» – зображення розправи з учасниками повстання волинських селян проти польської шляхти 1702 р. у Луцьку. Її герой Степан (історично – Данило) Братковський став на захист народу, переживає останню ніч перед стратою. Органічний зв'язок творів із принципами романтизму: найвище напруження почуттів і прагнень, традиційна романтична умовність, історично вірогідні обставини, психологічно

переконливі мотиви поведінки персонажів. Моральні акценти у трагедії «Маруся Богуславка», створення на основі народної думи про дівчину-полонянку.

Схильність М. Старицького до просвіти, до обмірковування серйозних проблем у п'єсах на сучасні теми, орієнтація не на сценічну видовищність, а на психологічну переконливість переживань героїв («Зимовий вечір», «Розбите серце», «У темряві», «Талан», «Крест жизни»).

Психологічна драма «Талан» – зображення актора як виразника морального потенціалу народу, його боротьба за особисту гідність, художнє розроблення проблеми інтелігенції і народу, присвята артистці М. Заньковецькій.

Прозова творчість М. Старицького: «Заклятая пещера», «Розсудили». Написання прозових творів російською мовою через цензурні заборони. Трилогія «Богдан Хмельницький» (ідея месіанства Хмельницького), романи «Молодость Мазепы» (формування світоглядних передумов державної діяльності Мазепи), «Руина», «Последние орлы», «Разбойник Кармелюк». Історія України, козацька історична тематика – основна тема прози М. Старицького. Тема беззахисності маленької людини перед ворожими їй суті соціальними й моральними обставинами в оповіданнях «Орися», «Лихо», «Дохторит» та ін. Перекладацька спадщина М. Старицького з творів Дж. Байрона, Гете, Гейне, В. Шекспіра, Лермонтова, Некрасова. Значення творчості письменника.

ТЕМА 17 (20). Літературна й театральна діяльність Івана Карпенка-Карого (2 год.)

Огляд життя і творчості письменника. І. Карпенко-Карий – найвизначніший драматург української літератури ХІХ ст., “один з батьків новочасного українського театру” (І. Франко). Демократичні переконання письменника, переслідування його царським урядом. Актуальність тематики п'єс, широта охоплення тогочасної дійсності, художнє осмислення соціальних тенденцій епохи, майстерне втілення їх у психологічно переконливі образи подій, характерів, ситуацій. Артистична діяльність І. Карпенка-Карого.

Драматургічне новаторство Карпенка-Карого. Жанрова різноманітність: трагікомедії («Розумний і дурень», «Сто тисяч», «Мартин Боруля» – своєрідність конфлікту, особливості гумору), соціально-побутова драма «Бурлака», драма «Наймичка» – традиційність теми та сюжету, соціально-психологічна драма («Безталанна»), історична трагедія («Сава Чалий»). Дилогії «Суєта», «Житейське море».

Сатирична комедія «Хазяїн» – соціально-сатирична комедія нового типу, гостра сатира на стяжателів, експлуататорів, міщан. Образ Пузиря, його

психологічна переконливість. Феноген, Ліхтаренко, Зеленський як доповнення образу Пузиря; показ різних типів слуг та комерсантів, викриття їхньої аморальності. Вираження просвітницьких ідей в образах представників інтелігенції – Золотницького, Калиновича, Соні. Мова твору (майстерність побудови діалогу, мовні засоби індивідуалізації персонажів).

Історична драма «Сава Чалий» – одне з вершинних явищ української драматургії ХІХ ст. Історична основа твору – національно-визвольна боротьба в Україні на поч. ХVІІ ст., гайдамацький рух. Головний герой п'єси «Сава Чалий» – історична особа, один із керівників козацького війська. Образ Сави Чалого – розкриття трагічної самотності неординарної особистості. Суперечність між ідейною програмою героя (організований національно-визвольний рух) і об'єктивними політичними обставинами. Потреба вибору між безперспективним стихійним бунтом, пасивним очікуванням або компромісом із супротивниками як основна спонука до переходу Чалого на бік польської шляхти. Приреченість героя на страждання від дій проти власних переконань і совісті в польському таборі. Суперечність між метою і засобами боротьби. Глибина психологічної характеристики героя, вмотивованість його вчинків показом душевного стану, сумнівів, роздумів. Шмигельський – шукач мирних, гуманних шляхів розв'язання конфлікту між селянами і шляхтою. Суб'єктивне прагнення до миру та об'єктивна неможливість бути поза суворими законами своєї доби. Образ Гната Голого.

Новаторство І. Карпенка-Карого-драматурга: новатор у власне драматичному та комедійному жанрах: надав їм суспільно-психологічного, сатиричного звучання, запропонував різноманітність характерів як передумову драматургічної виразності; в історичних п'єсах Карпенка-Карий поєднав реалістичний і романтичний складники; експериментував з мовою персонажів, ритмізував її («Бондарівна»); драмі «Наймичка» надав психологічної правдивості, як у європейській натуралістичній прозі; у суспільно-психологічній драмі «Безталанна» зумів показати силу впливу на людину і її вчинки сукупності чинників життя; новим в українському театральному мистецтві стало підвищення ролі оточення героїв, міри індивідуалізації другорядних персонажів і збільшення їхнього впливу на розкриття центральних образів; у п'єсі «Мартин Боруля» утвердив ідею тісного зв'язку з рідним середовищем; трагедія «Сава Чалий» природно поєднала історичний і психологічний складники висвітлення громади й особи; універсалізація зображуваного, майстерне відтворення духу доби і яскравих характерів; національно-патріотична наснаженість, захоплююча інтрига, виразна, місцями ритмізована мова; популяризація ідеї хліборобської артілі у драмі «Над Дніпром».

Творчі здобутки І. Карпенка-Карого визначили життєва правда його “сільських” п’єс, відтворення героїки історії українського народу, розкриття ролі інтелігенції, комічно-сатиричне викриття людських вад; увага до явищ суспільного життя та мистецька аналітичність, широка жанрова палітра, гострота колізій. Письменник оновив систему драматичних видів (трагедію, комедію і власне драму) і дав перші зразки новітньої суспільної драми, широко представив соціальне тло зображуваних явищ та подій. Значення творчості І. Карпенка-Карого для розвитку української драматургії.

ТЕМА 18 (21). Драматичні твори М. Кропивницького (2 год.)

Біографія. Театральна діяльність. Рання творчість: п’єса «Дай серцю волю, заведе в неволю» (народний, побутовий матеріал, внесення колоритних етнографічних картин). Виразність образів – бурлаки Івана Непокритого, Одарки, її коханого Семена, скоробагатька Микити Старостенка, який змагається за дівчину нехтуючи її почуттями. Висока оцінка твору І. Франком. Яскрава сценічність, видовищність, музичне оформлення, мелодраматичність, багатство мовної палітри, блискуча майстерність діалогу (комічного, ліричного) – система романтично-побутового, видовищного “театрального театру”. Розроблення жанру водевілю, соціально-побутової драми, комічної оперети. Творчий злет: драма «Доки сонце зійде – роса очі виїсть»: зображення контрастів суперечливої дійсності. Нещасливе кохання дівчини-селянки Оксани й поміщицького сина Бориса Воронова, на перешкоді закоханих – прірва соціальних, звичаєвих, моральних відносин. Тематичний, проблемний перегук із п’єсою «Не судилось» М. Старицького. Викриття лихварства у п’єсі «Глитай, або ж Павук». Жанр соціально-викривальної драми. Образ сільського багатія Йосипа Бичка, який обплутує боргами селянина Андрія Кугута і відправляє на заробітки, обдурює його дружину Олену, що призводить до самовбивства душі героїні. Тематична, проблемна, образна подібність до п’єс «Хазяїн», «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого. У п’єсі «Дві сім’ї» зіставляються два родинні уклади: в бідній родині – лад і взаємодопомога, а в сім’ї багатого Самрося Жолудя – сварки й ворожнеча. Самогубство Зіньки як протест, виклик несправедливості, приниженню людської гідності. «Олеся» – світлий образ жінки, яка поривається до щастя, волі, розумного, осмисленого життя у родинному середовищі скоробагатьків. Конфлікт морального плану. «Замулені джерела» – освічена дочка полковника Женя, захопившись народницькими поглядами, виходить заміж за сільського парубка Конона, шукача грубих грошей. Тема сільських негараздів, започаткована епохою “голодної волі” і швидкої

капіталізації українського села. Переродження доброго майстра-бондаря, чесною й працюючою людиною Демка Пшінки, на неробу-п'яницю у комедії «Чмир» («Чумазий»). Проблема грамотності, просвіти на селі у комедії «Супротивні течії». Зображення селянської темноти, заскоружлості людей із застарілими поглядами, пияків, нероб. Життя міської бідноти у п'єсі «Страчена сила». Зображення «дна» міського життя, залежності людини від грошей, тяжкої боротьби за існування. Розкриття сучасних письменникові суспільних явищ диференціації села, зміни типу сільських господарів, становлення земельної буржуазії з представників третього стану; трагікомізм супровідних явищ і ситуацій, економічних і моральних. Злободенність тематики і проблематики п'єс.

ТЕМА 19 (22, 23, 24, 25). Життя і творчість Івана Франка (16 год.)

І. Франко – письменник, критик, перекладач, публіцист, громадський діяч, учений. І. Франко – дух нації, свідчення її інтелектуальної сили і повноти.

Життєпис І. Франка: 1856 – 1896 рр.

Батьківщина митця – с. Нагуєвичі. Родина коваля Якова Франка та Марії Кульчицької. Навчання у «тривіальній» школі с. Ясениця Сільна, у «нормальній» школі чернечого ордену василіян у Дрогобичі. Навчання у Дрогобицькій гімназії: перші творчі й наукові здобутки, енциклопедичність мистецьких інтересів дебютанта, перші публікації. І. Франко – студент філософського факультету Львівського університету. Збірка «Баляди і розкази». Перший арешт. 1900 р. – другий арешт, ув'язнення в коломийській тюрмі. Поїздка до Києва. Поетична збірка «З вершин і низин» (1887р.). Третє ув'язнення. І. Франко – засновник Русько-української радикальної партії. Захист докторської дисертації у Відні. Організація журналу «Житє і слово». Поєми, прозова спадщина цього періоду. І. Франко: огляд діяльності й творчості за 1896–1916 рр.

«Літературно-науковий вісник» та І. Франко. Поетичні збірки «Зів'яле листя», «Мій Ізмагд». Поєма «Мойсей». Святкування 25-літнього ювілею літературної діяльності І. Франка. Поетичні збірки «Із днів журби», «Semper tūo». Підступи важкої хвороби. Поетичні збірки «Давне і нове», «Вірші на громадські теми», «Із літ моєї молодості». Прозові твори. Святкування 40-літнього ювілею творчої діяльності І. Франка. Родина Франка і світова війна. Останні роки життя І. Франка. Лист Й. Застирця до Нобелівського комітету. Спогади Анни Франко-Ключко про родину Франків.

Радянське літературознавство про збірку «З вершин і низин». Революційна ідея у збірці «З вершин і низин». Перше видання збірки «З вершин і низин» (1887р.). Друге видання збірки у 1893 р. – етапне для творчості І. Франка й усієї української літератури. Самобутній принцип об'єднувати вірші в окремі розділи і цикли за мотивами й настроями, а не за часом створення. Структура збірки – 7 розділів: «De profundis», «Профілі і маски», «Сонети», «Галицькі образки», «Жидівські мелодії», «Панські жарти» (поема), «Легенди» (поеми).

Сучасна інтерпретація філософських, естетичних засад збірки «З вершин і низин». Цикл «Україна». Ліричний суб'єкт у збірці «З вершин і низин». Художньо-філософська концепція “пророцтва і бунту”, культ праці, патос волі та ідеал “цілого чоловіка”. Новаторство Франка у фольклорному жанрі веснянок (цикл «Веснянки»). «Христос і хрест» – філософсько-алегорична притча, утвердження нової, гуманістичної віри в людину, ідеалом якої виступає Христос. Алегорія «Човен» – роздум про сутність і призначення людського життя. «Каменярі» – філософська алегорія-міт про самоофірних борців за свободу і справедливість, які торують гостинець у майбутнє. Багатопланова символіка «Ідилії». Цикл «Excelsior» як своєрідний заповідний кодекс Івана Франка, який в алегорично-символічній формі концентрує центральні, кредові для письменника смислообрази. Поезії циклу «Україна», який був вилучений із 50-томного видання через цензурні заборони: «Не пора», «Ляхам» і ін. Новаторство у жанрі сонета (цикл «Тюремні сонети»).

«Зів'яле листя»: лірична драма. Історія написання збірки. Два видання «Зів'ялого листя» – Львів, 1896 р., 1911 р. Життєва драма: жінки у долі Івана Франка. Роль і значення передмов. Ознаки літературної містифікації: романтична модель “щоденника самогубця” – літературні попередники – Гейне, Данте, Гете. Структура збірки: три розділи, “жмутки”. Розвиток почуттів ліричного героя. Кохання як найкращий скарб молодой душі. Система образів-символів. Відгук на збірку В. Щурата. Ознаки декадансу. Відповідь І. Франка – поезія «Декадент» (збірка «Мій Ізмарагд»).

«Мій Ізмарагд» у сучасній інтерпретації. Історія написання збірки. Вірші – “діти страждання”. Передмова до «Мого Ізмарагду» (1898 р.) – відхід автора від впливів марксизму, прийняття християнської етики, свідчення одужання поетового духу після випробувань і негараздів. Давньоукраїнські «Ізмарагди» – літературні збірники статей і притч, які розкривали християнську мораль, – у творчій передісторії збірки. Полемічне послання «Сідоглавому». Цикли «Паренетікон» і «Строфи». 40 художніх мініатюр. Східне походження циклу «Притчі». Полемічність, філософічність збірки.

«Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури. Другий після Шевченкового «Кобзаря» заповіт української літератури. Історія написання. Біблійний сюжет. Роль і значення прологу. Авторська філософія історії, релігійний месіанізм поеми. Психологічний конфлікт. Емоційний стан зневіри. Випробування Мойсея. Образи Датана, Авірона, Азазеля. Притчі-казки про терна і сліпого велетня Оріона. Рух до мети, який наповнює життя смислом, – основна ідея твору.

Сучасна інтерпретація прозової спадщини І. Франка. Суспільна епопея українців заходу. Романтизм, натуралізм, іпресіонізм, модерні тенденції прози: життєва справжність, від соціального до індивідуально-психологічного. Повість «Борислав сміється». Сатиричні твори («Свинська конституція», «Домашній промисел», «Історія одної конфіскати»). Твори з життя інтелігенції, «романи виховання» («Основи суспільності», «Для домашнього вогнища», «Опозиція»). Утопічна модель ідеального суспільства у повісті «Захар Беркут».

«Прехресні стежки» – повість про боротьбу справедливості з жорстокістю і насильством. Образи інтелігентів. Проблема міжетнічних взаємин. Форми художнього викладу: форма щоденникових записів, сну, «потіку свідомості», детективні, містичні компоненти і ін. Тематичне, жанрове, композиційне, стильове й образне розмаїття.

Драматургія І. Франка. Театрознавчі виступи: статті «Руський театр у Галичині», «Наш театр», «Руський театр» та ін. Система поглядів на драматичне мистецтво як на школу життя і чинник національного відродження. Суспільна драма і народний театр. Реалістична психологічно-побутова драма «Украдене щастя». Романтична драма-казка «Сон князя Святослава» – заклик до об'єднання українців і покари ворогів України. Драматичний етюд «Великі роковини», не друкований із політичних причин за радянських часів, присвячений сторіччю виходу «Енеїди» І. Котляревського як вияв «відродин української народності». Серйозна комедія «Учитель». Реалістичні одноактівки «Майстер Чирняк», «Будка ч. 27» та ін.

Творчий метод І. Франка. Ідеалізм 1870-х років. Натуралізм 1880-х років. Психоаналіз 1890-х років. Ознаки романтизму (піднесеність образу героя), реалізму (глибокі реалістичні узагальнення), іпресіонізму (суб'єктивні синтаксичні конструкції, схвильоване мовлення персонажів, їх почуття і враження, автосугестія), декадансу (мотиви туги, суму, відчаю, зневіри).

Історія франкознавчих досліджень. Франко – теоретик і критик літератури. Формування світогляду І. Франка: оригінальна і перекладна література.

Літературознавча спадщина митця: «Література, її завдання і найважливіші ціхи», трактат «Із секретів поетичної творчості» й ін. І. Франко про творчу індивідуальність письменника. І. Франко – літературний критик і теоретик літератури. І. Франко: від соціологічної до психологічної зумовленості літератури. Франкова концепція літературного розвитку.

Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу. І. Верхратський – учений-природознавець, журналіст, філолог, організатор науки, громадський діяч. Михайло Драгоманов та Іван Франко. Вплив О. Огоновського на розвиток філологічних уподобань свого учня – І. Франка. Франкознавчі зацікавлення А. Кримського. Оцінка В. Щуратом творчості митця. Великий сучасник І. Франка – С. Єфремов. Осмислення творчої спадщини митця Б. Лепким. М. Євшан, О. Маковей про творчість І. Франка.

Літературна критика 20–30 рр. ХХ ст. про творчість І. Франка. Творчість І. Франка в оцінці неокласиків. Є. Маланюк про проблему прочитання творчої спадщини І. Франка («Франко як явище інтелекту», «Франко незнаний»). М. Зеров про митця. Франкознавчі дослідження М. Возняка. Термін «франкознавство» і праці М. Возняка.

Творча спадщина І. Франка в інтерпретаціях сучасних письменників та літературознавців. Сучасна інтерпретація творчості митця Я. Мельник, Т. Гундоровою, Б. Тихолозом, М. Легким, М. Ткачуком, М. Гнатюком, В. Скоцем, Н. Тодчук та ін.)

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1 (4). Поезія Якова Щоголева – 2 год.

1. Біографічні відомості про поета.
2. Рання творчість Якова Щоголева: романтична спрямованість мистецьких уподобань. Тематика віршів: козацька звитяга, туга за минулим українських степів, готовність полягти від ворога на полі бою, мотив суму, страждань ліричного героя. Спорідненість із поезіями Т. Шевченка, М. Костомарова, А. Метлинського.
3. Соціально наснажена збірка «Ворскло» (1883). Поезії «Неня», «Завірюха», «На могилі», «Вівчарик», «Новобранець», «Струни», «Горілка», «Покій», «Шинок» та інші.
4. Збірка медитаційної лірики «Слобжанщина» (1883–1898рр.):
5. Викриття соціального зла: поезії «Дочумакувався», «Лист», «Чередничка», «Півень», «Не врікай», «Война», «Похорони» та ін.
6. Мінорний, елегійний тон поезій «Годинник», «Обручка», «Ніч», «Покій», «Сподівання», «Родина», «Марево», «Рокита», «Ангел смерті». Пейзажна

лірика (“Листопад”, “Осінь”, “Тестамент”, “Степ”, “Багато мочі і краси”, “Озеро”, “Зозуля”).

7. Героїко-романтична поезія (“Воля”, “Запорозький марш”, “Запорожець”, “Щастя”, “Січа”, “В степу”, “Кобзар” та інші). Релігійні мотиви (“Престол”, “Ікона”, “Субота святого Дмитра”).

8. Реалістична поезія, вірші-портрети (“Ткач”, “Чередничка”, “Косарі” та ін.): відсутність “вибухового начала”, створення “об’єктивізованої” реалістичної картини, “відсторонення” власної особи від теми поетичної розповіді.

9. Трагічні реєстри віршів “Вітрові”, “На чужині”, “Ялта”, “Після бурі”.

10. Еволюція лірики Я. Щоголева від романтизму до класичної рівноваги.

Література

1. Щоголев Я. І. Твори.– К.: Держлітвидав, 1961. – 356с.
2. Щоголів Я. І. Твори. Повний збірник з ілюстраціями / Я. І. Щоголів. – Х.: Видавництво САГА, 2007. – 342 с.
3. Куліш П. Первоцвіт Щоголева і Кузьменка / Пантелеймон Куліш // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія: у трьох кн.: навч. посібник / за ред. П. М. Федченка. – Книга перша. – К.: Либідь, 1996. – С. 301–303.
4. Хоткевич Г. Яків Іванович Щоголів (Огляд його життя і діяльності) // Хоткевич Г. Твори: у 2 т. / Гнат Хоткевич. – Т. 1: Оповідання та нариси. Драматичні твори. Статті та спогади. – К.: Дніпро, 1966. – С. 369–394.
5. Зеров М. “Непривітаний співець” (Я. Щоголів) // Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка: Лекції, нариси, статті. – Дрогобич: Відродження, 2007. – С. 292–321.
6. Маланюк Є. Пізній лавр (Я. І. Щоголів) // Маланюк Є. Книга спостережень: статті про літературу / Євген Маланюк. – К.: Дніпро, 1997. – С. 167–177.
7. Білецький О. До розуміння творчості Я. Щоголева // Білецький О. Зібрання творів: у 5 т. / О. Білецький. – Т. 2 : українська література ХІХ – початку ХХ століття. – К., 1965. – С. 565–578.
8. Каспрук А. А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості.– К.: Наук. думка, 1958. – 118 с.
9. Стеценко Л. Таємниці розгадано: Оповідання літературознавця (Про Є. Гребінку, Максима Горького, Я. Щоголіва, І. Карпенка-Карого).– К.: Дніпро, 1966.– 94 с.
10. Пільгук І. Струни поетичного слова (Поезія Якова Щоголева).– У кн. Пільгук І. У пошуках художньої правди.– К.: Наук. думка, 1969.– 296 с.
11. Погрібний А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1986.– 166 с.
12. Медвідь В. Мистець рокованої доби: Про Щоголева Я. // Укр. мова та л-ра.– 1997.– Чис. 9 (25).– С. 8.

13. Квітчаста К. Оживає слово земляка (Поет Я. Щоголев) // Освіта України.– 1998.– 28 жовт.– С. 11.
14. Легіт А. Видатний поет пошевченківської доби: До 100-річчя від дня смерті Якова Щоголева (1824–1898) // Визвольний шлях.– 1998.– № 6.– С. 705–707.
15. Єременко О. “Ой на Івана та на Купала”: Дивосвіт свята за баладою Я. Щоголева “Ніч під Івана Купала” // Рідна школа.– 1999.– № 6.– С. 31–32.
16. Погрібний А. “Чеснота новизни” Я. Щоголева // Погрібний А. Класики не зовсім за підручником / А. Погрібний. – К. : Школяр, 2000. – С. 31–52.
17. Гуляк А., Кейда Ф. “Все я бачив... од усього серце надривалось...” [Історизм поетичного мислення Якова Щоголева. До 180-річчя від дня народження поета] // Визвольний шлях.– 2003.– № 4.– С. 99–112.
18. Поліщук Я. Слобожанський хуторянин (Яків Щоголів) // Поліщук Я. Пейзажі людини. – К: Акта, 2008. – С. 136–159.

Тестові завдання до теми “Поезія Якова Щоголева”

1. *Хто з українських письменників, високо поцінуючи твори Я. Щоголева, уподібнив його літературне життя чергуванню “урожайних і голодних семирічних циклів у Давньому Єгипті”?*

1. І. Франко. 2. Леся Українка. 3. М. Зеров. 4. М. Хвильовий. 5. М. Рильський.

2. *Вкажіть найпоширеніший образотворчий засіб у “козакофільських” творах письменника.*

1. Персоніфікація природи. 2. Оксиморон. 3. Риторичні звертання. 4. Гіперболізація учинків козаків. 5. Метонімія.

3. *Вкажіть “зайву” ознаку лірики Я. Щоголева.*

1. Не відбивала масових ідеологічних захоплень. 2. Поет свідомий гостроти соціальних суперечностей. 3. Поезія збірки “Ворскло” песимістична. 4. Образ України постає в ліричному описі природи. 5. Поезія як засіб громадянського служіння народові.

4. *З якої поезії Я. Щоголева поданий уривок:*

*Синім небом вкрита, нивами обвита,
Тягнеться слобідка над старим Дніпром,
Лле на неї сонце і тепла, і світу,
А Дніпро з подолу дише холодком...*

1. “Золота бандура”. 2. “Климентові млини”. 3. “Вербиченька”. 4. “Чумацька могила”. 5. “Остання Січа”.

5. У якому творі Я. Щоголева заїжджа пані, зайшовши до козацької церкви, порушує місцевий звичай і стає винуватицею того, що лихе віщування справдилось й Січ упала?

1. “Хортиця”. 2. “Нерозумна мати”. 3. “В степу”. 4. “Барвінкова стінка”. 5. “Бабусина казка”.

6. З-поміж вказаних поезій Я. Щоголева укажіть ту, у якій відсутні демонологічні мотиви:

1. “На полюванні”. 2. “Рибалка”. 3. “Лоскотарочка”. 4. “Вовкулака”. 5. “Місяць виходе”.

ТЕМА 2 (12). Творча індивідуальність А. Свидницького – 2 год.

1. Життєвий і творчий шлях письменника.

2. Лірика А. Свидницького. Вплив творчості Т. Шевченка, реалістичне зображення життя і побуту провінції. Жанрові особливості та народно-пісенний характер поезій «Україно, мати наша», «В полі доля стояла» та ін.

3. Виразно фольклористичний характер перших оповідань А. Свидницького. Соціально-побутові, побутово-психологічні нариси та оповідання («Хоч з мосту та в воду», «Гаврусь та Катруся»).

4. Роман «Люборацькі»: історія написання та друку роману; проблематика, образи, композиція та стильові особливості твору. Висока оцінка повісті І. Франком і М. Драгомановим. Жанр сімейної хроніки:

а) зображення соціальної психології та морально-етичної свідомості духівництва; викриття русифікаторської політики царизму в Україні;

б) проблема виховання молоді;

в) художнє вираження складності й суперечливості психічного стану, внутрішнього світу Антося Люборацького;

г) виродження й деморалізація особистості – образ Масі;

д) композиційний прийом ретардації як засіб створення інтриги;

е) ознаки реалізму і сентименталізму у повісті.

5. Значення творчості А. Свидницького.

Література

1. Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси. – К.: Наук. думка, 1985. – 574с.

2. Рутковська О. Шляхами страдницького життя, або Пісенні свічки пам'яті // Освіта. – 1994. – № 65–66. – 5 жовтня. – С. 13.

3. Кулиняк Д. Незаслужено забутий: (А. Свидницький. 1834–1871) // Молодь України. – 1996. – 12 верес.

4. Антонович М. Нотатки про Свидницького: Іван Франко і Анатоль Свидницький // Розбудова держави. – 1997. – Ч. 20. – С. 7–15.

5. Фігурна Н. Проблема української жінки: (роман А. Свидницького “Люборацькі”) // Слово і час. – 1999. – № 11 – С. 14–16.

6. Данюк Н. Про художню інтерпретацію теми села і міста у романі А. Свидницького “Люборацькі” // Українська мова й літ. в середніх шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001.– № 3.– С. 205–208.
7. Орос Я. Талановитий і безталанний Анатоль (А. Свидницький) // Патріот України. – 2002. – № 6. – С. 4.
8. Бубнова В. Особливості вираження авторської позиції в побутовому нарисі Анатолія Свидницького «Жебраки»// Мандрівець. –2005.– № 4.– С. 57–61.
9. Данюк Н. Метод психологізації у творчості Анатолія Свидницького // Слово і Час – 2005 .– № 6. – С. 80–82.
10. Жук Н. Анатолій Свидницький: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1987.– 148 с.
11. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі.– К.: Наук. думка, 1961.– 416 с.
12. Зеров М. Анатоль Свидницький, його постать і твори // Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка: Лекції, нариси, статті. – Дрогобич: Відродження, 2007. – С. 321–356.
13. Шевчук В. Класик “розумного битопису”// Свидницький А. П. Люборацькі. Оповідання. нариси та статті. – К., 2006. – С. 5–48.

**Тестові завдання до теми “Творча індивідуальність
Свидницького”**

А.

1. *Хто з українських письменників, проаналізувавши творчість Свидницького, підсумував: “Вправна рука, розмаїтість побудування в передсмертних речах Свидницького – на тлі досить безформеного, хаотичного писання пізніших прозаїків; широкий охоп “битописання”, що корисно відрізняє нашого автора від одноманітності багатьох тодішніх “селописців”, – роблять нариси й оповідання Свидницького помітним явищем нашого літературного життя кінця 60-х рр.”?*

А.

1. Леся Українка. 2. І. Франко. 3. М. Драй-Хмара. 4. М. Зеров. 5. М. Рильський.

2. *Про кого з персонажів повісті “Люборацькі” йдеться: “...був собі шляхтич з тієї дрібної нашеретованої шляхти, що крізь шаблі вилітає; не то п’яничка, не то ні, а так собі, ні се ні те; мав децю худобини і два сини. Собою був русявий, вусатий, дзюбатий, і говорив баса, аж бурчало. Не хазяйнував він, а терся по офіціях: то за писаря був у скарбу, то коло винниці, то за підлісничого був...”?*

1. Робусинський. 2. О. Гервасій. 3. Кулинський. 4. Петропавловський. 5. Антось. 6. Ковинський.

3. *Що найбільше зненавиділа Маса?*

1. “Духовний стан по благочесті”, попівство. 2. Оцет. 3. Антось. 4. Багатство. 5. Пансіон у пані Печержинської.

4. *Що спонукало Антося викрасти у материній скрині гроші?*

1. Розізлився, що йому не купили скрипки.
3. Хотів купити чоботи, які викрав Ковинський.
4. Щоб розрахуватися за украдений горох.
5. Розгнівався за те, що йому не справили сюртук.

5. *Чого не було у мріях Антося?*

1. Мріяв стати священиком.
2. Організувати школу і вчити дітей.
3. Вбити Робусинського.
4. Обстоювати інтереси громади.
5. Одружитися з Галею.

6. *Вкажіть ознаку повісті «Люборацькі», яка не притаманна творіві:*

1. За жанром соціально-психологічна повість.
2. Тема твору – “руйнування старовинного побуту українського духовенства під впливом урядових російських заходів та громадських співвідношень в 40-х роках XIX віку”.
3. У творі помітний зв’язок із фольклорною традицією.
4. Виклад подій поданий не у хронологічній послідовності.
5. Психологізм повісті – у майстерному зображенні роздвоєності у способі життя, мислення родини Люборацьких.

Творчі завдання до практичного заняття
«Творча індивідуальність А. Свидницького»

Дайте відповідь на одне із запропонованих завдань. Обсяг – 1 сторінка формату А4.

1. Поміркуйте, як в оповіданні «Хоч з мосту та в воду» зrealізована проблема вибору людини власного шляху? – 3 бали.
2. У чому полягає морально-дидактичне спрямування оповідання «Гаврусь та Катруся»? – 3 бали.
3. Чому повість «Люборацькі» називають сімейною хронікою? – 3 бали.
4. Як письменник викриває русифікаторську політику царизму в Україні (повість «Люборацькі»)? – 3 бали.
5. Які проблеми виховання молоді висвітлює письменник (повість «Люборацькі»)? – 3 бали.
6. За допомогою яких засобів письменник розкриває суперечливості психічного стану, внутрішнього світу Антося Люборацького (повість «Люборацькі»)? – 3 бали.
7. Вкажіть причини морального, духовного занепаду Масі (повість «Люборацькі»)? – 3 бали.

8. Поміркуйте, як композиційний прийом ретардації створює інтригу (повість «Люборацькі»)? – 3 бали.
9. Розкрийте ознаки реалізму і сентименталізму у повісті – 3 бали.
10. Поміркуйте над причинами занепаду цілої родини Люборацьких – 3 бали.

ТЕМА 3 (15). Творчість І. Нечуя-Левицького – 4 год.

1. Життєвий і творчий шлях письменника.
2. Тяжке становище народу за кріпацтва та пореформеного часу, тягар солдатчини в перших оповіданнях І. Нечуя-Левицького («Дві московки»). Образи сільської й міської бідноти.
3. Перші реалістичні романи з життя інтелігенції «**Хмари**», «Над Чорним морем». Образи інтелігентів Дашковича і Радюка; учителя Кишинівської гімназії Комашко.
4. Історичний роман «**Князь Єремія Вишневецький**»: образи історичних осіб, художнє дослідження проблеми духовного “перекинництва” високородовитої шляхти, її непростих взаємин із власним народом.
5. Історичний роман «**Гетьман Іван Виговський**»: тематика твору, проблеми, сюжетна канва, образи, стиль.

Література

1. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: У 10 т.– К.: Наук. думка, 1965–1968.
2. Нечуй-Левицький І. С. Князь Єремія Вишневецький. Гетьман Іван Виговський: Істор. романи.– К.: Дніпро, 1991.– 511 с.
3. Нечуй-Левицький І. С. Українство на літературних позвах з Московщиною: Культурологічні трактати / Упоряд. М. Чорнописького.– Л.: Каменяр, 1998.– 256 с.
4. Бойко Н. Герої й антигерої в історичних романах І. Нечуя-Левицького // Дивослово.– 2001.– № 1.– С. 2–5.
5. Бондар Л. Маловідомий твір І. Нечуя-Левицького літературознавство.– 1996.– Вип. 63.– С. 65–85.
6. Демчук О. Багата палітра прози І. Нечуя-Левицького // Укр. мова і л-ра в шк.– 2001.– № 4.– С. 26–27.
7. Зборовська Н. Український світ у творчості Нечуя-Левицького: гендерний підхід // Українська мова й л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах.– 2000.– № 3.– С. 54–65.
8. Калинчук Л. Особливості характеротворення в історичних романах І. С. Нечуя-Левицького // Слово і час.– 2000.– № 11.– С. 26–31.
9. Коляда І., Макарчук Ю. Образ гетьмана Івана Виговського в оцінці І. Нечуя-Левицького // Історія в шк.– 2006.– № 7–8.– С. 4–6.

10. Ліпінська Н. На шляху до безчестя, безслов'я...: Урок-психологічне дослідження за романом “Князь Єремія Вишневецький”: 10-й клас // Укр. мова та л-ра.– 2003.– № 44.– С. 16–17.
11. Панченко В. Дві повісті Івана Нечуя-Левицького. Хмари, Кайдашева сім'я // Дивослово.– 2003.– № 8.– С. 10–15.
12. Пода О. Історичний роман І. С. Нечуя-Левицького “Князь Єремія Вишневецький”: Роздуми над рукописами // Слово і час.– 2004.– № 10.– С. 44–56.
13. Приходько І. Іван Нечуй-Левицький проти “обрусення” народів // Березіль.– 1997.– № 9–10.– С. 156–164.
14. Приходько І. Тема України і національної зради у творчості І. Нечуя-Левицького // Укр. дивослово.– 2001.– № 3.– С. 48–54.
15. Святовець В. “Непотрібні” подробиці: художня деталь у повістях І. С. Нечуя-Левицького // Укр. культура.– 2003.– № 11–12.– С. 34–35.
16. Калинчук А. Історичні романи І. Нечуя-Левицького: особливості поетики; Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Четверта Хвиля, 2012. – 164 с.

Тестові завдання до теми “Творчість І. Нечуя-Левицького”

1. Про який свій твір І. Нечуй-Левицький писав: “Прошу занотувати, що це – повість-хроніка...і надалі видавати під таким заголовком, бо це і справді виходе повість-хроніка при тих додатках, що я послав (маються на увазі три нові прикінцеві розділи), та і взагалі повість скидається більше на хроніку, ніж на звичайну повість...”?

1. “Кайдашева сім'я”. 2. “Князь Єремія Вишневецький”. 3. “Гетьман Іван Виговський”. 4. “Хмари”. 5. “Над Чорним Морем”.

2. Вкажіть персонажа і твір: “Од шведського короля я ніколи не одступлюсь. В нас давнє приятельство і згода од того часу, як ми ще не були в підданстві в царя. Шведи – люди щирі й правдиві, не те, що ляхи; вони додержують свого слова. А цар вчинив з нами свою немилість: помирився з поляками і хоче оддати нас в руки полякам. Нам треба не миритись з поляками, а битись з ними до кінця і знесилити їх до краю”?

1. Богдан Хмельницький, роман “Гетьман Іван Виговський”. 2. Богдан Хмельницький, роман “Князь Єремія Вишневецький”. 3. Іван Виговський, роман “Гетьман Іван Виговський”. 4. Єремія Вишневецький, роман “Князь Єремія Вишневецький”. 5. Юрась Хмельницький, роман “Гетьман Іван Виговський”.

3. Вкажіть художній засіб, який використав І. Нечуй-Левицький у повісті “Кайдашева сім'я”: “В Семигорах нема де і втопитися, бо в ставках старій жабі по коліна”:

1. Метафора. 2. Літота. 3. Гіпербола. 4. Гумористичний алогізм. 5. Гумористичний евфемізм.

4. Кому із персонажів творів І. Нечуя-Левицького належать такі слова: “Наш націоналізм – то свобода, прогрес, гуманність: це націоналізм новий..., він виступає з великою толерантністю до інших народів та до усякої віри, стає за маси, за народ. А щоб служити чимсь народові, треба доконче промовляти до нього його ж мовою, бо як же він нас зрозуміє”?

1. Віктор Комашко із повісті “Над Чорним морем”. 2. Павло Радюк із повісті “Хмари”. 3. І. Виговський із роману “Гетьман Іван Виговський”. 4. Професор Дашкович із повісті “Хмари”. 5. Воздвиженський із повісті “Хмари”.

5. Вкажіть “зайву” причину сварок у родині Кайдашів:

1. Пореформена дійсність. 2. Егоїзм персонажів. 3. Брак освіченості. 4. Нестатки. 5. Залицяння Карпа до Мелашки.

6. Олена Стеткевичівна – персонаж твору:

1. “Хмари”. 2. “Над Чорним морем”. 3. “Гетьман Іван Виговський”. 4. “Князь Єремія Вишневецький”. 5. “Кайдашева сім’я”.

Творчі завдання до практичного заняття

«Творчість І. Нечуя-Левицького» (2)

Дайте відповідь на одне із запропонованих завдань. Обсяг – 1 сторінка формату А4.

1. Вкажіть, які вчинки Єремії Вишневецького свідчать про його честолюбні наміри (роман «Князь Єремія Вишневецький»)? – 3 бали.
2. Як польське панство й король ставилися до Єремії? (роман «Князь Єремія Вишневецький») – 3 бали.
3. Наведіть приклади із тексту, цитати, які свідчать про мужність і хоробрість Єремії (роман «Князь Єремія Вишневецький») – 3 бали.
4. Дайте характеристику персонажеві Тодозі (роман «Князь Єремія Вишневецький») – 3 бали.
5. Наведіть приклади із тексту, цитати, які свідчать про темперамент, характер Єремії (роман «Князь Єремія Вишневецький») – 3 бали.
6. Яку промову виголосив перед народом Максим Кривоніс? Дайте характеристику цьому персонажеві (роман «Князь Єремія Вишневецький») – 3 бали.?
7. Чому Єремія вдавався до страшних катувань свого народу? (роман «Князь Єремія Вишневецький»)? – 3 бали.
8. Дайте характеристику персонажеві Богданові Хмельницькому (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
9. Яку функцію у романі «Гетьман Іван Виговський» виконує вставне оповідання про лицаря Германа і Розалію? Хто його розповідає? – 3 бали.

10. Наведіть приклади із тексту, цитати, які свідчать про темперамент, характер Івана Виговського (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
11. Дайте характеристику персонажеві – Олесі Стеткевичівні (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
12. Дайте характеристику персонажеві – овруцькому старості Юрію Немиричу. Яку роль він відіграв в історії України? (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
13. Поміркуйте, чи простежується у творі ставлення І. Нечуя-Левицького до постаті Івана Виговського (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
14. Яку функцію у творі виконують другорядні персонажі твору (Зінько, Маринка, Демко Лютай) (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
15. Поміркуйте, чому І. Виговський вважав, що Україна має пристати до Польщі? (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
16. Хто з історичних осіб, окрім Б. Хмельницького, зображений у творі і як? (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
17. Чи згадуються у тексті Гадяцькі пункти, документ про автономію України? (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
18. Яку функцію у творі виконують етнографічні фрагменти (описи одягу, страв, звичаїв) (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
19. Поміркуйте, як І. Нечуй-Левицький використовує історичні події в сюжеті і композиції роману «Гетьман Іван Виговський» – 3 бали.
20. Поміркуйте, чому в романах «Князь Єремія Вишневецький», «Гетьман Іван Виговський» є персонажі (Тодозя і Маринка), які повідомляють ворога про небезпеку? Чи можна розцінювати це як зрадництво? – 3 бали.
21. Як І. Нечуй-Левицький зображує права жінки у романі «Гетьман Іван Виговський» – 3 бали.
22. Чому І. Виговський загинув від рук поляків, яких так шанував? Роман «Гетьман Іван Виговський» – 3 бали.
23. Дайте характеристику персонажеві – Юрасеві Хмельницькому (роман «Гетьман Іван Виговський») – 3 бали.
24. Якою уявлялась Виговському Україна, після того як став гетьманом? Роман «Гетьман Іван Виговський» – 3 бали.
25. Яку функцію у романі «Гетьман Іван Виговський» виконує епілог? – 3 бали.

ТЕМА 4 (16). Життєвий і творчий шлях Панаса Мирного – 4 год.

1. Біографічні відомості про письменника. Вплив традицій Т. Шевченка, Марка Вовчка, західноєвропейської та російської літератури на розвиток таланту митця.
2. Ранні твори письменника (оповідання «Лихий попутав», «П'яниця»). Оповідна манера творів.

3. Новела «**Лови**» – сатирична основа, сюжетний динамізм твору.
3. Учасники народницького руху в повісті «**Лихі люди**», образи “нових людей” – Петра Телепня і Жука.
4. Гірка, голодна доля народу; історизм художнього бачення у творах із селянського життя «Голодна воля», «**Лихо давнє й сьогочасне**».
5. Роман Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні? – перший соціально-психологічний роман в українській літературі:
 - а) творча історія, джерела, роману. Нарис “Подоріжжє од Полтави до Гадячого”;
 - б) багатоплановість композиції, підпорядкованість ідеї – глибокий і широкий показ пореформеної дійсності з її конфліктами і протиріччями;
 - в) образ головного героя Ничипора Варениченка у складних, суперечливих обставинах, характерних для стихійного селянського соціального протесту. Еволюція Чіпки: від правдошукацтва до розбійництва. Типове й екстремальне в долі героя;
 - г) жіночі образи роману. Галя, дружина Чіпки, нездійсненність її місії бути “янголом-спасителем”. Мотря, мати Чіпки. Її злиденне життя, глибокі душевні переживання, обурення, протест проти неправди. Поетизація жіночих характерів; утвердження народних поглядів на духовне здоров’я людини, справедливість і честь;
 - г) рід панів Польських; панські посіпаки й чиновники;
 - д) майстерність письменника у відтворенні картин народного життя; роль портретних деталей; прийоми сатиричної характеристики; значення описів природи для розкриття внутрішнього стану героїв; ідея біблійної назви твору; місце роману в творчості Панаса Мирного.
6. Роман «**Повія**». Історія написання та друку. Особливості психологізму. Композиція твору. Засоби інтриги. Трагічний образ Христі, зображення її внутрішнього світу.
7. Драматичний твір Панаса Мирного «Лимерівна».
8. Значення спадщини Панаса Мирного.

Література

1. Мирний Панас // Зібр. тв: У 7 т.– К.: Наук. думка, 1968–1971.
2. Єфремов С. Панас Мирний. Критико-біографічний нарис // Єфремов С. Вибране: ст., наук. розвідки. – Монографія. – К., 2002. – С. 495–677.
3. Шевченко З. Панас Мирний: спроба сучасного прочитання життєвого і творчого шляху письменника // Дивослово.– 2001.– № 12.– С. 45–48.
4. Майдан О. Психологічні спостереження Панаса Мирного в жанрі роману // Слово і час.– 1999.– № 10.– С. 28–32.
5. Мелешко В. Спроби Панаса Мирного в жанрі драматургії// Рідний край.– Полтава, 2005.– № 2.– С. 66–70.

6. Пронкевич О. В. Соціально-психологічна проза в літературі ХІХ ст. Оглядова // Всесвітня л-ра в серед. навч. закладах України.– 2001.– № 1.– С. 40–46.
7. Свідер П. Хто ж він, Чіпка Вареник? // Укр. л-ра в загальноосвітній шк.– 2000.– № 5.– С. 8–16.
8. Воловик С. М. Один із смертних гріхів (За романом “Повія” Панаса Мирного) // Все для вчителя.– 2000.– № 3.– С.23–24.
9. Тимків Н. Роль і місце авторської позиції у романі Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”// Укр. л-ра в загальноосвітній шк.– 2005.– № 10.– С. 21–25.
10. Турчин М. Пропаща доля внука: Ще одне прочитання образу Чіпки // Дивослово.– 2004.– № 9.– С. 23–25.
11. Карпенко Г. Творча спадщина Панаса Мирного та І. Нечуя-Левицького як історичне джерело// Грані. – 2004. – № 6. – С. 29–33.
12. Ротач П. 3 етюдів до біографії Панаса Мирного // Слово і час. – 2003. – № 2. – С. 76–79.
13. Григоренко І. Особливості епістолярної літературної критики в листуванні Панаса Мирного з М. Коцюбинським// Рідний край: альманах/ Полтав. держ. пед. ун-т. – В. Г. Короленка, 2009. – № 1 (20) – С. 100–103.
14. Мелешко В. Художні засоби творення образів інтелігентів у повістях Панаса Мирного// Рідний край: альманах/ Полтав. держ. пед. ун-т. – В. Г. Короленка, 2011. – № 1 (24) – С. 99–105.

***Тестові завдання до теми “Життєвий і творчий шлях
Панаса Мирного”***

1. Про кого із персонажів творів Панаса Мирного йдеться: “Така робота зовсім не вдовольняла молодій жаги його розуму, збудженого шкільною наукою. Він сумував і потай усіх шкодував за школою, за своїм товариством шкільним. У йому вбачав він більше сміливості, чогось кращого, вищого, чого не було в його чиновного товариства... Не знаходячи втіхи на службі, він почав шукати її поза нею – на квартирі, між сторонніми людьми. Та боязкий норовом, він не осмілювався близько сходитися з чужим чоловіком. Зоставалася одна кватирка, невеличка хатинка, з одним віконцем у двір”.

1. Іван Микитович із оповідання “П’яниця”. 2. Петро Телепень із повісті “Лихі люди”. 3. Жук із повісті “Лихі люди”. 4. Чіпка із роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”. 5. Максим Гудзь із роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”.

2. Про що йдеться у розділі “Дізнався” з роману Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”?

1. Про те, що Галя – “розбишацька дочка”. 2. Про долю свого батька. 3. Про те, що громада відмовила пасти череду. 4. Про те, що у нього відібрано землю. 5. Про долю Грицька Чупруненка.

3. Про кого із персонажів роману Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” автор розповідає, що ще з дитинства був палкий, як порох, сміливий, як голодний вовк, усіх побивав, над усіма верховодив?

1. Мирін Гудзь. 2. Петро Вареник. 3. Остап Хрущ. 4. Максим Гудзь. 5. Іван Вареник.

4. Укажіть назву розділу із роману Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, у якому йдеться про зростання Грицька Чупруненка як доброго господаря:

1. “Жив-жив!”. 2. “Дитячі літа”. 3. “Січовик”. 4. “На своїм добрі”. 5. “Хазяїн”.

5. Вкажіть жанр, яким не послуговувався Панас Мирний?

1. Поезія. 2. Нарис. 3. Переклади. 4. П'єса. 5. Поема.

6. Вкажіть причину часових зміщень, поєднання теперішнього і минулого в романі “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”:

1. Авторський задум, спрямований на композиційне урізноманітнення твору. 2. Намагання автора надати своєму твору справді епічного звучання. 3. Уможливлення розкриття авторського стилю і творчої манери. 4. Прагнення автора відтворити цілісну картину буття через закономірний зв'язок явищ і подій. 5. Прагнення автора відтворити майбутнє своїх героїв.

Творчі завдання до практичного заняття

«Прозова спадщина Панаса Мирного» (2)

Дайте відповідь на одне із запропонованих завдань. Обсяг – 1 сторінка формату А4.

1. Що означає лихо давнє і сьогочасне в однойменному романі Панаса Мирного – 3 бали.
2. Чому, на Вашу думку, у творах Панаса Мирного так багато лиха: у назвах творів і в змісті? – 3 бали.
3. Чому живучи уже в достатку, Федір Проценко пиячив і покінчив життя самогубством? (повість «Лихо давнє і сьогочасне») – 3 бали.
4. Які соціальні негаразди в Одраді зображує письменник (повість «Лихо давнє і сьогочасне») – 3 бали.
5. Чому в Одраді люди вмирали з голоду і хвороб? (повість «Лихо давнє і сьогочасне») – 3 бали.

6. Як Марина обдурила людей у селі (повість «Лихо давнє і сьогочаснє») – 3 бали.
7. Дайте характеристику персонажеві – дідові Уласові (повість «Лихо давнє і сьогочаснє») – 3 бали.
8. Якими у повісті «Лихо давнє і сьогочаснє» зображені пани? – 3 бали.
9. Чому повість «Лихо давнє і сьогочаснє» означаємо як реалістичну? – 3 бали.
10. Чому технічні засоби обробітку землі погіршили становище одрадян? – 3 бали.
11. Які засоби добирає письменник, щоб увиразнити характер персонажів у повісті «Лихо давнє і сьогочаснє» – 3 бали.
12. Дайте характеристику матері Христі, Присьці Притиці (роман «Повія») – 3 бали.
13. Чому Хрестя, долаючи сільський простір, гине у міському середовищі (роман «Повія»? – 3 бали.
14. Дайте характеристику персонажеві Колісникові (роман «Повія») – 3 бали.
15. Дайте характеристику персонажеві Григорієві Петровичу Проценкові (роман «Повія») – 3 бали.
16. Як прислужилася Хрестя слобожанам, яку добру справу зробила (роман «Повія»? – 3 бали.
17. Які засоби впливу на читача використовує Панас Мирний, яку функцію вони виконують (роман «Повія»? – 3 бали.
18. Дайте характеристику персонажеві Марині, подрузі Христі (роман «Повія») – 3 бали.
19. Якою була роль лихих людей у долі Христі (роман «Повія»? – 3 бали.
20. Яку функцію виконують сни у романі «Повія»? – 3 бали.
21. Які засоби, прийоми використовує письменник, щоб розкрити психологію вчинків персонажів (роман «Повія»? – 3 бали.
22. Чому у творі, на Вашу думку, не домінує етноестетика (зображення звичаїв, обрядів, вкраплення українських народних пісень)? – 3 бали.
23. Яким у романі зображено місто (роман «Повія»? – 3 бали.
24. Як у романі «Повія» Панаса Мирного відображена проблема вибору людиною власного шляху? – 3 бали.
25. Співставте фільм-драму 1961 року за мотивами роману «Повія» Панаса Мирного з текстом твору письменника. Чи зреалізована у фільмі проблематика твору? – 3 бали.

ТЕМА 4 (16). Прозова спадщина Олени Пчілки – 2 год.

1. Біографічні відомості про письменницю. Подвижницька діяльність Олени Пчілки.
2. Соціально-психологічна повість «Товаришки». Формування і становлення української інтелігенції. Образи жінок-інтелігенток.

3. Елементи детективу у психологічному оповіданні «Соловйовий спів».
4. Психологічна новела «Біла кицька»: іронічне зображення науковця.
5. Оповідання «Півтора оселедця»: розвиток шкільної науки, образ учительки-патріотки.

Література

1. Пчілка Олена. Твори. – Київ: Дніпро, 1988. – 582 с.
2. Донцов Д. Мати Лесі Українки // Дві літератури нашої доби. – Торонто: Гомін України, 1958. – С. 135–176.
3. Денисюк І. Проза малих форм Олени Пчілки // Денисюк І. Зібрання творів: у 3 т. Львів. 2005. – Т. 1. – Кн. 2. – С. 50–60.
4. Камінчук О. Олена Пчілка: аспекти творчої діяльності // Слово і час. – 1999. – № 6. – С. 12–18.
5. Гуляк А. Олена Пчілка: нарис життя і творчості. – Київ, 1996. – 180 с.
6. Дрофань Л. Берегиня: художньо-докум. Вид. – Київ: Молодь, 2004. – 206 с.
7. Легкий М. Художня проза Олени Пчілки (історико-літературний шкiц) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. № 21. С. 483–491.
8. Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор: монографія. Ужгород: Гражда, 2011. – 312 с.
9. Новаківська Л. Подвижницька діяльність Олени Пчілки на ниві українського просвітництва. – Київ, Науковий світ, 2001. – 48 с.
10. Хорунжий Ю. Горда жіноча душа: Олена Пчілка // Шляхетні українки: есеї-парсуни. – Київ: Ви-во ім. О. Теліги, 2003. – С. 5–22.

Тестові завдання до теми “Прозова спадщина Олени Пчілки”

1. Яку збірку і якого письменника Олена Пчілка видала своїм коштом у 1880 році?
 1. «Співомовки» С. Руданського. 2. «Кобзар» Т. Шевченка. 3. «З півночі» П. Грабовського. 4. «Слобожанщина» Я. Щоголева. 5. «Над Дніпром» І. Манжури.
2. Редактором і видавцем якого журналу була Олена Пчілка?
 1. «Літературно-науковий вісник». 2. «Степь». 3. «Зоря». 4. «Рідний край». 5. «Основа».
3. Хто з персонажів твору «Товаришки» так зреагував на прилюдний відчит наукової доповіді Раїси Брагової: «Се повне признання права жінки в такій поважній, вищій окрузі – науці! Се доказ, що інтелігентна жіноча сила може пробити собі путь через рутинні форми життя, котрі так довго

держали її оддалік од світла, а тим паче од самотійної научної пропаганди; се доказ, що наша жінка, може, здолає не тільки слухати, але й проказувати з кафедри слово науки!»?

1. Кость Загоровський. 2. Професор Штокман. 3. Люба Калиновська. 4. Кузьменко. 5. Корнієвич.

4. Хто з персонажів і якого твору дає схвальні оцінки «феноменальному інтелекту» Дарвіна: «теорія еволюції проложила нові шляхи навіть в історії, в економічних науках, в філософії, всюди...»?

1. Люба Калиновська з повісті «Товаришки». 2. Пан Микола з новели «Біла кицька». 3. Раїса Брагова з повісті «Товаришки». 4. Маня з новели «Біла кицька». 5. Корнієвич з повісті «Товаришки».

5. Яку притчу переказувала сільська учителька пані Олександра дітям, бо священник «має аж два приходи, то йому нема часу вчити шкорлярів»(новела «Півтора оселедця»)?

1. Про закваску. 2. Про сіяча та зерно. 3. Про виноградник і виноградарів. 4. Про самарянина. 5. Про фарисея і митаря.

6. Якого відомого детектива з творів Еміля Габоріо згадує слідчий у новелі «Соловійовий спів»?

1. Пінкертона. 2. Лекока. 3. Шерлока Холмса. 4. Еркюля Пуаро. 5. Коломбо.

Творчі завдання до практичного заняття

«Новаторство Олени Пчілки-прозаїка» – 2 бали

Дайте відповідь на одне із запропонованих завдань. Обсяг – 1 сторінка формату А4.

1. Розкрийте новаторство Олени Пчілки-прозаїка на прикладі соціально-психологічної повісті «Товаришки» – 2 бали.

2. Поміркуйте, чи можна стверджувати, що повість «Товаришки» розкриває проблему емансипації? – 2 бали.

3. Формування і становлення української інтелігенції. Образи жінок-інтелігенток – 2 бали.

4. Елементи детективу у психологічному оповіданні «Соловійовий спів» – 2 бали.

5. Психологічна новела «Біла кицька»: іронічне зображення науковця – 2 бали.

6. Образ учительки-патріотки в оповіданні «Півтора оселедця» – 2 бали.

ТЕМА 5 (19). Подвижницька діяльність Михайла Старицького –

2 год.

1. Творчий шлях М. Старицького – одного з перших на ниві національного, культурного відродження України.
2. Новаторство Старицького-поета. І. Франко про поезію М. Старицького.
3. Драма «**Не судилось**» («Панське болото»). І. Франко про драму “Не судилось”:
 - а) основний конфлікт соціально-побутової драми;
 - б) образ Катрі Дзвонарівни, глибина почуття й саможертвність дівчини-селянки;
 - в) образ Михайла Ляшенка – слабкої духом, егоїстичної натури, не здатної протистояти обставинам;
 - г) Павло Чубань – нова постать інтелігента-народника.
4. Реалізм драм М. Старицького на тему села (“Ой не ходи, Грицю...”, “У темряві”).
5. Проблеми інтелігенції у драмах «**Талан**», “Розбите серце”.
6. Драми на історичні теми: “Богдан Хмельницький”, “Маруся Богуславка”.
7. “Оборона Буші” – віршована історична драма про боротьбу українського народу проти загарбників.
8. Прозова творчість М. Старицького («**Осада Буши**», трилогія “Богдан Хмельницький”). Історія України – основна тема прози Старицького.

Література

1. Старицький М. Твори: У 6 т.– К.: Дніпро.– 1989–1990.
2. Поліщук В. Шевченківське у творчості Михайла Старицького: стильовий аспект (штрих до проблеми) // Тарас Шевченко і народна культура: Зб. пр. міжнар. 35-ї наук. шевченківської конф. 20–22 квіт. 2004 р.– Черкаси, 2004.– Кн. 2.– С. 138–141.
3. Левчик Н. Михайло Старицький: багатогранність таланту // Дивослово.– 2005.– № 12.– С. 20–26.
4. Гриневич В. З історії написання та публікації історичної художньої прози Михайла Старицького // Укр. л-ра в загальноосвітній шк.– 2004.– № 7.– С. 59–62.
5. Пчілка О. Михайло Петрович Старицький: Пам’яті товариша // Дивослово.– 2004.– № 7.– С. 65–69; № 8.– С. 70–75.
6. Поліщук В. Жанрово-стильові особливості повістей Михайла Старицького // Укр. мова та л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах.– 2003.– № 2.– С. 179–186.
7. Коломієць В. Гетьман чи мелодраматичний герой: Оглядова лекція в 10–му класі за драмою Михайла Старицького “Богдан Хмельницький”// Укр. мова та л-ра.– 2006.– Чис. 6-8.– С. 53–54.
8. Александрова Т. Порівняння як аргумент: “Своє” і “чуже” у п’єсах Михайла Старицького // Дивослово.– 2005.– № 12.– С. 27–31.
9. Михайло Старицький: Постать і творчість: Збірник праць всеукраїнської

наукової конференції. Черкаси, 12–13 травня, 2004. – Черкаси: Брама, 2004. – 384 с.

Тестові завдання до теми “Подвижницька діяльність Михайла Старицького”

1. Укажіть з-поміж поезій інтимної лірики М. Старицького вірш на громадянську тематику?

1. “Чому не весел, мій соболу”. 2. “У пишному салоні”. 3. “Сльоза”. 4. “На озері”. 5. “Учта”.

2. Яку проблему порушує М. Старицький у драматичному творі “Не судилось”?

1. Фальш поміщицького лібералізму. 2. Проблема людини і природи. 3. Важкі наслідки капіталізму. 4. Моральні недоліки селян. 5. Причини поразки українців у національно-визвольних змаганнях 6. Моральні недоліки інтелігенції.

3. Вкажіть неправильне твердження, яке стосується творчості М. Старицького:

1. Разом із М. Лисенком організовує Товариство українських сценічних аматорів. 2. Через обмеження українського слова змушений був писати прозові твори російською мовою. 3. Вірш “Виклик” відомий як народна пісня. 4. В останній період творчості переважає медитативна лірика: філософська медитація, роздум, елегія. 5. Історичні драми сповнені високого патріотизму й захоплення. 6. “Последние орлы” – п’єса з життя інтелігенції.

4. Кому із персонажів п’єси “Не судилось” М. Старицького належать слова: “Давно здавалось мені що нема такої сили на світі, котра б залякала мене, зупинила на моєму шляху? Що я, хоч на які муки піду, а того світла народного не випущу з рук і ціле життя своє зложу на боротьбу за його”?

1. Іванові Ляшенку. 2. Дмитрові. 3. Михайлові. 4. Павлу Чубаневі. 5. Харлампію. 6. Белохвостову.

5. Про кого так вдумливо сказав М. Старицький: “Жерці мають запалюватися вогнем...Вони мають бути провітниками суспільства й особливо простого народу. Вони мають вносити промінь світла до царства темряви й освітлювати шлях приниженим і знедоленим для боротьби з віковічною неправдою”?

1. Інтелігентів. 2. Письменників. 3. Службовців. 4. Артистів театру. 5. “Громадівців”.

6. Укажіть жанр, яким не послуговувався М. Старицький:

1. Поезія. 2. Історичний роман і повість. 3. Оповідання. 4. Драматичний твір.
5. Філософська поема. 6. Драматичні переробки творів інших авторів.

ТЕМА 6 (23). Новаторство І. Франка-поета – 6 год.

1. Життєпис Івана Франка.
2. Становлення Івана Франка-поета. Перші спроби. Збірка *Баляды и рассказы*: історіософська тематика, мова творів.
3. Новаторський характер збірки поезій **«З вершин і низин»**. Самобутній принцип об'єднувати вірші в окремі розділи і цикли за мотивами й настроями. Структура збірки. Художньо-філософська концепція “пророцтва і бунту”, культ праці, патос волі та ідеал “цілого чоловіка”:
 - а) сучасна інтерпретація філософських, естетичних засад збірки “З вершин і низин”. Цикл “Україна”. Поезії “Не пора”, “Ляхам”;
 - б) “Христос і хрест” – філософсько-алегорична притча, утвердження нової, гуманістичної віри в людину, ідеал якої Христос; алегорія Човен” – роздум про сутність і призначення людського життя;
 - в) “Каменярі” – філософська алегорія-міт про самоофірних борців за свободу і справедливість, які торують гостинець у майбутнє. Багатопланова символіка “Ідилії”;
 - г) цикл “Excelsior” – заповідний кодекс Івана Франка.
4. **«Зів’яле листя»**: лірична драма. Історія написання, видання збірки. Роль і значення передмов. Ознаки літературної містифікації: романтична модель “щоденника самогубця” – літературні попередники – Гейне, Данте, Гете. Структура збірки. Розвиток почуттів ліричного героя. Система образів-символів. Відгук на збірку В. Щурата. Ознаки декадансу. Відповідь І. Франка – поезія “Декадент” (збірка “Мій Ізмарагд”). Поезія-відповідь В. Щурата.
5. **«Мій Ізмарагд»**: історія написання збірки. Давньоукраїнські “Ізмарагди” у творчій передісторії збірки. Полемічне послання “Сідоглавому”. Цикли “Паренетікон” і “Строфи”. Східне походження циклу “Притчі”. Полемічність, філософічність збірки.
6. Естетична своєрідність поезій збірок І. Франка **«Із днів журби»** та **«Semper tūro»**.
7. Загальна характеристика збірок поезій **«Давнє і нове»** **«Із днів моєї молодості»**.
8. Поеми І. Франка. Вид соціально-побутової поеми (“Панські жарти”, **«Сурка»**, “Наймит”).
9. Історична поема “На Святоюрській горі”.
10. Філософські поеми **«Похорон»**, **«Смерть Каїна»**).

Література

1. Франко І. Зібрання творів: У 50 т.– К.: Наук. думка, 1976–1986.

2. Франко І. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. творів у 50 т. / Упоряд.
3. Т. Франко, М. Г. Василенко.– Л.: Каменяр, 2001.– 421 с.
3. Франко І. Зібрання творів. У. 50 т. Показчик купюр/ І. Франко (редкол.: М. Г. Жулинський та ін.). – К.: Наук. думка, 2009. – 336 с.
4. Франко П. Іван Франко. – Львів: Априорі, 2013. – 216 с.
5. Франко-Ключко А. Для тебе, тату/ А. Франко-Ключко; (упоряд., авт. вступ. ст. й комент. М. Шалата). – К.: Ярославів Вал, 2010. – 574 с.
6. Возняк М. Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка.– К.: Держлітвидав, 1958.– 402 с.
7. Гнатюк М. І. Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу.– Л.: Каменяр, 1999.– 181 с.
8. Гнатюк М. І. Іван Франко і проблеми теорії літератури: навч. посіб.: К.: Академія, 2011. – 238 с.
9. Мазепа В. І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка.– К.: Видавець ПАРАПАН, 2004.– 232 с.
10. Наєнко М. К. Іван Франко: Тяжіння до модернізму.– К.: Академвидав, 2006.– 96 с.
11. Тихолоз Б. Т. Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії.– Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005.– 180 с.
12. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр.– К.: Критика, 2006.– 352 с.
13. Гундорова Т. Невідомий Іван Франко: Грані Ізмарагду.– К.: Либідь, 2006.– 360 с.
14. Горбач Н. Я. Філософські переконання Івана Франка.– Л.: Каменяр, 2006.– 112 с.
15. Ткачук М. П. Парадигма світу збірки “Semper tūo” Івана Франка.– Тернопіль, 1997.– 36 с.
16. Пастух Т. В. Поетичне мислення Івана Франка (за збіркою “Semper tūo”).–Л.: Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003.– 84 с.
17. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри.– Л.: Вид-во “ПАІС”, 2006.– 328 с.
18. Семків О. Іван Франко: немарксистські погляди.– Л., 1996.– 112 с.
19. Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюка.– Л.: Каменяр, 1997.– 635 с.
20. Корнійчук В. Ліричний універсум І. Франка: горизонти поезики: Монографія.–Л.: Вид-во при Львів. нац. ун-ті ім. І. Франка, 2004.– 488 с.
21. Корнійчук В. “Мов органи в великому храмі...”: контексти й інтертексти І. Франка (порівняльні студії) Л.: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2007. – 304 с.
22. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка.– Л., 1999.– 208 с.
23. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886).– К.: Критика, 2006.– 632 с.
24. Горак Р. Тричі мені являлася любов: Роман-есе про І. Франка.– К.: Дніпро, 1987.– 268 с.

25. Червак Б. “Наперед українці!” (До національної ідеї І.Франка).– К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1994.– 40с.
26. Стрингалюк М. Принципи середньовічного художнього мислення в “Моєму Ізмарагді” І. Франка: відповідність традиції // Молода нація: Альманах.– 1999.– № 13.– С. 160–167.
27. Бондаренко Л. “Твою красу я переллю в пісні...”(Вивчення поетичної збірки І. Франка “Зів’яле листя” в контексті європейської інтимної лірики) // Укр. л-ра в загальноосвітній шк.– 2000.– № 6.– С. 27–32.
28. Гундорова Т. “Зів’яле листя” Івана Франка як явище модерної культурософії // Дивослово.– 1996.– № 9.– С.9–15.
29. Казкові “Арабески” Івана Франка: “Абу–Касимові капці” та “Коваль Бассім” // Дивослово.– 2004.– № 12.– С. 57–62.
30. Ільницький М. Біль обернений у слово (“Зів’яле листя” Івана Франка) // Дивослово.– 2000.– № 8.– С.2–7.
31. Бунчук Б. Про віршовану майстерність Івана Франка // Дзвін.– 2000.– № 5–6.– С. 151–156.
32. Астаф’єв А. Трансформація суспільно-політичних поглядів І. Франка // Молода нація: Альманах.– 1996.– № 4.– С. 5–20.
34. Неврлий М. Вічно жива поема: “Мойсей” І. Франка в контексті світової літератури // Вітчизна.– 1989.– № 11.– С. 13–15.

Тестові завдання до теми “Новаторство І. Франка-поета”

1. З’ясуйте, у якій формі написано вірші «Декадент», «Сідоглавому» зі збірки І. Франка «Мій Ізмарагд»:

1. У полемічній.
2. У монологічно-сповідальній.
3. В алегоричній формі сну.
4. У заклично-агітаційній.
5. У символічній.

2. Вкажіть “зайве” у змістовому й тематичному наповненні збірки «З вершин і низин» І. Франка:

1. Друге видання організоване за поетичними циклами.
2. Домінантний настрій – героїзм самопожертви й самопосягати.
3. Поезія суб’єктивно забарвлена, сповідальна.
4. Інтелектуалізм.
5. У збірці присутній цикл інтимної лірики “Картка любові”.
6. Поезія “Христос і Хрест” входить до збірки “З вершин і низин”.

3. У передмові до якої збірки І. Франко так визначив мету усієї своєї творчості – «служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневірявся досі ніколи і не спроневіряюся доки мого життя»:

1. «Із літ моєї молодості».
2. «З вершин і низин».
3. «Зів’яле листя».
4. «Давнє і нове».
5. «Мій Ізмарагд».

4. Вкажіть виділений художній засіб:

*Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько – колюче терня?
Чом твої устонька – тиха молитва,
А твоє слово – остре, як бритва?*

І. Франко.

1. Порівняння. 2. Антитеза. 3. Риторичне звертання. 4. Градація.
5. Еліipsis.

5. У якій збірці І. Франка виявилась оригінальна поетична манера – відкинення народнопоетичної художньої форми?

1. «Semper tūro». 2. «Із літ моєї молодості». 3. «Із днів журби». 4. «Мій Ізмарагд». 5. «Давнє і нове».

6. Яка із вказаних поезій І. Франка не увійшла до 50-томного видання?

1. «Співакові». 2. «Паде додолу листя з деревини...». 3. «Розвивайся ти, високий дубе». 4. «Беркут». 5. «Давно забута згадка піль зелених...».

Тестові завдання до теми “Новаторство І. Франка-поета”

1. Хто з українських письменників визначив принципову різницю двох видань збірки “З вершин і низин”: “В першому виданні бачимо Франка-доктринера, автора гімнів, закликів, програмових тирад; в другому – внутрішній зміст душі поета добувається щораз більше на верха, стає побіч”?

1. О. Луцький. 2. М. Євшан. 3. М. Вороний. 4. Б. Лепкий. 5. М. Зеров.

2. Якому циклі віршів збірки “З вершин і низин” притаманна двоплановість поетичної думки, яка поєднує предметний і абстрактний рівні зображення: конкретні реалії, зорові образи переростають в узагальнені символи й алегорії?

1. “Думи пролетарія”. 2. “Excelsior”. 3. “Картка любові”. 4. “Веснянки”. 5. “Тюремні сонети”.

3. У якій поемі І. Франка є такі рядки:

*Я бачив, що ті лицарі завзяті,
Що йшли в огонь і бились, мов орли,
В душі своїй були і темні, й підлі,
Такі ж раби, як і вперед були.*

1. “Похорон”. 2. “Мойсей”. 3. “Святий Валентій”. 4. “Каїн”. 5. “На Святоюрській горі”.

4. Вкажіть зайве твердження з приводу лірики поетичної збірки “Із днів журби” І. Франка:

1. У ній автор підсумовує пережите, засвідчує свою незнищенну віру в людей та аналізує втрати, які випадали на долю поета. 2. Найчастіше уживана

лексика – відродження, плебеї, праця, рух, дух. 3. Елегійні зізнання, осмислення особистого шляху. 4. Оптимістична віра в прогрес, громадянські асоціації. 5. Вагання між зневірою й непереборною вірою у мрію та ідеал.

5. У якій поемі І. Франка головний герой зрадив своє військо і перейшов на бік ворог, тим самим намагаючись підірвати ознаки плебейства у свого народу?

1. “Мойсей”. 2. “Похорон”. 3. “Смерть Каїна”. 4. “Цар і аскет”. 5. “Лісова ідилія”.

6. Назвіть твір І. Франка, в якому є такі рядки і вкажіть ім'я головного персонажа:

*Облитий потом, пробирався.....
Все вище вгору. Чим палкіше рвались
Його бажання вверх, тим тяжчою
Була його дорога, немічнішим
Все тіло, більше сум лягав на душу.*

1. Святий Валентій із поеми «Святий Валентій». 2. Мойсей із поеми «Мойсей» 3. Мирон із поеми «Похорон». 4. Каїн з поеми «Смерть Каїна». 5. Святослав із поеми «Сон князя Святослава».

Творчі завдання до практичного заняття

«Новаторство І. Франка-поета» (1)

Дайте відповідь на одне із запропонованих завдань. Обсяг – 1 сторінка формату А4.

1. Проаналізуйте новаторський характер збірки «Баляды и рассказы» Розкрийте історіософську тематику (див. збірку «Із літ моєї молодості») – 1,5 бали.
2. Проаналізуйте вірші зі збірки «Баляды и рассказы» (див. збірку «Із літ моєї молодості»), у яких постають образи із давньоруської літератури – 1,5 бали.
3. Поміркуйте, чому збірку І. Франка «Баляды и рассказы» (див. збірку «Із літ моєї молодості») називають романтичною? – 1,5 бали.
4. Проаналізуйте один із циклів збірки «З вершин і низин» – 1,5 бали.
5. Проілюструйте віршами такі тези: філософська концепція “пророцтва і бунту” у збірці «З вершин і низин», культ праці у збірці «З вершин і низин», патос волі та ідеал “цілого чоловіка” у збірці «З вершин і низин» – 1,5 бали.
6. Проаналізуйте цикл «Україна» у збірці «З вершин і низин» – 1,5 бали.
7. Чому поезію «Христос і хрест» зі збірки «З вершин і низин» називають філософсько-алегоричною притчею – 1,5 бали.

8. Чому вірш «Човен» зі збірки «З вершин і низин» прочитується як алегорія – 1,5 бали.
9. Розкрийте багатопланову символіку вірша «Ідилія» зі збірки «З вершин і низин» – 1,5 бали.
10. Чому цикл «Excelsior» зі збірки «З вершин і низин» називають заповідним кодексом Івана Франка? – 1,5 бали.
11. Чому збірку «Зів'яле листя» Івана Франка називають ліричною драмою? – 1,5 бали.
12. Яку функцію відіграють передмови до видань збірки «Зів'яле листя» Івана Франка – 1,5 бали.
13. Чи можна віднайти у збірці «Зів'яле листя» ознаки декадансу – 1,5 бали.
14. Яку роль у створенні збірки «Мій Ізмарагд» відіграли давньоукраїнські «Ізмарагди» – 1,5 бали.
15. Проаналізуйте цикл «Паренетікон» зі збірки «Мій Ізмарагд» – 1,5 бали.
16. Проаналізуйте одну з притч із циклу «Притчі» (збірка «Мій Ізмарагд») – 1,5 бали.
17. Розкрийте художньо-естетичну своєрідність збірки «Із днів журби» – 1,5 бали.
18. Розкрийте художньо-естетичну своєрідність збірки «Semper tiro» – 1,5 бали.
19. Розкрийте художньо-естетичну своєрідність збірки «Давнє і нове» – 1,5 бали.
20. Розкрийте новаторство І. Франка-поета – 1,5 бали.

Творчі завдання до практичного заняття
«Новаторство І. Франка-поета» (2)

Дайте відповідь на одне із запропонованих завдань. Обсяг – 1 сторінки формату А4.

1. Зіставте поему «Сурка» І. Франка і поему «Катерина» Т. Шевченка. Визначте спільні й відмінні тему, проблему, сюжет – 1,5 бали.
2. Вкажіть засоби реалізації історичного минулого в поемі «На Святоюрській горі». І. Франка. – 1,5 бали.
3. Визначте філософське підґрунтя поем «Похорон», «Смерть Каїна» – 1,5 бали.
4. Розкрийте значення поховального обряду у поемі «Похорон» – 1,5 бали.
5. Чому ватажок Мирон зрадив своє товариство (поема «Похорон»)? – 1,5 бали.
6. У чому полягає концепт двійництва у поемі «Похорон»? – 1,5 бали.
7. Чи всі присутні на бенкеті схвалюють зраду Мирона і чому? – 1,5 бали.
8. Які джерела написання поеми «Смерть Каїна»? – 1,5 бали.

9. Чому у фіналі поеми Каїн гине? (поема «Смерть Каїна») – 1,5 бали.
10. Що символізують дерева у раю (поема «Смерть Каїна») – 1,5 бали.
11. Які знання про світ Каїн спішив розповісти людям? (поема «Смерть Каїна») – 1,5 бали.
12. Над чим роздумував Каїн під час своєї мандрівки пустелею? (поема «Смерть Каїна») – 1,5 бали.

ТЕМА 7 (24). Прозова спадщина І. Франка – 6 год.

1. Сучасна інтерпретація прозової спадщини І. Франка.
2. Суспільна епопея українців заходу. Романтизм, натуралізм, іпресіонізм, модерні тенденції прози: життєва справжність, від соціального до індивідуально-психологічного. Повість “Борислав сміється”: сюжет, композиція, проблематика, образи.
3. Образ Германа Гольдкремера та історія “накопичення капіталу” у повісті «**Boa constrictor**».
4. Сатиричні твори («Свинська конституція», «Домашній промисел», «Історія одної конфіскації»: проблемно-тематичний, сюжетний, композиційний, образний рівні.
5. Твори з життя інтелігенції. “Романи виховання” – «**Для домашнього огнища**», «**Основи суспільності**».
6. «**Перехресні стежки**» – повість про боротьбу справедливості з жорстокістю і насильством:
 - сюжетні лінії твору;
 - герої й персонажі ;
 - зображення міжетнічних взаємин;
 - проблематика повісті.
8. Форми художнього викладу у малій прозі Івана Франка.

Література

1. Франко І. Твори: У 50 т.– К.: Наук. думка, 1976–1986.
2. Годчук Н. Роман Івана Франка “Для домашнього огнища”: простір і час.– Л.: Львів. відд. Ін-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2002.– 204 с.
3. Легкий М.З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка.– Л.: Львів. відд. Ін-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1999.– 160 с.
4. Ткачук М. П. Концепт натуралізму і художні шукання в “Бориславських оповіданнях” Івана Франка: Навчальний посібник.– Т.: Підруч. і посіб., 1997.– 66 с.
5. Ткачук М. Естетична концепція дійсності в Бориславському циклі творів І. Я. Франка (монографічне дослідження).– Т.: Вид. відд. кн.-журн. вид-ва “Тернопіль”, 1992.–124 с.
6. Басс І. І. Художня проза Івана Франка.– К.: Наук. думка, 1965.–316 с.
7. Жук Н. Й. Проза Івана Франка.– К.: Вища шк., 1977.– 174 с.

8. Гундорова Т. І. Інтелігенція і народ в повістях І. Франка 80-х років.– К.: Наук. думка, 1985.– 144 с.
9. Великий каменярь: Проза та драматургія Івана Франка: Навчальний посібник.– К.: Грамота, 2003.– 67с.
10. Бернадська Н. Проза Івана Франка: проблема жанрових меж повісті й роману // Укр. мова та л-ра.– 2004.– № 36.– С. 36–38.
11. Набитович І. Інтелігенція: реакція характеру: Програма діяльності в романі “Перехресні стежки” (І. Франко) // Укр. мова та л-ра.– 2004.– № 36.– С. 3–4.
12. Кундельська Н. Художньо-психологічне відтворення людських характерів у повісті І. Франка “Перехресні стежки”// Укр. мова й л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах.– 2000.– № 6.– С. 100–103.
13. Каневська Л. “Чоловік не сам жиє на світі, а з людьми”: художньо-психологічна концепція міжособистісних взаємин у романістиці І. Франка // Дивослово.– 2004.– № 3.– С. 55–58.
14. Панченко В. Любов і боротьба Євгенія Рафаловича (Повість Івана Франка “Перехресні стежки”) // Дивослово.– 1999.– № 10.– С. 40–44.
15. Демчук О. Синтез реалістичної, романтичної, натуралістичної та експресіоністичної манер письма в повісті Івана Франка “Перехресні стежки”// Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.– 2003.– № 2.– С. 82–86.

Тестові завдання до теми “Прозова спадщина І. Франка”

1. Хто із персонажів роману “Перехресні стежки” вважав, що без своїх дідичів і мільйонерів українці будуть не народом, а купою жебраків і невільників, але критикував тих, що прагнуть панування над світом без відповідальності?

1. Вагман.
2. Ілько Марусяк.
3. Євген Рафалович.
4. Шнадельський.
5. О. Зварич.

*2. Хто сховав Германа Гольдкремера від переслідувачів (повість “*Voas constrictor*”):*

- 1.Напарник Вольф.
2. Овечий ватаг – бац.
3. Мати.
4. Одноплемінник.
5. Рифка.

3. Про кого із персонажів йдеться і у якому творі: “Вихована в достатку і розкошах, в тісних середньовічних поглядах, здалека від дійсного життя і його боротьби, не привикла до ніякої позитивної праці, в часі своєї молодості на те тільки була приготовувана, щоби бути куклою, ідеалом, надземною істотою, божеством і забавкою мужчини, але не людиною, не горожанкою.

1. Анеля Ангарович із роману «Для домашнього огнища». 2. Олімпія Торська із повісті «Основи суспільності». 3. Регіна з роману «Перехресні стежки». 4. Рифка з повісті «Воа constrictor». 5. Маня з оповідання «Сойчине крило».

4. Кому з персонажів належить така самохарактеристика: «Та й за що вам любити мене? Чим я була для вас досі? Що дала вам, крім того, що ви самі зробили з мене в своїх мріях?».

1. 1. Анеля Ангарович із роману «Для домашнього огнища». 2. Олімпія Торська із повісті «Основи суспільності». 3. Регіна з роману «Перехресні стежки». 4. Рифка з повісті «Воа constrictor». 5. Маня з оповідання «Сойчине крило».

5. Хто з персонажів відмовився від своїх амбітних планів поліпшити долю народу, став його визискувачем і в своїх нещастях звинувачує винятково жінку: «Адже я навмисно, штучно погасив у своїм серці любов до людей, до всього на світі! Через вас погасив, через дурну дитячу примху».

1. Отець Нестор із повісті «Основи суспільності». 2. Капітан Ангарович з роману «Для домашнього огнища». 3. Вагман з роману «Перехресні стежки». 4. Хома з оповідання «Сойчине крило». 5. Герман Гольдкремер з повісті «Воа constrictor».

6. «Коли б у всіх людей не було віри в чуда, жєнщини витворили б її. Чи ж не з жєнщиною трапилося перше чудо? До неї заговорив вуж. Коли б не було церкви з сакраментами, жєнщини витворили б її. Недаром у первіснєм християнствє роля жєнщини така визначна, як не була в першопочинах жадної іншої рєлігії», – зауважує герої якого твору І. Франка:

1. Повісті «Основи суспільності». 2. Роману «Для домашнього огнища». 3. Роману «Перехресні стежки». 4. Оповідання «Сойчине крило». 5. Повісті «Воа constrictor».

Творчі завдання до практичного заняття «Проза І. Франка»

Дайте відповідь на одне із запропонованих завдань. Обсяг – 2 сторінки формату А4.

1. Переглянути український фільм «Для домашнього огнища» (1992 року) режисера Б. Савченка, знятий за мотивами однойменного роману І. Франка. Вказати на спільні й відмінні епізоди, сцени, фрагменти. Висловити свої враження від перегляду фільму і прочитаного твору – 3 бали.

2. Переглянути український фільм «Злочин з багатьма невідомими» (1993 року) режисера О. Бійми, знятий за мотивами роману «Основи суспільності» І. Франка. Вказати на спільні й відмінні епізоди, сцени,

фрагменти. Висловити свої враження від перегляду фільму і прочитаного твору – 3 бали.

3. Переглянути український фільм «Пастка» (1993 року) режисера О. Бійми, знятий за мотивами роману «**Перехресні стежки**» І. Франка. Вказати на спільні й відмінні епізоди, сцени, фрагменти. Висловити свої враження від перегляду фільму і прочитаного твору – 3 бали.

ТЕМА 9 (25). Драматургія І. Франка – 2 год.

1. Театрознавчі виступи І. Франка: статті “Руський театр в Галичині”, “Наш театр”, “Руський театр” та ін. Система поглядів на драматичне мистецтво як на школу життя і чинник національного відродження. Суспільна драма і народний театр.

2. Романтична драма-казка “Сон князя Святослава” – заклик до об’єднання українців і покари ворогів України.

3. Драматичний етюд «**Великі роковини**», присвячений сторіччю виходу “Енеїди” І. Котляревського як вияв “відродин української народності”.

4. Реалістична психологічно-побутова драма «**Украдене щастя**»:

– сюжетна лінія і конфлікт у п’єсі;

– глибинність проблематики;

– характеристика дійових осіб.

5. Серйозна комедія “Учитель”.

6. Реалістичні одноактівки “Майстер Чирняк”, «**Будка ч. 27**».

Література

1. Франко І. Твори: У 50 т.– К.: Наук. думка, 1976–1986.

2. Білоштан Я. Іван Франко і театр.– К.: Мистецтво, 1967.– 159 с.

3. Великий каменярь: Проза та драматургія Івана Франка: Навчальний посібник.– К.: Грамота, 2003.– 67с.

4. Мороз Л. Драматургія І. Франка // Дивослово.– 1996.– № 5–6.– С. 3–8.

5. Шевченко О. «Мої п’єси – то мій смуток»: «Украдене щастя»: історія написання і постановки, соціально-психологічний конфлікт // Укр. мова та література.– 2004.– № 36.– С. 28–30.”

6. Зозуляк П. «Конкурс... заставив мене написати «Украдене щастя» // Дзвін.– 2005.– № 2.– С. 137–141.

7. Захарченко А. Драматургія І. Франка в контексті ідейно-художніх шукань української літератури кінця ХІХ–початку ХХ ст. // Літературознавчі студії: зб. Наук. праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – С. 119–126.

8. Козлов Р. А. Хронотопіка Франкових драм: теорія, практика, інтерпретація: монографія. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. – 352 с.

Тестові завдання до теми “Драматургія І. Франка”

1. *Вкажіть першу шкільну драматичну розробку І. Франка:*

1. “Будка ч. 27”. 2. “Учитель”. 3. “Три князі на один престол”.
4. “Рябина”. 5. “Кам’яна душа”.

2. *Вкажіть “зайву” ознаку п’єси “Учитель”:*

1. У творі є такі персонажі – Омелян Ткач, Іван Хоростіль.
2. Автор зображує пробудження в селян потягу до знання.
3. Комедія побудована на випадкових подіях, зустрічах, викриттях.
4. Автор поєднує просвітительський реалізм й сентименталізм.
5. Virізняється моралізаторством та ескізністю.

3. *Який фах мав персонаж п’єси “Майстер Чирняк”?*

1. Чоботар.
2. Палітурник.
3. Швець.
4. Коваль.
5. Ювелір.

4. *В “Посвяті” до якого твору стверджується основна думка – у вирі життя й боротьби людину охороняє і штовхає до дії ідеал?*

1. “Сон князя Святослава”.
2. “Рябина”.
3. “Кам’яна душа”.
4. “Украдене щастя”.
5. “Учитель”.

5. *Укажіть “зайву” ознаку п’єси “Украдене щастя”:*

1. Письменник обрав для конкурсу девіз – слова з “Царя Едіпа” Софокла.
2. Сюжет узятий із жовнірського життя.
3. Вперше п’єса поставлена в театрі “Руська бесіда”, 1893р.
4. Персонажі твору – Анна, Микола, Михайло.
5. За жанром – психологічна драма.
6. У першій редакції мала назву “Жандарм”.

6. *Для якої п’єси І. Франка характерна барокова стилізація?*

1. “Югурта”.
2. “Кам’яна душа”.
3. “Украдене щастя”.
4. “Сон князя Святослава”.
5. “Учитель”.

Творче завдання до практичного заняття «Драматургія І. Франка»

Дайте відповідь на запропоноване завдання. Обсяг – 2 сторінка формату А4.

Переглянути виставу за драмою І. Франка «**Будка Ч. 27**» або виставу за драмою І. Франка «**Украдене щастя**». Висловити свої враження від перегляду вистави і прочитаного твору. – 3 бали.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ

Підготувати, презентації, таблиці, тестові завдання (20 завдань), статті тощо на одну із запропонованих тем. Заплановані види робіт мають практичне, творче, дослідницьке спрямування. Завдання виконуються на основі знань, умінь та навичок, одержаних студентами під час лекційних, практичних (семінарських) занять, охоплюють конкретну тему. *Завдання оцінюється у 10 балів.*

Варіант 1.

1. Естетичні, літературно-критичні погляди П. Грабовського.
2. Біблійні ремінісценції у поезії І. Франка.
3. Елементи декадансу у збірці «Зів'яле листя» І. Франка.
4. Елементи натуралізму у повістях І. Франка «Воа constrictor», «Борислав сміється».
5. Образ міста у творчості І. Франка («Воа constrictor», «Перехресні стежки», «Лель і Полель»).
6. Початки декадансу у збірках «Пролісок», «З півночі» П. Грабовського.
7. Прозові твори П. Грабовського «Червоний жупан», «З далекої півночі», «На далекій півночі»: проблематика, образи.
8. Концепція пасіонарної особистості у циклі «Сумні співи» (збірка «З півночі» П. Грабовського).
9. Інтимна лірика І. Манжури.
10. Лірика І. Манжури як передчуття українського декадансу.
11. Балада «Ренегат» І. Манжури і поема «Євшан-зілля» М. Вороного: зіставний аспект.
12. Повісті «Наташа», «На ком жениться» Л. Глібова: зображення образів «маленьких людей».
13. Жанр балади у творчості С. Руданського («Люба», «Упир», «Верба», «Тополя», «Купці»).
14. Національно-патріотична лірика С. Руданського.
15. Образи українських гетьманів у поемах С. Руданського.
16. Соціально-проблемні оповідання («Козачка», «Одарка», «Горпина», «Ледащиця», «Два сини») Марка Вовчка.
17. Історичної повісті («Кармелюк», «Невільничка», «Маруся») Марка Вовчка.

18. Зображення дворянського, панського побуту у повістях “Три сестри”, “Живая душа” Марка Вовчка.
19. Сатиричне викриття духовного зубожіння, спустошеності кріпосницького панства (повісті “Козачка”, “Игрушечка” Марка Вовчка).
20. Риси романтизму в оповіданнях “Чари”, “Свекруха”, “Максим Гримач”, “Данило Гурч” Марка Вовчка.
21. Художньо-стильові особливості нарису “Листи з Парижа” Марка Вовчка.
22. Романтична ідилія “Орися”, романтично-баладне оповідання “Гордовита пара” П. Куліша: особливості жанру, образи.
23. Збірка віршів “Хуторна поезія”, “Листи з хутора” П. Куліша: концепція хуторної філософії.
24. Оповідання-анекдоти “Сіра кобила”, “Очаківська біда” П. Куліша морально-повчальне оповідання “Про злодія у селі Гаківниці”: тематика, образи.
25. Просвітницько-народницький характер поетичної збірки “Досвітки” П. Куліша.
26. Авторська інтерпретація Буковини у поемах “Новобранчик”, “Дезертир”, “Лук’ян Кобилиця”, “Дикі думи”, “Довбуш” Ю. Федьковича.
27. Побутовий матеріал мелодрами “Керманич, або Стрілений хрест” Ю. Федьковича.
28. Концепція кохання в оповіданнях “Люба-згуба”, “Серце не навчити”. Тематика жовнірського життя в оповіданнях “Три як рідні брати”, “Штефан Славич”.
29. Особливості перекладів І. Франка.
30. Проза М. Павлика.
31. Історичне минуле України у публіцистиці Т. Зіньківського.
32. Тема еміграції селянства у творах Т. Бордуляка.
33. Проза Ганни Барвінок в контексті української прозової традиції 2-ої половини ХІХ ст.
34. Історичні романи І. Білика: тематика, проблеми, стиль.

Варіант 2.

1. Балади, поеми, байки Б. Грінченка: тематика, проблеми, художні засоби.
2. Тяжка доля народу в оповіданнях Б. Грінченка: з життя села (“Без хліба”, “Непокірний”, “Хата”), міста (“Сама, зовсім сама”, “Серед чужих”), побут донецьких шахтарів (“Серед чужих людей”, “Батько й дочка”), доля дітей у творах письменника (“Олеся”, “Кавуни”, “Украла”), сатиричні оповідання (“Як я вмер”, “Сам собі пан”, “Історія одного протесту”, “З заздрощів”, “Брат на брата”).

3. Діяльність народолюбної інтелігенції у повісті “Соняшний промінь” Б. Грінченка.
4. Українська інтелігенція у полемічній повісті “На розпутті” Б. Грінченка Символіка образної назви.
5. Історична тема у драматичних творах “Богдан Хмельницький”, “Маруся Богуславка” М. Старицького.
6. Соціально-психологічні драми І. Карпенка-Карого “Безталанна”, “Бурлака”.
7. Новаторство І. Карпенка-Карого (п’єси “Суєта”, “Житейське море”).
8. Історична тематика у творчості І. Карпенка-Карого (“Бондарівна”, “Лиха іскра поле спалить і сама щезне”).
9. Історична драма “Сава Чалий” І. Карпенка-Карого: проблематика, образи.
10. Історико-легендарні та пригодницькі сюжети оповідань “Закоханий чорт”, “Матусине благословення”, “Вуси”, “Голка” О. Стороженка.
11. Незакінчена повість “Марко Проклятий” О. Стороженка.
12. Соціально-побутові поеми І. Франка “Панські жарти”, “Наймит”.
13. Історична поема “На Святоюрській горі” І. Франка.
14. Сатиричні поеми І. Франка (“Дума про Наума Безумовича”, “Дума про Маледикта Плосколоба”).
15. Поеми-казки І. Франка (“Абу-Касимові капці”, “Коваль Бассім”).
16. Романтична драма-казка “Сон князя Святослава” – заклик до об’єднання українців і покари ворогів України.
17. Драматичний етюд “Великі роковини” як вияв “відродин української народності”.
18. Літературно-критична праця І. Франка “Із секретів поетичної творчості”.
19. Сатиричні твори І. Франка (“Свинська конституція”, “Домашній промисел”, “Історія одної конфіскати”): проблемно-тематичний, сюжетний, композиційний, образний рівні.
20. Ознаки літературної містифікації, розвиток почуттів ліричного героя, роль і значення передмов у збірці “Зів’яле листя” І. Франка.
21. Цикл інтимної лірики “Картка любові” у збірці “З вершин і низин” І. Франка.
22. Естетична своєрідність поезій І. Франка, які не ввійшли до збірок.
23. Особливості притч у збірці І. Франка “Мій Измарагд”.
24. Легенди у творчій інтерпретації І. Франка.
25. “Давнє і нове”, “Із днів моєї молодості” І. Франка: тематична спорідненість та відмінність збірок.
26. Українські письменники 2-ої половини XIX ст. в оцінці І. Франка.
27. Тема зародження української інтелігенції у творах О. Кониського (“Юрій Горovenko”, “У гостях добре, а вдома краще”, “Семен Жук і його родичі”).
28. Способи викладу історій у прозі Олени Пчілки.
29. Прозові твори М. Старицького: проблематика, образи.

30. Особливості жанру записки в українській літературі 2-ої половини ХІХ ст. (О. Кутовий “Із записок гріховоди”, О. Плющ “Записки недужої людини”, М. Левицький “Записки лікаря”).
31. Гумористично-сатирична повість 2-ої половини ХІХ ст. (“Перекинчики” Є. Ярошинської, “Пропавший чоловік” М. Павлика, “Стопами апостолів” В. Леонтовича).
32. Українська інтелігенція у прозі Олени Пчілки (“Світло добра і любові”, “Товаришки”).
33. Відкритий фінал оповідань Д. Марковича (збірка оповідань “По степах та хуторах”).
34. Українська література як об’єкт полеміки між Б. Грінченком та М. Драгомановим.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Дисципліна складається з двох змістових модулів. Підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за:

Поточне оцінювання з відповідних тем (15 практичних занять) – 3 і 2 бали максимум за кожне практичне заняття. Усього 40 балів.

Індивідуальна робота: укладання бібліографії за творчістю письменника; презентація творчості письменника; написання статті – 10 балів.

Підсумкові **модульні контрольні роботи** – максимум 30 балів. МКР 1, МКР 2.

Середня освіта Таблиця 3

Поточний контроль (мах = 40 балів)											Модульний контроль (мах =60 балів)		Загальна кількість балів
Модуль 1										Модуль 2.	Модуль 3		
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					Індивід. роб.	МКР 1 20	МКР 2 30	100
Тема 1,2	Тема 3,4	Тема 5,6	Тема 7,8	Тема 9,10	Тема 11	Тема 12	Тема 13	Тема 14	Тема 15				
3	3	3	3	3	2	2	2	2	2				

Філологія Таблиця 4

Поточний контроль (має = 40 балів)								Модульний контроль (має =60 балів)		Загальна кількість балів	
Модуль 1						Модуль 2.		Модуль 3			
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2			Індивід. роб.	МКР 1 30	МКР 2 30	100
Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6	Тема 7	Тема 8				
3	3	3	3	3	3	3	3				

Шкала оцінювання

Таблиця 4

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
	для екзамену
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 - 81	Добре
67 -74	Задовільно
60 - 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

Підсумкове оцінювання.

Модулі перевірки знань.

При укладанні варіантів тестових завдань для модульної перевірки враховувався той обсяг інформації, який студенти отримали на лекційних, практичних заняттях, опрацювали самостійно, у процесі написання індивідуальної роботи.

Змістовий модуль I.

Тестові завдання, які оцінюватимуться у 30 балів. Кожне завдання – 1 бал.

Варіант 1

1. Вкажіть твори і їхніх авторів другої половини XIX століття:

1. “Маруся” Г. Квітки-Основ’яненка.
2. “Не судилось” М. Старицького.
3. “Енеїда” І. Котляревського.
4. “Князь Єремія Вишневецький” І. Нечуя-Левицького.
5. “Мойсей” І. Франка.
6. “Гайдамаки” Т. Шевченка.
7. “Голка” О. Стороженка.

2. Укажіть роки літературних дискусій другої половини XIX століття:

1. 1872–1878, 1892–1893 рр.
2. 1875–1878, 1890–1893 рр.
3. 1873–1879, 1891–1892 рр.
4. 1872–1875, 1892–1893 рр.
5. 1872–1878, 1892–1899 рр.

3. Кому із персонажів належать слова (“Чорна рада” П. Куліша):

“Що мені тії князі та бояре? Що се вони надумали – шматовати Україну? Наше право козацьке. Ніхто міждо нас не втручайся! Де два козаки, там вони третього собі самі судять. Побачимо, чия буде сила!”

1. Якимові Сомку.
2. Івану Брюховецькому.
3. Іванові Шраму.
4. Гвинтовці.

4. У якому творі і який автор спробував змалювати національну старовину шляхом вальтерскоттівського відображення історії:

1. “Князь Єремія Вишневецький” І. Нечуй-Левицький.
2. “Гетьман Іван Виговський” І. Нечуй-Левицький.
3. “Сава Чалий” І. Карпенко-Карий.
4. “Богдан Хмельницький” М. Старицький.
5. “Чорна рада” П. Куліш.

5. Кому з українських письменників належать ці програмові статті: “Характер и задача украинской критики”, “Простонародность в украинской словесности”, “Чого стоїть Шевченко яко поет народный?”, “Взгляд на малорусскую словесность по случаю выхода в свет книги “Народные оповідання” Марка Вовчка”?

1. І. Франкові.
2. І. Білику.
3. Панасові Мирному.
4. Б. Грінченкові.
5. П. Кулішеві.
6. М. Драгоманову.

6. Хто з українських письменників узявся розширити базу української літературної мови – розбудувувати її як синтез народної із елементами староукраїнської книжної, церковнослов'янської, запозиченнями іншомовних слів та неологізмами?

1. І. Манжура.
2. Б. Грінченко.
3. П. Куліш.
4. М. Драгоманов.
5. І. Франко.

7. Назвіть автора поетичних збірок “Пролісок”, “З півночі”:

1. І. Франко.
2. І. Манжура.
3. П. Грабовський.
4. М. Старицький.
5. Л. Глібов.
6. Ю. Федькович.

8. У поемі-казці І. Манжури “Іван Голик” йдеться про:

1. Хитрого, винахідливого Лиса.
2. Старого запорожця.
3. Відчайдушного сміливця царського сина.
4. Цісарського жовніра.
5. Олексу Довбуша.

9. Хто з українських письменників впорядкував і видрукував збірку віршів та гуморесок С. Руданського “Співомовки”?

1. М. Старицький.
2. Олена Пчілка.
3. І. Карпенко-Карий.
4. І. Франко.
5. І. Манжура.
6. Б. Грінченко.

10. Вкажіть ознаки творчості Ю. Федьковича:

1. У поезії постає як романтик.
2. Проза і драми зосереджені на бентежності самотньої душі героя, поривань до незнаного.
3. Першими друкованими творами були німецька балада та романтичне оповідання.
4. Писав співомовки.
5. Інтегрував у своїх творах форми українського фольклору.
6. У творах домінує тематика жовнірського життя.
7. Місце дії у прозових творах переважно Буковина.

11. Вкажіть віршовий жанр, в основу якого покладений народний анекдот. Він має вигляд завершеної, лаконічної розповіді з дотепним фіналом, виповнений пафосом сміхової культури. Часто в основу фабули була покладена комічна пригода, непорозуміння, застосовувалися прийоми комізму, трагікомізму, гротеску, ритмомелодика народного віршування, зокрема властивий коломийці чотирнадцятискладник.

1. Сонет.
2. Співомовка.
3. Байка.
4. Пісня.
5. Ода.
6. Балада.

12. Вкажіть ознаки реалізму:

1. Життєподібність.
2. Типовість.
3. Соціальний детермінізм.
4. Зображення миттєвих вражень.
5. Заглиблення у підсвідоме людини.
6. Зображення світу через сон, марення.

13. Умоглядна філософська позиція Я. Щоголева як поета:

1. Песимізм. 2. Оптимізм. 3. Гедонізм. 4. Альтруїзм. 5. Нірвана.

14. Про кого з українських письменників І. Франко сказав: “перворядна зірка в нашому письменстві”, “один з корифеїв нашої літератури”. Разом із Т. Шевченком і М. Костомаровим він склав славетну наддніпрянську “трійцю”, яка заклала підвалини новочасного народно-патріотичного руху.

1. П. Куліш. 2. Б. Грінченко. 3. П. Грабовський. 4. І. Манжура. 5. А. Свидницький. 6. О. Стороженко.

15. “В має Україна одного з тих поетів, що за життя писали багато, а за злиднями приватного і публічного життя публікували дуже мало, і якими аж пізно до смерті пощастило у читачів”.. Про кого з українських письменників другої половини ХІХ століття так захоплено висловився І. Франко ?

1. П. Грабовського. 2. С. Руданського. 3. А. Свидницького. 4. О. Стороженка. 5. М. Старицького. 6. І. Карпенка-Карого.

16. Який жанр і якого автора має такі ознаки: ліричність, зірка спостережливості щодо реалій відображуваного, іносказальність, широке коло життєвих обставин, учинків, звичаїв, способів поведінки, комічні чи трагікомічні ситуації, відчутна присутність автора-оповідача, психологізація вчинків героїв?

1. Байка Л. Глібова. 2. І. Поема І. Франка. 3. Роман Панаса Мирного. 4. Повість І. Нечуя-Левицького. 5. Співомовка С. Руданського.

17. Укажіть твори П. Грабовського:

1. “До українців”. 2. “Виклик”. 3. “Гімн”. 4. “Швачка”. 5. “До України”. 6. “На пасіці”. 7. “Тяжко дихати...”.

18. Вкажіть ознаки пошевченківської поезії:

1. Жаль за пригніченим “життям серця”. 2. Домінування громадянської теми. 3. Зображення поетичних портретів людей різних професій. 4. Епігонство Т. Г. Шевченка. 5. Поява поетичних кліше, на зразок, “нива”, “сіяч”, “страдник”, “діло святеє”. 6. Тяжіння до об’єктивного малювання навколишнього світу.

19. Якому письменникові належить збірка дитячих творів “Загадки і жарти дідуса Кенира”:

1. І. Карпенкові-Карому. 2. Панасові Мирному. 3. І. Нечуєві-Левицькому. 4. І. Франкові. 5. Л. Глібову. 6. С. Руданському. 7. П. Грабовському.

20. Вкажіть ідейні комплекси, якими сформовано “ідеологічний” світ “Проліска” П. Грабовського:

1. Загальноєвропейська концепція суспільного прогресу. 2. Власне народницька доктрина. 3. Українська національна справа. 4. Романтизм. 5. Тяжіння до тем “земних”, повсякденних.

21. Збірки перекладів поетичних творів “З чужого поля”, “Доля”, “Кобза” належать:

1. П. Грабовському. 2. Л. Глібову. 3. С. Руданському. 4. І. Франкові. 5. П. Кулішеві.

22. Про кого говорить Яким Сомко (“Чорна рада” П. Куліша):

“Добрий він, і душа щира, козацька, хоч удає з себе ледащицю і характерника. Да вже без юродства в їх не буває”.

1. Василя Невольника. 2. Кирила Тура. 3. Петра Шрама. 4. Івана Брюховецького. 5. Тараса Сурмача. 6. Івана Шрама.

23. Хто з українських письменників одним із перших звернувся до спадщини Шекспіра, травестувавши його комедію “Приборкання непокірливої” у “фрашку” “Як козам роги виправляють”, а також переклав трагедію “Макбет” та “Гамлет”?

1. І. Франко. 2. Ю. Федькович. 3. С. Руданський. 4. П. Куліш. 5. Л. Глібов.

24. Автор балади “Ренегат”:

1. І. Франко. 2. І. Манжура. 3. Ю. Федькович. 4. П. Грабовський. 5. С. Руданський.

25. Яка збірка і якого автора уміщує два розділи – “Думи і співанки”, “Балади та оповідання”:

1. “Зів’яле листя” І. Франка. 2. “Степові думи та співи” І. Манжури. 3. “Поезії Юсифа Федьковича”. 4. “Мій Ізмарагд” І. Франка. 5. “З півночі” П. Грабовського. 6. “Слобожанщина” Я. Щоголеву.

26. Яку назву мають два періоди творчості С. Руданського:

1. Петербурзький. 2. Харківський. 3. Московський. 4. Ялтинський. 5. Острозький. 6. Одеський. 7. Переяславський.

27. Кому належать пісні-романси “Журба”, “Вечір”, “Летить голуб”, “Зіронька”:

1. П. Грабовському. 2. І. Франкові. 3. І. Манжурі. 4. С. Руданського. 5. Ю. Федьковичу. 6. Я. Щоголеву. 7. Л. Глібову.

28. Яка проблема є центральною в повісті Марка Вовчка “Інститутка”?

1. Уславлення визвольної боротьби народу.
2. Відображення духовного світу закоханих.
3. Моральне виродження кріпосників.
4. Ідея спорідненої праці.

29. З якого твору наведений уривок:

“Усе пригнула по-своєму молода пані, усім роботу тяжку, усім лихо пекуче ізнайшла. Каліки нещасливі, діти-кришеняточка, й ті в неї не гуляли; здавалось усяке діло каторгою. Стоока наче вона була, все бачила, всюди, як та ящірка, по хутору звивалась; тільки погляне, то наче за серце тебе рукою здавить”?

1. “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика.
2. “Перехресні стежки” І. Франка.
3. “Хазяїн” І. Карпенка-Карого.
4. “Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького.
5. “Інститутка” Марка Вовчка.
6. “Люба-згуба” Ю. Федьковича.

30. Укажіть поетичні збірки Я. Щоголева:

1. “Слобожанщина”.
2. “Пролісок”.
3. “З півночі”.
4. “Ворскло”.
5. “Над Дніпром”.
6. “Степові думи та співи”.

Варіант 2

1. Укажіть справжнє прізвище Марка Вовчка:

1. Опанас Маркович.
2. Пантелеймон Куліш.
3. Марія Вілінська.
4. Ірина Вільде.
5. Уляна Кравченко.

2. Повість “Марко Проклятий” належить:

1. І. Нечуєві-Левицькому.
2. Панасові Мирному.
3. Б. Грінченкові.
4. О. Стороженку.
5. Марку Вовчку.
6. М. Старицькому.
7. І. Франкові.

3. Указати роки життя та місце народження Марка Вовчка:

1. 1819–1897, Чернігів.
2. 1845–1900, Київ.
3. 1800–1861, Миргород, Полтавщина.
4. 1833–1907, Орловська губернія в Росії.

4. Укажіть першу збірку Марка Вовчка:

1. “Рассказы из русского народного быта”.
2. “Народні оповідання”.
3. “Листи з Парижа”.
4. “Інститутка”.

5. Антось, Мася – персонажі твору:

1. “Перехресні стежки” І. Франка.
2. “Основи суспільності” І. Франка.
3. “Люборацькі” А. Свидницького.
4. “Чорна рада” П. Куліша.
5. “Марко Проклятий” О. Стороженка.
6. “Повія” Панаса Мирного.

6. Хто з українських письменників написав “Листи з хутора”?

1. Марко Вовчок. 2. Т. Шевченко. 3. І. Котляревський. 4. П. Куліш.
5. І. Франко. 6. М. Куліш.

7. Образ України, який контрастує із суровою сибірською реальністю у творах “До Русі-України”, “О, яка ж ти сумна, Україно моя...” (зб. “Пролісок”), є визначальним для...

1. П. Грабовського. 2. С. Руданського. 3. І. Франка. 4. Ю. Федьковича. 5. Б. Грінченка. 6. І. Манжури.

8. Реальні історичні особи, які діють у романі П. Куліша “Чорна рада”, – це...

1. Яким Сомко. 2. Іван Мазепа. 3. Богдан Хмельницький. 4. Михайло Черевань. 5. Іван Брюховецький.

9. У романі “Чорна рада” П. Куліша описано події...

1. Київської Русі. 2. Руїни. 3. Хмельниччини. 4. Початку козаччини.

10. Поетичне кредо якого письменника задеклароване в рядках:

Я не співець чудовної природи
З холодною байдужістю її.
З ума не йдуть знедолені народи, –
Їм я віддав усі чуття мої?

1. І. Франка. 2. С. Руданського. 3. Б. Грінченко. 4. П. Грабовського.
5. Л. Глібова.

11. Укажіть роки життя та місце народження П. Куліша:

1. 1819–1897, м. Борзна, Чернігівщина. 2. 1845–1900, м. Київ. 3. 1800–1861, м. Лубни, Полтавщина. 4. 1819–1897, м. Вороніж, Сумщина.

12. Петро і Леся – головні персонажі... :

1. Повісті “Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького. 2. Роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика.
3. Роману П. Куліша “Чорна рада”. 4. Повісті “Микола Джеря” І. Нечуя-Левицького. 5. повісті “Марко Проклятий” О. Стороженка.

13. Вершина поетичної творчості П. Куліша стала збірка..., складена з віршів і поем, у якій автор значною мірою продовжив свій віршований громадянсько-естетичний маніфест і політичний памфлет. Вкажіть цю збірку.

1. “Хуторна поезія”. 2. “Дзвін”. 3. “Досвітки”. 4. “Хуторні недогарки”.

14. Хто з письменників ХІХ століття називав свої поетичні твори “жальками”, “скаржками”, “співами”, “дивоспівами”?

1. І. Франко. 2. С. Руданський. 3. Б. Грінченко. 4. П. Грабовський. 5. Л. Глібов.

15. Укажіть твори П. Грабовського:

1. “До українців”. 2. “Виклик”. 3. “Гімн”. 4. “Швачка”. 5. “До України”. 6. “На пасіці”. 7. “Тяжко дихати...”.

16. Вкажіть письменника, особливістю поетики якого є широка персоніфікація об’єктів природи та включення їх у переживання героя.

1. І. Франко . 2. Л. Глібов. 3. С. Руданський. 4. І. Манжура.
5. Б. Грінченко.

17. Якими мовами написаний роман П. Куліша “Чорна рада”?

1. Українською. 2. Російською. 3. Польською. 4. Англійською.
5. Латинською.

18. Вкажіть ознаки реалізму:

1. Життєподібність. 2. Типовість. 3. Соціальний детермінізм.
4. Зображення миттєвих вражень. 5. Заглиблення у підсвідоме людини. 6.
Зображення світу через сон, марення.

19. Хто з українських поетів другої половини ХІХ століття написав поезії “Швачка”:

І. Франко. 2. П. Грабовський. 3. С. Руданський. 4. І. Манжура.
5. Б. Грінченко. 6. П. Куліш. 7. М. Старицький.

20. Вкажіть ознаки пошевченківської поезії:

1. Жаль за пригніченим “життям серця”. 2. Домінування громадянської теми.
3. Зображення поетичних портретів людей різних професій. 4. Епігонство Т.
Г. Шевченка. 5. Поява поетичних кліше, на зразок, “нива”, “сіяч”,
“страдник”, “діло святее”. 6. Тяжіння до об’єктивного малювання
навколишнього світу.

21. Вкажіть твори Ю. Федьковича:

1. “Три як рідні брати”. 2. “Сафат Зінич”. 3. “Побратими”. 4.
“Марко Проклятий”. 6. “Люборацькі”. 7. “Серце не навчити”.

22. Укажіть жанри, у яких представлена художня творчість Ю. Федьковича:

1. Балада. 2. Оповідання. 3. Поема. 4. Роман. 5. Поезія. 6. Трагедія.

23. Автор нижче поданих рядків:

Нехай поети до відхнення вдані
Співають нам на всякі голоси
Про мирові куточки благодатні, –
Де є страждання, там нема краси!

1. І. Франко. 2. П. Грабовський. 3. Б. Грінченко. 4. І. Манжура.
5. С. Руданський.

24. Яка головна тема байки Л. Глібова “Вовк та ягня”:

1. Критика людських вад.
2. Викриття хижацької психології панівних верств.
3. Морально-етичне осудження негативної поведінки.

25. Хто з українських письменників інтерпретував поему Гете “Райнеке-Фукс”:

1. І. Франко.
2. І. Манжура.
3. М. Старицький.
4. Б. Грінченко.
5. П. Грабовський.
6. С. Руданський.

26. Назвіть автора рядків:

Народився я на світ,
Як ідного рання
Моя ненька забагла
Шпаків на снідання.

1. І. Франко.
2. П. Грабовський.
3. С. Руданський.
4. І. Манжура.
5. Б. Грінченко.
6. П. Куліш.

27. Який жанр і якого автора має такі ознаки: ліричність, зірка спостережливості щодо реалій відображуваного, іносказальність, широке коло життєвих обставин, учинків, звичаїв, способів поведінки, комічні чи трагікомічні ситуації, відчутна присутність автора-оповідача, психологізація вчинків героїв?

1. Байка Л. Глібова.
2. І. Поема І. Франка.
3. Роман Панаса Мирного.
4. Повість І. Нечуя-Левицького.
5. Співомовка С. Руданського.

28. З'ясуйте, що є композиційною основою роману П. Куліша “Чорна рада”:

1. Чорна рада у Ніжині 27–28 червня 1663 р.
2. Доля родини Шрамів – головних дійових осіб роману.
3. Образ дороги (від садиби Шрамів до Ніжина), впродовж якої бачиться вся тогочасна Україна.
4. Хутір Череванів, звідки починається дорога і куди повертаються Леся і Петро.

29. Вкажіть віршовий жанр, в основу якого покладений народний анекдот. Він має вигляд завершеної, лаконічної розповіді з дотепним фіналом, виповнений пафосом сміхової культури. Часто в основу фабули була покладена комічна пригода, непорозуміння, застосовувалися прийоми комізму, трагікомізму, гротеску, ритмомелодика народного віршування, зокрема властивий коломийці чотирнадцятискладник.

1. Сонет.
2. Співомовка.
3. Байка.
4. Пісня.
5. Ода.
6. Балада.

30. Вкажіть твори і їхніх авторів другої половини ХІХ століття:

1. “Маруся” Г. Квітки-Основ'яненка.
2. “Не судилось” М. Старицького.
3. “Енеїда” І. Котляревського.
4. “Князь Єремія Вишневецький” І. Нечуя-Левицького.
5. “Мойсей” І. Франка.
6. “Гайдамаки” Т. Шевченка.
7. “Голка” О. Стороженка.

Змістовий модуль II

Тестові завдання, які оцінюватимуться у 30 балів. Кожне завдання – 1 бал.

Варіант 1

1. Що трапилось з Мелашкою у Києві (“Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького):

1. Заблукала. 2. Найнялася пекти проскури. 3. Водила прочан по церквах. 4. Вийшла заміж. 5. Стала наймитувати у пана.

2. Доповніть цитату і вкажіть твір:

“У противні вікна місяць аж бив своїм світлом, лягав довгими смугами через усю хату й ховався аж під полом. Посеред хати, увесь залитий світлом, стояв навколішки – молився Його ясна тінь раз по раз то згиналася, то випрямлялася; на очах блищали сльози”.

1. Лаврін (“Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького). 2. Сомко (“Чорна рада” П. Куліша). 3. Чіпка (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та І. Білика). 4. Карпо (“Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького). 5. Євгеній Рафалович “Перехресні стежки” І. Франка.

3. Про який твір і якого письменника І. Франко пише, що це “архітвір нашої літератури”, “трагедія перевертня, що для особистої користі йде на службу до ворогів і наслідком натуральної реакції здорових останків національного життя гине в хвили, коли його зрадницькі плани, здавалося, були близькі до здійснення”:

1. “Богдан Хмельницький” М. Старицького. 2. “Глитай, або ж Павук” М. Кропивницького. 3. “Сава Чалий” І. Карпенка-Карого. 4. “Чорна рада” П. Куліша. 5. “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика”. 6. “Сонячний промінь” Б. Грінченка”.

4. У розділі “Тайна-невтайна” (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та І. Білика) розповідається про:

1. Зустріч Чіпки з Галею. 2. Трьох Чіпчиних товаришів – Лушню, Матню, Пацюка. 3. Долю Чіпчиного батька. 4. Те, як Чіпка брав участь у крадіжці і вбив панського сторожа. 5. Чіпка бере участь у виборах в земство.

5. В українській літературі 70–90-х років XIX століття жанрово-родовий склад на відміну від попередніх років характеризується відчутним домінуванням:

1. Ліричних форм. 2. Ліро-епічних форм. 3. Епіко-прозових форм. 4. Драматичних форм.

6. Назва повісті “*Voа constrictor*” І. Франка у перекладі означає :
1. Марево. Недоторкана особа. 3. Змій-полоз. 4. Завжди учень. 5. Таке життя. 6. Свинська конституція.
7. Укажіть літературно-критичні праці І. Франка:
1. “Основи суспільності”. 2. “Великі роковини”. 3. “Література, її завдання і найважливіші ціхи”. 4. “Із секретів поетичної творчості”. 5. “Ботокуди”.
8. Що почав робити Чіпка у романі “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та І. Білика першим у селі, заробляючи гроші:
1. Будувати хати. 2. Продавати ягнята. 3. Скуповувати та перепродувати полотно. 4. Продавати землю. 5. Перепродувати сіль.
9. Багатоплановість художнього мислення, прагнення зобразити цілісну картину світу в усіх особистісних взаємозв’язках, у часових і просторових художніх площинах сприяли появі жанру...
1. Новели. 2. Оповідання. 3. Поезії у прозі. 4. Сонета. 5. Роману. 6. Комедії. 7. Трагікомедії.
10. Якому персонажеві належать такі слова (“Хазяїн” І.Карпенка-Карого): “Скажу вам, що тепер єсть інтелігентні, чесні хазяїни, сильні духом, котрі борються з старою закваскою в хазяйстві, бажаючи поставити правдиві відносини між хазяїном і робітником, але не знаю, чи їм це удасться!”
1. Соні. 2. Калиновичу. 3. Золотницькому. 4. Феногенові. 5. Маюфесу.
11. Хто з персонажів виголошує життєве кредо Пузиря (“Хазяїн” І.Карпенка-Карого): “Хазяйство або смерть – такий девіз:”
1. Феноген. 2. Пузир. 3. Лікар. 4. Маюфес. 5. Золотницький.
12. Ознаки твору Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”:
1. Задум роману виник навесні 1872 р. під час мандрівки.
 2. Центральною проблемою епопеї є конфлікт “пропащої сили” (Чіпка) з патріархальним середовищем пореформеного села. 3. Нове в характері Чіпки – результат зіткнення абсолютно протилежних первнів: самовираження, енергії й постійної протидії зовнішніх обставин. 4. У творі неможливо провести чітку межу між власне зауваженнями розповідача й безпосереднім вираженням внутрішнього стану персонажа.
13. Чиї перші вірші у 1881 році І. Франко друкує у львівському журналі “Світ”, а згодом у статті “Нарис літературного життя в 1892 році” написав про письменника “...засипає мало не всі наші видання своїми, не раз многоцінними писаннями: повістями, віршами, статтями

критичними й популярно-науковими, працює без “віддиху”, а також “проявляє, побіч знання мови української, також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності”?

1. П. Грабовського. 2. Б. Грінченка. 3. Ю. Федьковича. 4. М. Старицького. 5. І. Манжури.

14. Поетична збірка “Пісні Василя Чайченка” належить:

1. Б. Грінченку. 2. І. Франкові. 3. П. Грабовському. 4. І. Манжурі. 5. Л. Глібову. 6. С. Руданському.

15. Про кого говорить Чіпка (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та І. Білика)“Ото вона сьогодні мені й снилася Наче янгол, як свята душа, літала вона над моєю головою ...”

1. Мотрею. 2. Галю. 3. Матір Божу. 4. Христю. 5. Бабу Оришку.

16. Яку назву має останній розділ роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та І. Білика?

1. Лихо не мовчить. 2. Старе та поновлене. 3. Новий вік. 4. Тайна-невтайна. 5. Так оце та правда? 6. Польова царівна.

17. Як Мелашка повернулась у Семигори після прощі у Києві (“Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького):

1. Сама прийшла з Києва. 2. Повернулась з бабою Палажкою. 3. Прийшла із семигорівськими молодлицями. 4. Повернулась з Лавріном, Кайдашихою й матір’ю, які знайшли її у Києві. 5. Прийшла з Карпом і Мотрею, які знайшли її у Києві.

18. Як назвався заможний чоловік, який забрів у село Піски і мав справжнє прізвище Вареник (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика):

1. Бенедьо Синиця. 2. Остап Хрущ. 3. Андрій Волик. 4. Івоніка Федорчук. 5. Михайло Панасенко.

19. Перша редакція роману Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” називалась:

1. “Пропаша сила”. 2. “Чіпка”. 3. “Подоріжжя од Полтави до Гадячого”. 4. “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”. 5. “Так оце та правда?”. 6. “Дитинство Чіпки”.

20. Доповніть рядок з поезії І.Франка “Чого являється мені у сні?”

О, ні!

Являйся ... мені

Хоч в сні!

В життю мені весь вік тужити –

Не жити.

1. Серденько. 2. Зіронько. 3. Ластівко. 4. Сонечко. 5. Любове.

21. Назвіть вірш І. Франка, в якому є такі рядки:

Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, -
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха ...

1. "Тімн". 2. "Червона калино, чого в лузі гнешся?" 3. "Чого являєшся мені у сні" 4. "Ой ти дівчино, з горіха зерна". 5. "Декадент".

22. Хто розповідає притчу про сліпого велетня Оріона в поемі Івана Франка "Мойсей".

1. Датан. 2. Авірон. 3. Азазель голосом Мойсеєвої матері. 4. Єгова. 5. Мойсей.

23. Кожен з його драматичних творів має декілька варіантів (часто поява їх зумовлена втручанням цензури). Про кого з українських драматургів йдеться:

1. М. Кропивницький. 2. І. Карпенко-Карий. 3. М. Старицький. 4. Л. Глібов. 5. І. Франко.

24. Вкажіть ознаки творчості М. Старицького:

1. Разом із М. Лисенком організує Товариство українських сценічних аматорів. 2. Через обмеження українського слова змушений був писати прозові твори російською мовою. 3. Вірш "Виклик" відомий як народна пісня. 4. В останній період творчості переважає медитативна лірика: філософська медитація, роздум, елегія. 5. Історичні драми сповнені високого патріотизму й захоплення. 6. "Талан" – п'єса з життя інтелігенції.

25. Кому належать такі слова із поеми "Мойсей" Івана Франка:

Се добре вам хтось
Підповів таку раду.
Я на вашім престолі як стій
Без вагання засяду.

1. Азазелеві. 2. Датану. 3. Авіронові. 4. Терну. 5. Дубові. 6. Єгові.

26. Хто за словами І. Франка "був одним із батьків новочасного українського театру, визначним артистом та при тім великим драматургом, якому рівного не має наша література та якому щодо ширини й багатства творчості, артистичного викінчення і глибокого продумання тем, бистрої обсервації

життя та ясного і широкого світогляду не дорівнює ані один із сучасних драматургів не тільки Росії, але й інших слов'янських народів”?

1. М. Старицького. 2. І. Карпенка-Карого. 3. М. Кропивницького. 4. Л. Глібова. 5. Панаса Мирного.

27. Вкажіть ознаки творчості І. Карпенка-Карого:

1. Створив новий тип соціальної комедії. 2. Розвинув традицію принципово “безгеройної”, тобто без позитивного героя комедії. 3. П'єси мають ознаки авантюристичності. 4. Психологізація персонажів. 5. У творчому доробку присутні п'єси на історичну тематику.

28. Кому з українських письменників належить стаття “Сьогочасне літературне прямування”, праця “Світогляд українського народу в прикладі до сьогочасності”, нарис “Українські гумористи та штукарі”, науково-популярні нариси “Перші київські князі”, “Український гетьман Богдан Хмельницький і козаччина”, полемічна праця “Українство на літературних позовах з Московщиною”, статті “Сьогочасна часописна мова”, “Криве дзеркало української мови”, “Грамматика української мови”, “Українська декадентщина”:

1. І. Франкові. 2. І. Нечую-Левицькому. 3. Панасові Мирному. 4. П. Кулішеві. 5. М. Костомарову. 6. М. Драгоманову.

29. Укажіть теми, які активно засвоює українське письменство і які були менше висвітлені у літературі першої половини ХІХ століття:

1. Щоденні клопоти духовенства. 2. Коло зацікавлень університетських професорів. 3. Життя містечкової й сільської інтелігенції. 4. Побут заробітчани на перших капіталістичних підприємствах. 5. Життя художників і музикантів.

30. Укажіть п'єси І. Карпенка-Карого, написані на матеріалі історичного минулого:

1. “Бондарівна”. 2. “Паливода ХVІІІ століття”. 3. “Чумаки”. 4. “Лиха іскра поле спалить і сама щезне”. 5. “Мазепа”. 6. “Сава Чалий”. 7. “Гандзя”.

Варіант 2

1. У якому творі І. Нечуй-Левицький постають такі персонажі: купець Сухобрус, міський буржуа Кованька, інтелігент Павло Радюк?

1. “Микола Джеря”. 2. “Хмари”. 3. “Кайдашева сім'я”. 4. “Афонський пройдисвіт”. 5. “Над Чорним морем”. 6. “Поміж ворогами”. 7. “Старосвітські батюшки та матушки”.

2. У якому творі і якого письменника образ старого селянина персоніфікується у свідомості головного персонажа в образ народу і його

долі: “Чи ж се не символ усього нашого народу? Змучений важкою долею, він блукає, не можучи втрапити на свій шлях, і стоїть, мов отсей заблуканий селянин, серед шляху між минулим і будущим, між широким, свобідним розвоєм і нещасним нидінням”?

1. “Серед темної ночі” Б. Грінченка. 2. “Перехресні стежки” І. Франка. 3. “Лихі люди” Панаса Мирного. 4. “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика. 5. “Сонячний промінь” Б. Грінченка. 6. “Для домашнього огнища” І. Франка.

3. Яку назву дали автори роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” при перевиданні твору в Україні?

1. “Гроші”. 2. “Пропаща сила”. 3. “Чіпка”. 4. “Подоріжжя од Полтави до Гадячого”.

4. Вкажіть роман І. Нечуя-Левицького, який певною мірою кореспондує з історичною драмою “В диму та в полум’ї”, бо на сцені зображена та сама епоха, історичні особи: гетьман, Ганна Хмельницька, молода дружина гетьмана Олесь, Юрій Хмельницький та інші:

1. “Гетьман Іван Виговський” І. Нечуя-Левицького. 2. “Князь Єремія Вишневецький” І. Нечуя-Левицького. 3. “Маруся Богуславка” М. Старицького. 4. “Богдан Хмельницький” М. Старицького. 5. “Оборона Буші” М. Старицького.

5. Вкажіть, хто з українських письменників уклав антологію української поезії пошевченківської доби (87 авторів) і її назву:

1. І. Франко “Акорди”. 2. П. Грабовський “Песни Украины”. 3. П. Грабовський “З чужого поля”. 4. П. Куліш “Позичена кобза”. 5. Я. Щоголев “Ворскло”.

6. Чию лірику В. Щурат спробував поставити в контекст модерністської поезії кінця ХІХ століття і назвав її “об’явом декадентизму в українсько-руській літературі”?

1. Л. Глібова. 2. І. Манжури. 3. І. Франка. 4. П. Грабовського. 5. Я. Гоголева.

7. Вкажіть ознаки повісті “*Voas constrictor*” І. Франка:

1. Натуралізм. 2. Психологізм. 3. Романтична вальтерскоттівська структура твору. 4. Просвітницький роман виховання. 5. Змій-полоз як уособлення “золотої гарячки”. 6. Напружена фабула. 7. Головний персонаж Герман Гольдкремер.

8. Вкажіть змістове й тематичне наповнення збірки “З вершин і низин” І. Франка:

1. Друге видання організоване за поетичними циклами. 2. Домінантний настрій – героїзм самопожертви й самопосвяти. 3. Поезія суб’єктивно забарвлена “реальна”. 4. Інтелектуалізм. 5. У збірці присутній цикл інтимної

лірики “Картка любові”. 6. Поезія “Христос і Хрест” входить до збірки “З вершин і низин”.

9. Прототипом якого літературного героя був Василь Гнидка?

1. Євгенія Рафаловича (“Перехресні стежки” І. Франка). 2. Чіпки Варениченка (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика). 3. Валеріана Стальського (“Перехресні стежки” І. Франка). 4. Антося (“Люборацькі” А. Свидницького).

10. З якого твору наведений уривок:

“Чудні люде! Голодних годуй, хворих лічи, школи заводь, пам’ятники якісь став!.. Повигадують собі ярма на шию і носяться з ними, а вони їх муляють, а вони їм кишені продирають”?

1. “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика. 2. “Хазяїн” І. Карпенка-Карого. 3. “Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького. 4. “Повія” Панаса Мирного. 5. “Перехресні стежки” І. Франка.

11. Назвіть твір І. Франка, в якому є такі рядки і вкажіть ім’я головного персонажа:

Облитий потом, пробирався.....
Все вище вгору. Чим палкіше рвались
Його бажання вверх, тим тяжчою
Була його дорога, немічнішим
Все тіло, більше сум лягав на душу.

1. Святий Валентій із поеми “Святий Валентій”. 2. Мойсей із поеми “Мойсей”. 3. Датан із поеми “Мойсей”. 4. Каїн з поеми “Смерть Каїна”. 5. Святослав із поеми “Сон князя Святослава”.

12. Яку повість І. Франка можна вважати суспільно-політичною утопією, оскільки у ній Франко символізує політичний ідеал “тісної організації громад”:

1. “Захар Беркут”. 2. “Перехресні стежки”. 3. “Борислав сміється”. 4. “Основи суспільності”. 5. “Мойсей”. 6. “Для домашнього огнища”.

13. У передмові до якої збірки І. Франко покликається на “Страждання молодого Вертера” Гете й прагне образом мук і страждань оздоровити “хвору” суспільність, представити суспільно-психологічний тип чоловіка “слабої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та мало спосібним до практичного життя”:

1. “З вершин і низин”. 2. “Зів’яле листя”. 3. “Баляди і розкази”. 4. “Мій Ізмарагд”. 5. “Із днів журби”. 6. “Давне і нове”.

14. У передмові до якої збірки І. Франко зауважував: “В поетичній формі я бажав подати сучасному руському читачеві ряд оповідань, притч, рефлексій і

інших проявів чуття та фантазії”, об’єднаних “спільним діапазоном морального чуття і темпераменту”:

1. 1. “З вершин і низин”. 2. “Зів’яле листя”. 3. “Баляди і розкази”. 4. “Мій Ізмарагд”. 5. “Із днів журби”. 6. “Давне і нове”. 7. “Із літ моєї молодості”. 8. “Semper tiro”.

15. У якій праці І. Франка є такі три частини: “Вступні уваги про критику”, “Психологічні основи”, “Естетичні основи”?

1. “Література, її завдання і найважливіші ціхи”. 2. “Українська література в Галичині за 1886 рік”. 3. “Старе й нове в сучасній літературі”. 4. “Із секретів поетичної творчості”. 5. “Історія української літератури від початків українського письменства до І. Котляревського”. 6. “З останніх десятиліть ХІХ віку”.

16. Поема “Мойсей” І. Франка розглядається критикою:

1. В аспекті романтичної ідеї протиставлення пророка й народу. 2. Під кутом зору дидактичної тенденції прологу до поеми. 3. Як притча. 4. Як культурно-психологічна міфологема “переходу” між теперішнім і майбутнім. 5. Як доля тих, “що рвуться весь вік до мети і вмирають на шляху”.

17. Укажіть твір Б. Грінченка, присвячений діяльності народолюбної інтелігенції:

1. “Серед темної ночі”. 2. “Під тихими вербами”. 3. “Без хліба”. 4. “Непокірний”. 5. “Хата”. 6. “Сонячний промінь”.

18. З якої частини поеми “Мойсей” І. Франка слова:

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозжжу,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!?

1. Дванадцятої. 2. Першої. 3. Прологу. 4. Другої. 5. Двадцятої.

19. Хто підбурює гебрейський народ проти Мойсея з однойменної поеми І. Франка?

1. Датан. 2. Авірон. 3. Азазель. 4. Єгошуа.

20. Хто з українських письменників так визначає свою життєву позицію:

Я не люблю безпредметно тужити
Ні шуму в власних слухати вухах;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх.

1. П. Грабовський. 2. С. Руданський. 3. І. Франко. 4. Ю. Федькович. 5. Б. Грінченко. 6. І. Манжура.

21. Вкажіть жанр твору І. Франка “Перехресні стежки”:

1. Соціально-побутова повість. 2. Соціально-побутовий роман. 3. Соціально-психологічний роман. 4. Суспільно-психологічний роман. 5. Інтелектуальний роман. 6. Фантастичне оповідання.

22. Укажіть жанр, визначальними рисами якого є повчальна алегоричність, підпорядкованість фабули моралізаційній частині твору, дидактична ідея, і який мав великий вплив на творчість І. Франка:

1. Байка. 2. Новела. 3. Оповідання. 4. Балада. 5. Поема. 6. Притча. 7. Роман.

23. Яку назву мала п’єса “Украдене щастя” І. Франка у першій редакції:

1. “Украдена доля”. 2. “Сойчине крило”. 3. “Жандарм”. 4. “Жовнір”. 5. “Талан”. 6. “Доки сонце зійде, роса очі виїсть”.

24. Який твір І. Франка за його життя не був опублікований, хоча обіцяв стати новаторським явищем не лише в українській, а й у тогочасній польській літературі?

1. “Лель і Полель”. 2. “Захар Беркут”. 3. “Перехресні стежки”. 4. “Для домашнього огнища”. 5. “Маніпулянтка”. 6. “Як Юра Шикманюк брів Черемош”. 7. “Петрії і Довбушуки”.

25. Вкажіть твори І. Франка, у яких він відтворює світ “маленької” людини через дитячу психологію:

1. “Малий Мирон”. 2. “Оловець”. 3. “Трицева шкільна наука”. 4. “Злісний Сидір”. 5. “Микитичів дуб”. 6. “Дума про Маледикта Плосколоба”. 7. “Дума про Наума Безумовича”.

26. У якому творі І. Карпенка-Карого головний персонаж проголошує: “Кругом вовки, що їсти овець хочать, а пасти їх і стерегти – не мають навіть в думці, і кривда, через те, як панувала скрізь, так і панує, і не мені, я бачу, її на Україні побороти!”

1. “Мазепа”. 2. “Сава Чалий”. 3. “Чумаки”. 4. “Бондарівна”. 5. “Хазяїн”. 6. “Паливода XVII століття”.

27. З якого твору наведений уривок: “Він поклав собі головним правилом говорити кожному щирю правду, не дурити нікого марними надіями, і се зразу не сподобалося многим селянам, що звичайними, особливо жидівськими адвокатами були привчені до того, що спочатку їм у всякім разі обіцявано скорі і легке виграння справи, потім видоєно їх добре, а вкінці доведено до руїни або в найліпшій разі відправлено з канцелярії ні з чим”?

1. “Хмари” І. Нечуя-Левицького.
2. “Перехресні стежки” І. Франка.
3. “Борислав сміється” І. Франка.
4. “Люборацькі” А. Свидницького.
5. “Три як рідні брати” Ю. Федьковича.
6. “Основи суспільності” І. Франка.

28. Укажіть твори І. Франка, які ввійшли до його першої поетичної збірки “Баляди і розкази”:

1. “Дві дороги”.
2. “Божеське в людськiм дусі”.
3. “Могила”.
4. “Керманич”.
5. Аскольд і Дір під Цар-городом“.
6. “Від’їзд гуцула”.
7. “Рибак серед моря”.

29. Укажіть перші написані твори І. Франка:

1. Вірш “Великдень року 1871”.
2. Драма “Югурта”.
3. Уривок драми “Ромул і Рем”.
4. Поема “Іван Вишенський“.
5. Поема “Похорон”.
6. Поема “Мойсей”.

30. У передмові до якої збірки і який письменник так визначив мету усієї своєї творчості – “служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневірявся досі ніколи і не спроневіряюся доки мого життя”:

1. “Під сільською стріхою” Б. Грінченко.
2. “Під хмарним небом” Б. Грінченко.
3. “Із літ моєї молодості” І. Франко.
5. “Давнє і нове” І. Франко.
6. “Слобожанщина” Я. Щоголев.
7. “З півночі” П. Грабовський.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Літературний процес 2-ї пол. XIX ст.: якісно новий рівень жанрово-стильової системи української літератури, форм і засобів художнього дослідження дійсності.
2. Нові риси реалізму: життєподібність, типовість, соціальний детермінізм, раціоцентричний психологізм (реальне місце дії, конкретно-історичні реалії, достовірність побуту і звичаїв як типових обставин).
3. Літературно-теоретична боротьба. Літературні дискусії 1872–1878, 1892–1893 рр.
4. Пошевченківська поезія 2-ї пол. XIX ст.: деформація рецепції творчої спадщини Т. Шевченка / наслідування як потреба тогочасної духовної ситуації.
5. Народницька доктрина і українська національна справа у збірці “Пролісок” Павла Грабовського.
6. Концептуальне дослідження особистості у збірці “З півночі” Павла Грабовського. Книги перекладів поетичних творів “З чужого поля”, “Доля”, “З півночі” (розділ “Переклади”), “Кобза”.
7. Соціально наснажена збірка “Ворскло” Якова Щоголева.
8. Збірка медитативної лірики “Слобожанщина” Якова Щоголева.
9. Життєвий і творчий шлях Івана Манжури, особливості поетичного

світобачення.

10. Доля жінки в творах І. Манжури (“Мати”, “Явдокії”, “Нечесана”). Інтимна лірика поета (“Нехай”, “Над Дніпром”, “Спомин”).
11. Особливості гумору й сатири, афористичність мови у байках Л. Глібова.
12. Ліричний вірш і пісня-романс – основні жанри лірики Л. Глібова (“Журба”, “Вечір”, “Летить голуб”, “Зіронька”).
13. Пісенність ранньої лірики, жанр балади у творчості С. Руданського.
14. Співомовки Степана Руданського.
15. Основні тенденції розвитку української прози 2-ї пол. ХІХ ст.
16. “Народні оповідання” – перша книга оповідань Марка Вовчка.
17. Історична основа оповідання “Маруся”. Романтичний образ героїні.
18. “Рассказы из народного русского быта” – друга книга оповідань Марка Вовчка.
19. Твори з дворянського, панського побуту – “Три сестры”, “Живая душа”.
20. Повісті й романи Марка Вовчка російською мовою (“В глуши”, “Теплое гнездышко”, “Жили да были три сестры”).
21. Повість “Інститутка”: своєрідність жанру, система образів.
22. Просвітницько-народницький характер поетичної збірки “Досвітки” П. Куліша, тематика, система зображально-виражальних засобів збірок “Дзвін”, “Хуторна поезія”. Збірка перекладів “Позичена кобза”.
23. Романтична ідилія “Орися”, романтично-баладне оповідання “Гордовита пара”.
24. Історичний роман “Чорна рада”: історія написання і видання, українська та російська версії роману, особливості композиції, жанрово-художня своєрідність твору, складність проблематики, система образів.
25. Поетичні твори Юрія Федьковича.
26. Концепція непереборного, пристрасного почуття в оповіданнях “Люба-згуба” та “Серце не навчити” Юрія Федьковича.
27. Тематика жовнірського життя в оповіданнях “Три як рідні брати”, “Сафат Зінич”, “Побратими”.
28. Лірика А. Свидницького.
29. Соціально-побутові, побутово-психологічні нариси та оповідання (“Хоч з мосту та в воду”, “Гаврусь та Катруся” А. Свидницького).
30. Роман “Люборацькі”: історія написання та друку роману, проблематика, образи, композиція та стильові особливості твору.
31. Історико-легендарні та пригодницькі сюжети оповідань “Закоханий чорт”, “Матусине благословення”, “Вуси”, “Голка” О. Стороженка.
32. Незакінчена повість “Марко Проклятий” О. Стороженка.
33. Тяжке становище народу за кріпацтва та пореформеного часу, тягар солдатчини в перших оповіданнях І. Нечуя-Левицького (“Дві московки”, “Гориславська ніч, або рибалка Панас Круть”).
34. Соціальна характеристика і психологічна глибина образів у повісті “Микола Джеря” І. Нечуя-Левицького.
35. Повість “Бурлачка” І. Нечуя-Левицького.

36. “Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького – зразок реалістичної соціально-побутової повісті.
37. Історичні романи “Князь Єремія Вишневецький”, “Гетьман Іван Виговський”: образи історичних осіб.
38. Життєвий і творчий шлях Панаса Мирного.
39. Ранні твори Панаса Мирного (оповідання “Лихий попутав”, “П’яниця”).
40. Учасники народницького руху в повісті Панаса Мирного “Лихі люди”, образи “нових людей” – Петра Телепня і Жука.
41. Гірка, голодна доля народу; історизм художнього бачення у творах із селянського життя Панаса Мирного “Голодна воля”, “Лихо давнє й сьогочасне”.
42. Роман Панаса Мирного та Івана Білика “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” – перший соціально-психологічний роман в українській літературі: творча історія, джерела роману, багатоплановість композиції, характеристика образів.
43. Роман “Повія”: історія написання та друку, особливості психологізму, композиція твору, засоби інтриги.
44. Поетична спадщина Бориса Грінченка: збірки “Пісні Василя Чайченка”, “Під сільською стріхою”, “Під хмарним небом”, “Пісні та думи”, “Хвилини”.
45. Символіка, проблематика повісті “Соняшний промінь” Бориса Грінченка.
46. Дилогія з селянського життя “Під тихими вербами”, “Серед темної ночі”.
47. Філософська проблематика у полемічній повісті “На розпутті”. Символіка образної назви.
48. Оповідання Б. Грінченка з життя села (“Без хліба”, “Непокірний”, “Хата”), міста (“Сама, зовсім сама”, “Серед чужих”), побут донецьких шахтарів (“Серед чужих людей”, “Батько й дочка”).
49. Особливості розвитку українського театру 2-ї пол. ХІХ ст.
50. Подвижницька діяльність Михайла Старицького.
51. Драма “Не судилось” (“Панське болото”) М. Старицького.
52. Реалізм драм М. Старицького на тему села (“Ой не ходи, Грицю...”, “У темряві”).
53. Проблеми інтелігенції у драмах “Талан”, “Розбите серце” М. Старицького.
54. Драми на історичні теми: “Богдан Хмельницький”, “Маруся Богуславка” М. Старицького.
55. “Оборона Буші” – віршована історична драма про боротьбу українського народу проти загарбників М. Старицького.
56. Прозова творчість М. Старицького (“Осада Буші”, трилогія “Богдан Хмельницький”).
57. Трагікомедії І. Карпенка-Карого. “Розумний і дурень”, “Сто тисяч”, “Мартин Боруля” – своєрідність конфлікту, особливості гумору.
58. Драма “Наймичка” І. Карпенка-Карого – традиційність теми та сюжету.
59. Дилогії “Суєта”, “Житейське море” І. Карпенка-Карого.

60. Сатирична комедія “Хазяїн” – соціально-сатирична комедія нового типу, гостра сатира на стяжателів, експлуататорів, міщан.
61. Історична драма “Сава Чалий” І. Карпенка-Карого – національно-визвольна боротьба в Україні на початку XVII ст., гайдамацький рух.
62. П’єса М. Кропивницького “Дай серцю волю, заведе в неволю” (народний, побутовий матеріал, внесення колоритних етнографічних картин).
63. Драма М. Кропивницького “Доки сонце зійде – роса очі виїсть”: зображення контрастів суперечливої дійсності.
64. Викриття лихварства у п’єсі М. Кропивницького “Глитай, або ж Павук”.
65. Життя міської бідноти у п’єсі М. Кропивницького “Страчена сила”.
66. Життєпис Івана Франка.
67. Новаторський характер збірки поезій “З вершин і низин”.
68. “Зів’яле листя”: лірична драма. Історія написання, видання збірки. Роль і значення передмов. Ознаки літературної містифікації, розвиток почуттів ліричного героя.
69. “Мій Ізмарагд”: історія написання збірки. Давньоукраїнські “Ізмарагди” у творчій передісторії збірки.
70. Естетична своєрідність поезій збірок І. Франка “Із днів журби” та “Semper tūo”.
71. Загальна характеристика збірок поезій “Давнє і нове”, “Із днів моєї молодості”.
72. Поєми І. Франка. Вид соціально-побутової поеми (“Панські жарти”, “Сурка”, “Наймит”).
73. Історичні поеми (“Іван Вишенський”, “На Святоюрській горі”).
74. Філософські поеми (“Похорон”, “Смерть Каїна”).
75. “Мойсей” І. Франка в контексті світової літератури: історія написання, біблійний сюжет, роль і значення прологу, образи.
76. Сатиричні поеми І. Франка (“Ботокуди”, “Дума про Наума Безумовича”, “Дума про Маледикта Плосколоба”).
77. Поєми-казки І. Франка (“Лис Микита”, “Абу-Касимові капці”, “Коваль Бассім”).
78. Повість “Борислав сміється”: сюжет, композиція, проблематика, образи.
79. Образ Германа Гольдкремера та історія “накопичення капіталу” у повісті “Воа constrictor”.
80. Сатиричні твори (“Свинська конституція”, “Домашній промисел”, “Історія одної конфіскати”: проблемно-тематичний, сюжетний, композиційний, образний рівні.
81. Твори з життя інтелігенції, “романи виховання” (“Основи суспільності”, “Для домашнього вогнища”, “Опозиція”).
82. Утопічна модель ідеального суспільства у повісті “Захар Беркут”.
83. “Перехресні стежки” – повість про боротьбу справедливості з жорстокістю і насильством: сюжетні лінії твору, герої й персонажі, зображення міжетнічних взаємин, проблематика повісті.
84. Форми художнього викладу у малій прозі І. Франка.

85. Романтична драма-казка “Сон князя Святослава” – заклик до об’єднання українців і покари ворогів України.
86. Драматичний етюд “Великі роковини” як вияв “відродин української народності”.
87. Реалістична психологічно-побутова драма “Украдене щастя”: сюжетна лінія і конфлікт у п’єсі, глибинність проблематики, характеристика дійових осіб.
88. Серйозна комедія “Учитель” І. Франка.
89. Реалістичні одноактівки “Майстер Чирняк”, “Будка ч. 27” І. Франка.
90. Літературно-критичні праці І. Франка “Література, її завдання і найважливіші ціхи”, “Із секретів поетичної творчості”.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1) Художні тексти

1. Вовчок Марко. Твори: У 7 т.– К.: Наук. думка, 1964–1967.
1. Глібов Л. І. Твори: У 2 т.– К.: Наук. думка, 1974.
2. Грабовський П. А. Зібрання творів: У 3 т.– К.: АН УРСР, 1959–1960.
3. Грабовський П. А. Твори: У 2 т.– К.: Дніпро, 1964.
4. Грінченко Б. Твори: У 2 т.– К.: АН УРСР, 1963.
5. Щоголев Я. І. Твори.– К.: Держлітвидав, 1961.
6. Карпенко-Карий І. (І. К. Тобілевич): Твори: У 3 т.– К.: Держлітвидав, 1960–1961.
7. Кропивницький М. Твори: У 6 т.– К.: Держлітвидав, 1958–1960.
8. Куліш П. О. Твори: У 2 т.– 2-е вид.– К.: Наук. думка, 1998.
9. Манжура І. І. Твори.– К.: Дніпро, 1980.
10. Мирний Панас. Зібрання творів: У 7 т.– К.: Наук. думка, 1968–1971.
11. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: У 10 т.– К.: Наук. думка, 1965–1968.
12. Руданський С. Твори: У 3 т.– К.: Наук. думка, 1972–1973.
13. Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси.– К.: Наук. думка, 1985.
14. Старицький М. Твори: У 6 т.– К.: Дніпро, 1989–1990.
15. Стороженко О. П. Твори: У 2 т.– К.: Держлітвидав, 1957.

16. Федькович Ю. Твори: У 2 т.– К.: Держлітвидав, 1984.
17. Франко І. Зібрання творів: У 50 т.– К.: Наук. думка, 1976–1986.
18. Франко І. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до збір. творів у 50 т. / Упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко.– Л.: Каменярь, 2001.

2) Підручники

Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. Кн. 2: Підручник / За ред. акад. М. Г. Жулинського.– К.: Либідь, 2005.

Гнідан О. Д. Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн.– Кн. 2: (Тенденції розвитку).– К.: Вища шк., 2003.– 439 с.

Яценко М.Т. Історія української літератури ХІХ століття. У 3 кн.– Кн. 2: 40–60-ті роки ХІХ ст.– К.: Либідь, 1996.– 383 с.

Яценко М.Т. Історія української літератури ХІХ століття. У 3 кн.– Кн. 3: 70–90-ті роки ХІХ ст.– К.: Либідь, 1997.– 431 с.

3) Критична література

1. Антонович Д. Триста років українського театру: 1619–1919 [з додаванням пр. Л. Старицької-Черняхівської та Я. Мамонтова].– Прага: Укр. громад. вид. фонд, 1925.– 276 с.

1. Багрій Р. Шлях сера Вальтера Скотта на Україну. (“Тарас Бульба” М. Гоголя і “Чорна рада” П. Куліша в світлі історичної романістики В. Скотта); пер. з англ. Л. Шарінової: Літ.-критич. нарис.– К.: Ред. журн. “Всесвіт”, 1993.– 296 с.

2. Березовський І. Іван Манжура (Нарис життя і діяльності). – К.: АН УРСР, 1962.– 124 с.

3. Бернштейн М. Журнал “Основа” і український літературний процес кінця 50–60-х рр. ХІХ ст.– К.: АН УРСР, 1959.– 216 с.

4. Бернштейн М. Іван Манжура: Життя і творчість.– К.: Дніпро, 1977.– 186 с.

5. Білецький Л. Три силуетки: Марко Вовчок – Ольга Кобилянська – Леся Українка.– Вінніпег: Б. в., 1951.– 128 с.

6. Бондар М. П. Поезія пошевченківської епохи: Система жанрів.– К.: Наук. думка, 1986.– 326 с.

7. Великий Каменярь: Проза та драматургія Івана Франка: Навч. посіб. – К.: Грамота, 2003.– 67 с.

9. “... Віддати зумієм себе Україні”: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / Вступ. ст., археогр. передм., упоряд., комент., прим., підгот. текстів, покажч., дод., добір ілюстр. матеріалу С. С. Кіраля.– К.; Нью-Йорк, 2004.– 520 с.

13. Гаєвська Н. Вивчення творчості Павла Грабовського: Посіб. для вчителя.– К.: Рад. шк., 1989.– 141 с.

14. Герасименко В. Степан Руданський: Життя і творчість.– К.: Наук. думка, 1985.– 180 с.

15. Гнатюк М. І. Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу. – Л.: Каменяр, 1999.– 181 с.
16. Горак Р., Гнатів Я. Франко І.– Кн. 2. Цілком нормальна школа.– Л., 2001.– 204 с.
17. Горак Р., Гнатів Я. Франко І.– Кн. 5. Не пора!– Л., 2005.– 426 с.
18. Горак Р., Гнатів Я. Франко І.– Кн. 1. Рід Якова.– Л., 2000.– 232 с.
19. Горак Р., Гнатів Я. Франко І.– Кн. 3. Гімназія.– Л., 2002.– 360 с.
20. Горак Р., Гнатів Я. Франко І.– Кн. 4. В поті чола.– Львів, 2005.– 532 с.
21. Горак Р. Тричі мені являлася любов: Роман-есе про І. Франка.– К.: Дніпро, 1987.– 268 с.
22. Горбач Н. Я. Філософські переконання Івана Франка.– Л.: Каменяр, 2006.– 112 с.
23. Грицай М. Панас Мирний: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1986.– 191 с.
24. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886).– К.: Критика, 2006.– 632 с.
25. Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу: Джерела з історії суспільно-політичного руху в Україні 19–поч. 20 ст. Вип. 1.– К.: Вид-во Нац. Акад. Наук України, ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1994.– 288 с.
26. Гром'як Р. Т. Історія української літературної критики (від початків до кінця ХІХ ст.). Посіб. для студ. гуманіт. фак. вузів.– Т.: Підруч. і посіб., 1999.– 224 с.
27. Гундорова Т. Невідомий Іван Франко: Грані Ізмарагду.– К.: Либідь, 2006.– 360 с.
28. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр.– К.: Критика, 2006.– 352 с.
29. Гур'єв Б. Леонід Глібов: Літературний портрет.– К.: Дніпро, 1965.– 99 с.
30. Гуць Г. Юрій Федькович і західно-європейська література.– К.: Вища шк., 1985.– 207 с.
31. Дем'янівська Л. Іван Карпенко-Карий / І. К. Тобілевич / Життя і творчість: Навч. посіб. для студ. філолог. фак. вищ. навч. закл.– К.: Либідь, 1995.– 144 с.
32. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ–початку ХХ ст.– К.: Вища шк., 1981.– 216 с.
33. Деркач Б. Леонід Глібов: Життя і творчість.– К.: Дніпро, 1982.– 252 с.
34. Домонтович В. Проза: В 3 т.– Т. 2. Романи Куліша. Без ґрунту / Ред. Ю. Шевельов.– Б.м.: Сучасність, 1989.– 475 с.
35. Донцов Д. Правда прадідів великих / Голов. управа Орг. оборони чотирьох свобод України.– Філадельфія, 1952.– 96 с. (Т. Шевченко, О. Стороженко, І. Котляревський, М. Гоголь).
36. Дорошкевич О. К. Реалізм і народність української літератури ХІХ ст.– К.: Наук. думка, 1986.– 311 с.

37. Драгоманов М. П. Українська література, проскрибована російським урядом / Львів. нац. ун-т І. Франка; наук. б-ка; пер. з фр. Г. Цвенгрош.– Л., 2001.– 94 с.
38. Драгоманов М. Література російська, великоруська, українська і галицька // Літературно-публіцистичні праці: У 2 т.– К.: 1970.– Т. I.
39. Єфремов С. Вибране: ст., наук. розвідки, моногр./ Упоряд., передм., прим. Е. Соловей.– К.: Наук. думка, 2002.– 760 с.
40. Животко-Чернова А. Думи мої.– Нью-Йорк, 1971.– 290 с.
41. Жук Н. Анатолій Свидницький: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1987.– 148 с.
42. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. Франківський період.– К.: Факт, 2006.– 156 с.
43. Загайко П. Вивчення творчості Ю. Федьковича: Посіб. для вчителя.– К.: Рад. шк., 1981.– 113 с.
44. Заремба В. Іван Манжура: Поет, збирач усної народної творчості: біопр. повість.– К.: Молодь, 1972.– 188 с.
45. Засенко О. Марко Вовчок: Життя і творчість, місце в історії літератури.– К.: Вид-во АН УРСР.– 1964.– 656 с.
46. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури: Монографія.– К.: Академвидав, 2006.– 504 с.
47. Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. // Зеров М. Твори: У 2 т.– Т. 2.– К.: 1990.
48. І. Франко і національне та духовне відродження України: Зб. наук. ст.– Івано-Франківськ: Плай, 1997.– 156 с.
49. Іван Франко і світова культура // Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 верес. 1986 р.): У 3 кн.– К.: Наук. думка, 1990.
50. Індивідуальні стилі українських письменників ХІХ – початку ХХ ст.: Зб. наук. пр. / За ред. М. Т. Яценка.– К.: Наук. думка, 1987.– 311 с.
51. Історія української літературної критики та літературознавства: Хрестоматія; У 3 кн. / За ред. П. М. Федченка.– К., 1996.– Кн. 2, 3.
52. Калениченко М. Михайло Старицький: Літературний портрет.– К.: Дніпро, 1968.– 112 с.
53. Калениченко Н. Л. Українська література ХІХ ст.: Напрями, течії.– К.: Наук. думка, 1977.– 316 с.
54. Каспрук А. А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості.– К. Наук. думка, 1958.– 118 с.
55. Киричок П. Марко Кропивницький: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1985.– 150 с.
56. Кисельов О. Павло Грабовський: Життя і творчість.– Перероб. і доп. вид.– К.: Держлітвидав, 1959.– 284 с.
57. Комишанченко М. П. Літературна дискусія 1873 – 1878 років на Україні: Ідейн.-естет. боротьба в укр. літ. критиці цього часу.– К.: Вид-во Київ. держ. ун-ту ім. Т. Шевченка, 1958.– 125 с.

58. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри.– Л.: ПАІС, 2006.– 328 с.
59. Кропивницький В. Із сімейної хроніки Марка Кропивницького (Спогади про батька).– К.: Мистецтво, 1968.– 216 с.
60. Крутікова Н. Є. Слово про оповідання Марка Вовчка // Крутікова Н. Є. Дослідж. і ст. різних років.– К., 2003.– С. 103–193.
61. Куліш П. Вибрані листи / Укр. вільна акад. наук у США; Ред. Ю. Луцького.– Нью-Йорк; Торонто: УВАН, 1984.– 326 с.
62. Левчик І. Поезія М. Старицького: (Жанрові та образно-стильові особливості).– К.: Наук. думка, 1990.– 123 с.
63. Легкий М. З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка.– Л.: Львів. відд. Ін-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка, 1999.– 160 с.
64. Лесик В. В. Із спостережень над ритмікою поезій Якова Щоголева // У кн.: Питання художньої майстерності.– Л., 1958.– С. 76–88.
65. Лесин В. Юрій Федькович: До 150-річчя від дня народження.– К.: Т-во “Знання”, 1984.– 48 с.
66. Листи Марка Вовчка у 2-х томах. – К.: Наук. думка, 1984.
67. Лобач-Жученко Б. Літопис життя і творчості Марка Вовчка.– 2-ге вид., доп.– К.: Дніпро, 1983.– 464 с.
68. Луцишин О.Б. Категорія “літературний розвиток” у науковому трактуванні І.Франка.– Л.: Каменяр, 1998.– 140 с.
69. Мазепа В. І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка.– К.: Вид. ПАРАПАН, 2004.– 232 с.
70. Марко Вовчок. Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях.– К.: Рад. школа, 1981.– 143 с.
71. Марко Вовчок: Статті і дослідження: Зб. наук. пр. / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка.– К. : Наук. думка, 1985.– 311 с.
72. Матеріали до вивчення історії української літератури. В 5 т. Посіб. для філол. факульт. ун-тів і педін-тів. Т. 3. Л-ра II пол. ХІХ ст.– К.: Рад. школа, 1960.– 595 с.
73. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка.– Львів, 1999.– 208 с.
74. Міщук Р. С. Українська оповідна проза 50-60-х років ХІХ ст.– К.: Наук. думка, 1978.– 256 с.
75. Міщук Р. Співець душі народної: До 150-річчя від дня народження І. Нечуя-Левицького.– К.: Т-во “Знання”, 1987.– 48 с.
76. Молода нація. Альманах. № 1. Пантелеймон Куліш (1819–1897) / Гол. ред. В. Веретюк. – К.: Смолоскип, 2004.
77. Наєнко М. К. Іван Франко: Тяжіння до модернізму.– К.: Академвидав, 2006.– 96 с.
78. Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Випуск 4.– Львів: Каменяр, 2004.– 325 с.
79. Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Випуск 5.– Львів:

Каменяр, 2005.– 221 с.

80. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: До 170-річчя від дня народження.– К.: Т-во “Знання”, 1989.– 48 с.

81. Недзвідський А. Марко Вовчок: Семінарій.– К.: Вища школа, 1981.– 168 с.

82. Нечиталюк М. Буковинський кобзар. Літературно-критичний нарис.– Л.: Каменяр, 1963.– 94 с.

83. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позовах з Московщиною: Культурологічні трактати / Упоряд. М. Чорнопиского.– Л.: Каменяр, 1998.– 256 с.

84. Павло Грабовський у документах, спогадах і дослідженнях / Упоряд., вступ. стат. та прим. О.І. Кисельова і В. М. Поважної.– К.: Дніпро, 1964.– 415 с.

85. Павлович П. Шевченкові думи в піснях Степана Руданського.– Торонто, Б. р.– 11 с.

86. Панас Мирний. Життя і творчість у фотографіях, ілюстраціях, документах / Упоряд. Є. Радченко, О. Володарець.– К.: Рад. шк., 1984.– 160 с.

87. Пивоваров М. Юрій Федькович: Літературно-критичний нарис.– К.: Вид-во худ. літ., 1954.– 83 с.

88. Пільгук І. Життя і творчість М. Кропивницького (До 50-річчя з дня смерті).– К.: Т-во “Знання”, 1960.– 40 с.

89. Пільгук І. Леонід Глібов (До 150-річчя з дня народження).– К.: Т-во “Знання”, 1977.– 48 с.

90. Пільгук І. Степан Руданський: Нарис життя і творчості.– К.: Держлітвидав, 1956.– 114 с.

91. Пільгук І. Струни поетичного слова (Поезія Якова Щоголева).– У кн. Пільгук І. У пошуках художньої правди.– К.: Наук. думка, 1969.– 296 с.

92. Поважна В. Павло Грабовський: Семінарій.– К.: Рад. школа, 1966.– 160 с.

93. Поважна В.М. Розвиток української літератури у 80-90-х рр. ХІХст. До проблеми критеріїв і методу.– К.: Вищ. шк., 1973.– 269 с.

94. Погрібний А. Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ–поч. ХХ ст. Питання ідейно-естетичної еволюції.– К.: Либідь, 1990.– 232 с.

95. Погрібний А. Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1988.– 269 с.

96. Погрібний А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1986.– 166 с.

97. Походзіло М. І. С. Нечуй-Левицький: Літературний портрет.– К.: Дніпро, 1966.– 127 с.

98. Приходько І. Українські класики без фальсифікацій: С. Руданський, Панас Мирний, П. Грабовський, Г. Хоткевич: Навч. посіб. для студ. та уч. старших кл.– Х.: Світ дитини, 1997.– 112 с.

99. Резонанс ідей П. Куліша у наші дні // Молода нація: Альманах.– К., 1996.– С. 53–150.
100. Розвиток жанрів в українській літературі ХІХ – початку ХХ ст.: Зб. статей / За ред. М. Т. Яценка. – К.: Наук. думка, 1986.– 294 с.
101. Семків О. Іван Франко: немарксистські погляди.– Л., 1996.– 112 с.
102. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі.– К.: Наук. думка, 1961.– 416 с.
103. Сиваченко М. Є. Текстологія поетичних творів П. Грабовського / АН УРСР, Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка.– К.: Наук. думка, 1988.– 284 с.
104. Сиваченко М. Корифей української прози: Нарис творчості Панаса Мирного.– К.: Наук. думка, 1967.– 215 с.
105. Сиваченко М. Студії над гуморесками С. Руданського.– К.: Наук. думка, 1979.– 402 с.
106. Сиваченко М., Деко О. Леонід Глібов: Дослідження і матеріали.– К.: Дніпро, 1969.– 287 с.
107. Сокирко Л. М. П. Старицький: Критико-біографічний нарис.– К.: Держлітвидав, 1960.– 171 с.
108. Соя Б. Г. Вивчення творчості Павла Грабовського в школі: Посібник для вчителя.– Т.: Підруч. і посіб., 2000.– 64 с.
109. Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка.– Львів: Каменяр, 1997.– 635 с.
110. Степанові Руданському.– О.: Маяк, 1969.– 260 с.
111. Стеценко Л. Таємниці розгадано: Оповідання літературознавця (Про Є. Гребінку, Максима Горького, Я. Щоголіва, І. Карпенка-Карого).– К.: Дніпро, 1966.– 94 с.
112. Стрингалюк М. Принципи середньовічного художнього мислення в “Моєму Измарагді” І. Франка: відповідність традиції // Молода нація: Альманах. – 1999.– № 13.– С. 160–167.
113. Сулима-Блохин О. Куліш і Квітка – основоположники української новелі // Сулима-Блохин О. Вибране.– Мюнхен: б.в., 1969.– 104 с.
114. Тараненко М. І. Нечуй-Левицький: Семінарій.– К.: Вища шк., 1984.– 183 с.
115. Тис Ю. На світанку: Біографічна повість з життя Марка Вовчка.– Чикаго: Вид-во Миколи Денисюка, 1961.– 404 с.
116. Тихолоз Б. Т. Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії.– Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005.– 180 с.
117. Ткачук М. П. Концепт натуралізму і художні шукання в “Бориславських оповіданнях” Івана Франка: Навч. посіб.– Т.: Підруч. і посіб., 1997.– 66 с.
118. Ткачук М. П. Парадигма світу збірки “Semper tigris” Івана Франка.– Т.: Вид. відд. кн.-журн. вид-ва “Тернопіль”, 1997.– 36 с.

119. Ткачук М. П. Українська поезія останньої третини ХІХ століття: основні тенденції розвитку й естетична стратегія: Навч. посіб.– Т.: Підруч. і посіб., 1998.– 80 с.
120. Тодчук Н. Є. Роман Івана Франка “Для домашнього огнища”: час і простір.– Л.: Львів. відд. Ін-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2002.– 204 с.
121. Три доли: Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / Упоряд. В. Агеєва.– К.: Факт, 2002.– 368 с.
122. Цеков Ю. Степан Руданський: Нарис життя і творчості.– К.: Дніпро, 1983.– 214 с.
123. Цибаньова О. Літопис життя і творчість І. Карпенка-Карого (І. К. Тобілевича).– К.: Дніпро, 1967.– 451 с.
124. Червак Б. “Наперед українці!” (До національної ідеї І. Франка). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1994.– 40 с.
125. Чугуй О. Класик української драматургії (До 125-річчя І. Карпенка-Карого).– К.: Т-во “Знання”, 1970.– 48 с.
126. Шнайдер Б. Трагедія “Сава Чалий” Карпенка-Карого і українська історична драма ХІХ ст.– К.: АН УРСР, 1959.– 273 с.
127. Янківська К. Три визначні письменниці (Леся Українка, Марко Вовчок, Ольга Кобилянська).– Вінніпег, 1995.– 72 с.

ПУБЛІКАЦІЇ, НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ

Сірук В. П. Куліш та І. Франко: діалоги, творчі перегуки. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Велет українського слова (до 200-ліття Пантелеймона Куліша)»*, 18 жовтня 2019 р., м. Київ / за заг. ред. Дічек Н. П. Київ: Педагогічна думка, 2019. С.72–75.

П. КУЛІШ ТА І. ФРАНКО: ДІАЛОГИ, ТВОРЧІ ПЕРЕГУКИ

Виняткові світоглядні та світовідчуттєві перегуки, свівзвуччя, своєрідні ідейні діалоги між художніми, публіцистичними текстами П. Куліша та І. Франка привернули увагу С. Галея, В. Івашківа, Є. Нахліка, І. Теплоного та інших. Науковці незаперечно ствердили: якщо П. Куліш увів поняття «української ідеї», яке теоретично означило українське національне відродження, то І. Франко обґрунтував проєкт майбутнього української нації. На переконання О. Пахльовської, І. Франко був грандіозним «організатором духовного життя», другим після П. Куліша [5]. Окреслені Кулішем стратегії розвитку української нації (послідовна європеїзація та інтелектуалізація культури, формування національної свідомості, ідеї цілісності України)

увиразнились у творчій практиці І. Франка. Як зауважує В. Івашків, жодних акцентованих письмових звернень П. Куліша до І. Франка не виявлено [1, с. 936]. Діапазон Франкової рецепції творчої індивідуальності П. Куліша резонував від негативної рецензії на поетичну збірку «Хуторна поезія» 1882р., гострої критики «сухого доктринерства» збірки «Дзвін» («парадоксів», «містичної культурності, погорди до мас людових, погорди до козацтва і ненависть до гайдамаччини, його прихильності до польської шляхти та московських владників... безумну ненависть до новішої української науки і літератури і її головних репрезентантів» [7]) до щирого захоплення його творчістю («Є якийсь своєрідний тихий пафос, якийсь розмірений широкий подих у власних творах і в перекладах сього автора, щось мов широкі, могутні рухи великого корабля на великій ріці» [6, с. 169]). Уже через 15 років зрілий Франко у трагічній сповіді «Дещо про себе самого» висловиться у не менш категоричній формі: «не люблю русинів». Задля національного оздоровлення свою «нелюбов» до української нації з «надмірної любові» озвучить і Є. Маланюк. Є. Нахлік таку світоглядну еволюцію називає авторевізією, неминучим віковим критицизмом, що власне зближує пізнього Франка і пізнього Куліша [4]. Від апологетики козацтва Куліш перекидався до нищівного його осуду, від схвальної до гострої критики Шевченка. Франкові, як і свого часу Кулішеві, закидали загравання з польською інтелігенцією, дошкуляли відверті постійні цькування і москвофілів, і народовців. Культурне й політичне середовище вимагало писати на догоду громаді. Очевидно, коли творча, синтетична свідомість митців дисонувала з критичною свідомістю, це зумовлювало своєрідну дихотомію «розуму і серця» у їхній творчості аж до варіативності літературного стилю. В аналітичних розмислах письменників – причини колоніального статусу України. Першопричиною цього П. Куліш вважав втрату елітою аристократизму. Чи не про той аристократизм духу писав І. Франко у поемі «Похорон»? Мирон, вдаючись до зради свого товариства, прагне підірвати у нього ознаки плебейства. С. Томашівський напише про «горду, аристократичну» вдачу самого П. Куліша, «яка при всій любові до людини неприхильна юрбі і її норовам» [8, с. 169]. І. Франко, означуючи свою інакшість, у збірці «Зів'яле листя» окреслить три недолі: м'яке серце, хлопський рід і «горду душу, що нікого не впустить до свого нутра», а у вірші «Три долі» означить *гордість благородну*, «перед ніким чола, щоб не корить». Це прагнення до ідеалу цілого чоловіка, усвідомлення свого духовного призначення, виразна прикмета виняткової особистості: сміливість висловити власну думку, хоч би вона й як не подобалась загалові. Для обидвох мислителів – це намагання пробудити, сформувати українську націю, найперше через слово. Для Куліша воно «загартоване в устах Олегів, Святославів, Володимирів» [2, с. 18]. У першій романтичній збірці І. Франка «Баяди і розкази» теж чимало поетичних покликань на княжі часи («Бунт Митуси», «Аскольд і Дір під Царгородом»), у драматичному творі «Сон князя Святослава». Саме у Княжій Україні вони побачили привабливішу

Україну, стали предтечами М. Зерова, Ю. Дарагана, Є. Маланюка, О. Ольжича. Культурницький шлях України письменники вбачали і в потужному розширенні літературного досвіду: Куліш переклав 13 Шекспірових драм, три з них опублікував, а 10 – вийшли вже після смерті перекладача, за редакцією і ґрунтовними передмовами І. Франка.

Привертає увагу схожість художніх засобів (риторичних звертань, запитань, метафор), якими послуговувалися митці в оскарженні кривд українського народу, розгортанні мотиву національного сорому. П. Куліш у «Псалтирній псалмі»: «*Народе мій, ясирнику татарський, / Невольнику турецький найдорожчий! / Народе мій! Що нам тепер почати? / Невже вівки будеш спати й спати?»* [3, с. 184]. І. Франко у пролозі до поеми «Мойсей»: «*Народе мій, замучений, розбитий, / Мов паралітик той на роздорожжю, / Людським презирством ніби струпом вкритий, / Невже тобі на таблицях залізних / записано в сусідів бути гноєм.*» П. Куліш у «Слові правди», услід за Т. Шевченком, ствердно проголосить: «*Засяєш знову духом предковичним, / Безсмертна мати бідолахи сина. / Воскреснеш, нене, встанеш з домовини... / І розіллється слава України / По всій вселенній, од краю до краю*» [3, с. 182]. І. Франко у фінальному акорді пролога: «*Засяєш у народів вольних колі / Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом, / І глянеш, як хазяїн домовитий, / По своїй хаті і по своїм полі.*» Така схожість Франкових образів, засобів слугує виявом спадкоємності з попередником, адже тема відродження України – органічна складова духовного світу митців. Тема діалогу, творчих перегуків потужних особистостей потребує подальшого вивчення. Перспективними видаються пошуки збігів у філософсько-естетичних засадах їхньої творчості.

Література

1. Івашків В. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша в оцінці І. Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля. Матеріали наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.)* Львів, 2008. Т. 1. С. 936–945.
2. Куліш П. Зазивний лист до української інтелігенції. Листи з хутора. – Видання бібліотеки газети «День», 2012. 56 с.
3. Куліш П. Твори: У 2 т. Київ: Дніпро, 1989. Т. 1. 654 с.
4. Пахльовська О. Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали між нар. наук. конф.* Львів: Світ, 1998. С. 19–31.
5. Франко І. Передмова [до видання: Уільям Шекспір. Гамлет, принц датський]. Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наук. думка, 1981. Т. 32. С. 156–170.
6. Франко І. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 53. С. 454–457.
7. Томашівський С. Куліш і українська національна ідея. *Трипілля*. 2005. Вересень-жовтень. С. 32–33.

СОНЕТИ В. ШЕКСПІРА У ПЕРЕКЛАДАХ І. ФРАНКА І ЛІРИЧНА ДРАМА «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ»: СУГОЛОСНІСТЬ МОТИВІВ

Уже понад сто років не зникає зацікавлення широкого читацького загалу, науковців до ліричної драми “Зів’яле листя” І. Франка. Від часу появи твору дослідники літератури і читачі прагнуть зрозуміти цей унікальний феномен поета-лірика, образна система, естетичний зміст якого є багатозначним, відкритим на багатство і глибину прочитання. Пишуть донині і не вичерпують тем студій про геніального В. Шекспіра, у результаті чого створилась школа – шекспірознавство. Так само в українській науці франкознавство сьогодні має дуже поважну наукову традицію. По-новому прочитується й шедевр І. Франка “Зів’яле листя”. Така активна співучасть реципієнтів з автором утілилась у низці вагомих праць Т. Гундорової [7], І. Денисюка [8], М. Ільницького [11; 12], В. Корнійчука [14; 15], М. Легкого [16], Т. Пастуха [22], Л. Сеника [23], Б. Тихолоза [29] та інших. Літературознавці тлумачать складну художню систему ліричної драми, аналізують її сутнісні аспекти. Наприклад, М. Ільницький розглядає три дії цієї драми як безпосередні стани душі ліричного героя і проектує у філософську площину [12], М. Кодак акцентує увагу на поетиці збірки [13], М. Легкий знаходить ремінісценції драми в прозових творах І. Франка [16], Л. Сенік порівнює “сюжет” “Зів’ялого листя” із Піснею Пісень, що є органічною складовою Біблії [23]. Йдеться про те, що проблема інтерпретації Франкової збірки інтимної лірики відкриває перед дослідниками не лише літературознавчі аспекти, а й філософські, екзистенціалістські, естетичні, історичні. Це дає можливість пізнавати мислення поета, його сприйняття дійсності з усіма труднощами і суперечностями.

Окрім того, франкознавці шукають певних типологічних подібностей чи, навпаки, розходжень з творами інших авторів, причому й різних

літератур, як, наприклад, у дослідженнях М. Ільницького, В. Корнійчука та ін. [11; 12; 14]. Однак ще не було спроб порівняти сонети В. Шекспіра у перекладах І. Франка і ліричну драму “Зів’яле листя”. І. Франко першим в Україні переклав 12 сонетів В. Шекспіра. Рецепцію сонетів англійського автора крізь призму Франкового прочитання переконливо проілюстрували М. Зимомря [9], Р. Зорівчак [10], Н. Сергеева [24], М. Шаповалова [35] та ін. Однак увагу дослідників привернули 29, 30, 31, 66, 96, 130 сонети, тобто ті, які він перекладав упродовж 1901–1907 років. Але не менш вдалими є і ранні Франкові переклади В. Шекспіра, окрім того, особливими були й обставини, за яких створювалися ці поетичні взірці перекладу. Для своїх перекладів І. Франко обирає ті вірші, у яких його настрої, становище у суспільстві, мистецькі уподобання, любовні переживання суголосні шекспірівському світосприйняттю. Підтвердженням цього можуть слугувати біографічні відомості про І. Франка, листи О. Рошкевич до письменника, його листи до різних адресатів, розвідки, статті про значення творчості В. Шекспіра. Очевидно, саме тому й з’явився переклад 66 сонета В. Шекспіра, у якому постає конфлікт ліричного героя із несправедливим суспільством, яке руйнує його мрії і талант (*“Не раз я кличу смерть, бо нудно бачить в світі, / як ходить працівник в жебрацькому лахмітті”*) [31: т. 12: с. 341]. І. Франко долав сумніви, розчарування, натомість з’являлася віра у спроможність народу віднайти себе. У житті самого В. Шекспіра, як зауважує дослідниця його творчості М. Габлевич, були складні періоди. Але від наклепів, відчаю, погорди аристократів, від масних домислів читачів, від заздрощів колег-письменників – від усього цього його рятувала віра у небесне начало в людині, в красу людської душі [36, с. 194]. Фатальне кохання до панночки Целіни Журовської (Зигмунтовської), яке перемучило поета довгих 10 років, можливо, дало поштовх до перекладу 131 сонета В. Шекспіра, перші рядки якого якнайповніше відтворюють його душевні муки і страждання: *“Тиранка ти, о так, така твоя вже вдача, / як всіх тих, що краса жорстокими зробила”* [31: т. 12: с. 344]. Невипадково з’явився і переклад 30 сонета (*“Коли в солодкій тиші любих дум”*), у якому поет, згадуючи своє минуле, занурюється у сумні роздуми. Він тужить, адже не зміг досягти того, чого прагнув, оплакує змарновані найкращі роки, своїх друзів, *“що смерті тьма пожерла”*. Чимало горя і втрат зазнав поет, час залікував рани серця, та знову *“туга воскресла, що здавна вмерла”*. Але є таке кохання, у якому поет знаходить духовну та емоційну підтримку: *“Та як до тебе зверну свої мислі – / Всі stratи віднайшов, всі смутки присли”* [31: т. 12: с. 340]. Усі ці настрої, переживання, почуття, уся стенограма душі відлунує і в збірці інтимної лірики “Зів’яле листя”. Поет майстерно проникає у внутрішній світ ліричного героя, який творить образ коханої, котра, проте, не поділяє його почуття, дає змогу інтерпретувати “рух” поетичного слова у просторі цих драматичних взаємин.

Сонет – один із найпопулярніших і найскладніших жанрів лірики. Він обов’язково містить 14 рядків, зафіксовану систему повторюваних рим і

визначений зв'язок частин і цілого. Завдяки своїй виструнченій формі сонет став досконалим інструментом для відображення боротьби добра і зла у світі, зіткнення протилежностей, для зображення бурхливих пристрастей, філософських роздумів, краси природи і порухів людської душі. Ще за доби Відродження виникла традиція у першому катрені подавати певне твердження (тезу), у другому – розвивати протилежну думку (антитезу), а в терцинах зображувати боротьбу супротивних сил, розв'язку (синтез). В. Шекспір запропонував нову, власну форму сонета: три катрени, в яких викладалася певна думка, і двовірш, у якому висловлювалася головна думка-висновок. Схема римування також відрізнялася від “петрарківської”: у катрена рима була або перехресною, або кільцевою, у двовірші – завжди парною. Сонет такої будови називається англійським, або “шекспірівським” [17, с. 415].

Чотири чистових автографи Франкових перекладів сонетів В. Шекспіра, які подаються з коментарями у 12 томі 50-томного видання, датуються 1880, 1882 роками. Це **14** (“З небесних зір не вмю я читати...”), **28** (“І як же щастя знов мені зазнати...”), **76** (“Чом бідний так на новину мій спів...”), **143** (“Як господиня дбала без упину...”) сонети. Цей період у житті І. Франка був складний: щоб уникнути чергового арешту, злигоднів, у березні 1880 року він вирушив зі Львова до Березова на репетиторство до сина заможного чоловіка. У Коломиї І. Франко зустрічається з О. Рошкевич, яка після першого ув'язнення поета, приневолена обставинами, вийшла заміж за священника В. Озаркевича, з Лолина переїхала у село Белелую Снятинського повіту. “Зривати з тобою – тяжко мені, не можу. Хиба лише в тім разі зможу, як ти напишеш, що ти того хочеш, тобі того треба, що вно тобі принесе хосен. Тогди певно зірву і навіть не відпишу. А писати тобі – умисне, щоби ти мене зненавидів, – що я другого сильно полюбила, так се буде лож, і ти такій бесіді сам не повіриш... Я би свого життя не жалувала віддати за те, аби лишень тобі знов повернути супокій, веселість, лехкість твою. Та що робити? Не журися, не гризися, – то світ такий дурний, а жите таке коротке...”, – писала О. Рошкевич 21 грудня 1879 року до І. Франка [19, с. 29]. Їхня зустріч, як стверджує дослідник біографії І. Франка Р. Горак, тривала три дні – з 1 по 3 березня 1880 року у Коломиї [2, с. 48]. “З лехким серцем попрощалася с тобою другої днини, надіючись що незабавом знов побачимося і пробудемо разом довше ніж перший раз”, – йдеться у листі Ольги від 8 березня 1880 року [19, с. 32]. Однак зустрічей більше не було. Дорогою до Березова І. Франка заарештували жандарми. Про той час, який І. Франко провів у коломиїській тюрмі, відомо дуже мало. Слідство тривало до середини травня, час тягнувся довго. Про свій депресивний стан він висповідається у віршах “Чи олово важке пливе у моїх жилах...”, “Вій вітре горою...”, “Непереглядною юрбою”, баладі “Правдивая казка”, які згодом умістять у циклах “Скорбні пісні”, “Нічні думи” збірки “З вершин і низин” 1893 року видання: “Так важко, звільна хвиль, годин і днів / Повзуть безбарвні, непроглядні стада! / І дух у тілі, бачиться, зомлів, / Мов в купелі

пливак відважний ослабів / І тисне к дну його лінивих хвиль громада” [31: т. 1: с. 40–51].

Як спостеріг Р. Горак, поступово з творів зникає мотив розчарування, смутку, туги. Основною темою віршів, написаних поетом з 1 по 6 квітня, стає ідея оновлення життя, перемоги нового над старим. Твір “Semper idem” (“Все той самий”), написаний 3 квітня 1880 року, стає програмою дій нового покоління: “Против рожна перти, / Против хвиль плисти, / Сміло аж до смерти / Хрест важкий нести!” [31: т. 1: с. 54]. Поміж віршами суто громадянської тематики помітна й інтимна лірика, яка згодом увійде до циклу “Картка любові” (1878–1880) у збірці “З вершин і низин”, – драматичне розгортання взаємин ліричного героя з коханою (“Зближаєсь час, і з серцем, б’ючим в груди...”, “Плив яструб в лазуревім морі...”, “Від того дня вже другий рік минув”, “І ти лукавила зо мною”, “Я не лукавила з тобою...”) [31: т. 1: с. 84–87].

Після звільнення І. Франко під наглядом жандарма пішки вирушив до Нагуєвичів. Докори вітчима, повернення до Коломиї, тиждень голоду, пропасниці, чекання смерті. А ще – написання оповідання “На дні”. Два місяці одужання у Березові і два роки важкої селянської праці у Нагуєвичах. Це час роздумів, усвідомлення свого призначення. Він, як і Андрій Темера, головний герой оповідання “На дні”, розмірковує над своїм становищем, згадує кохану: “І далі приходить йому на думку посліднє звидання з нею, вже замужною, от тепер, учора, нині рано! Їх розмови, їх радість, перемішана з горем і жалем, усе те пече його, мучить, давить до землі. А прецінь він був щасливий, ох, який щасливий! Бо в ті хвили він почув, що його давня любов не вистигла, не завмерла, а жиє, палає, як давно, панує над його мислями, як давно, держить за поводи всі його бажання і жадоби, як давно... Правда, він тепер десять раз глибше почув свою страту; рана, загоєна вже з часом потроху, тепер відновилася, кров, утишена горем та недугою, знов розігрілася; але що з того! З давньою любов’ю він почув у собі й давню силу, давню охоту до праці, до боротьби за волю...” [31: т. 15: с. 137]. І. Франко, як і його персонаж, перебуває на роздоріжжі – повернутися до коханої жінки чи віддати усі сили на працю заради народного добра: “І знов ходить Андрій по казні, і знов думає. Думає про Ганю, про її життя з чоловіком, як вона в своїх листах йому описувала, думає про своє одиноцтво на світі, про своє обезсилення через утрату коханої людини. Та ні, набігає думка, веселіша думка: Ні, я не одинокий! Є в мене товариші, щирі, сердечні, гаряче перейняті тою ж думкою, що і я. Вони й допоможуть у потребі, і порадять, і розважать! Та все-таки...” [31: т. 15: с. 142–143]. Андрій Темера – благородна, інтелігентна людина з добрими поривами душі, однак “зайва” людина у суспільстві. Такі гинули або фізично, або ж морально. Автобіографізм оповідання обривається у фінальній сцені: смерть героя сприймається як початок нового життя. У цей важкий 1880 рік І. Франко написав вірші “Вічний революціонер”, “Ой що в полі за димове?”. У поезії “Моя любов” присягнув Україні у вічній любові та вірності. У Нагуєвичах

працював над двома повістями: “Борислав сміється” і “Захар Беркут”. Організація часописів, формування суспільної думки, літературні справи – ось коло його майбутніх зацікавлень. Про особисте щастя думати було не пора.

Саме у 1880–1882 роках він, хоч і за мізерну платню, пише для “Зорі”, пропонує свої праці, у тому числі й переклади сонетів В. Шекспіра, які стали прекрасними поетичними перлинами.

У 1901 р. поет переклав **96** сонет (“*Сі говорять: твоя хиба*”), **130** (“*У моєї пані очі*”) та **131** (“*Тиранка ти, о так*”). Упродовж 1906-1907 рр. здійснено переклад сонетів **28–31** та **66** (“*І як же щастя знов мені зазнати*” (28), “*Неласкаві на мене щастя й люди*” (29), “*Коли в солодкій тиші любих дум*” (30), “*У твоїй груді всі серця заперті*” (31), “*Не раз я кличу смерть*” (66)). За життя І. Франка лише чотири переклади були надруковані, решта – посмертно.

Отже, упродовж 1901–1907 років І. Франко знову працює над перекладами сонетів В. Шекспіра. Чимало уже було зроблено, передумано. З 1883 року він працює у львівському журналі “Зоря”, входить до складу редакції газети “Діло”. У 1887 році створює поетичну збірку “З вершин і низин”, у 1890 році засновує Русько-українську радикальну партію. Згодом – у Віденському університеті захистив докторську дисертацію, видає журнали. У 1906 році Харківський університет присвоює йому науковий ступінь доктора російської словесності, виходять нові поетичні збірки, прозові тексти, галицька інтелігенція відзначила 25-літній ювілей його творчої діяльності. Але на той час письменник пережив і багато втрат: невдачі на політичному ґрунті, попри захищену докторську дисертацію, не мав змоги викладати у Львівському університеті, хвороба дружини, коректура, виснажлива літературна праця, його хвороба очей, конфлікт із галицькою і польською інтелігенцією (стаття “Поет зради” про А. Міцкевича), замах на його життя 1897р. Анна Франко, донька письменника, у своїх споминах “Іван Франко і його родина” згадувала: “Коли вийшов з друку “Мойсей”, і тато приніс книжку додому, ми всі зараз же кинулися читати... Тарас і Андрій заступали погляд, що тато написав про Мойсея, як про визначну біблійну постать. Петро висловив свою думку, розглядаючи поему крізь свою призму. Мене розсердила їх короткозорість і обмеженість... Тато писав про себе... Це ж тато 40 років неутомно і невпинно працював для свого народу, це він своєю працею вивів свій народ з єгипетської неволі – з неволі темноти духовної, заскоружлості, матеріальної біди. Він вказував стежки і засоби до боротьби, він отвирав очі невидючим на причини тої єгипетської неволі. Він будив приспаних, він розбуркував сумління, він ганьбив продажність, зраду, підкупство, брехню, він був ворогом неправди і фальші...” [30, с. 127]. Саме ця принциповість проглядається і в ліричній драмі, і у тих сонетах В. Шекспіра, які перекладав І. Франко.

Тричі пережите справжнє почуття любові не ошчасливило І. Франка. Уже майже хрестоматійною стала відверта сповідь письменника у листі до А.

Кримського про його перше романтичне кохання до О. Рошкевич, знайомство з двома поетесами Юлією Шнайдер (Уляною Кравченко) і Климентиною Попович, бажання одружитися із полячкою Йосифою Дзвонковською, фатальне кохання до панночки Целіни Журовської (Зигмунтовської), яке перемучило поета довгих 10 років. Про страждання від нерозділеного кохання І. Франко написав у збірці “Зів’яле листя”. Кохання для ліричного героя – істинний скарб, високе, жертвне, незрадливе. Ліричний герой шукає розради, тамуючи душевний неспокій, смуток, самотність. Від безнадії й туги юнак впадає в розпуку. Розчарований, він замислюється над своєю долею, шукає причин і вирішує накласти на себе руки. Мотиви збірки “Зів’яле листя”, яку можна вважати першим викінченим зразком суб’єктивно-психологічної лірики, суголосні 29, 30, 31, 96, 130 сонетам В. Шекспіра, які І. Франко перекладав упродовж 1901–1907 років.

Ліричну драму “Зів’яле листя” І. Франко створював упродовж десяти років (1886–1896). Період 80-90-х років ХІХ ст. характеризується кризою народницьких ідеалів, що дало поштовх до поширення песимістичних настроїв і зародження певних модерністських тенденцій. Кожен “жмуток” цієї збірки був написаний у різний час. Перший – упродовж 1886–1893 років, другий – 1895-го, третій – 1896-го. Задум та написання збірки, як констатує Т. Бовсунівська, здійснювалися за складних умов формування нового естетичного почуття: “З модерністськими ідеями збірку пов’язує розчарування у культурних і моральних цінностях життя, те, що індивідуальність губиться у загальному, прагнення до гармонії зі світом і бажання ліричного героя реалізувати себе як активну особистість” [1, с. 3].

Час написання сонетів В. Шекспіром – теж десять років (1592–1601 рр.), які за означенням М. Габлевич, стали миттєвістю життєвого одкровення, “лягли на папір пунктиром Шекспірових любовних сонетів, промайнули, мов спалах блискавки в темряві Смерті” [36, с. 196]. Вони створювалися для найближчого оточення поета і не були відомі широкому колу читачів. Окремою книгою “Сонети” були видрукувані лише у 1609 р. За життя В. Шекспіра вони більше не видавалися. Спроби перегрупувати вірші збірки робилися неодноразово, однак, з огляду на спірність питання, у більшості сучасних видань сонетів збережено той порядок розміщення, який був у першодруку.

154 сонети В. Шекспіра (хоч і писалися роками) – це цілісний твір, а не збірка віршів на окремі теми. Загальною темою цілого сонетарію (як цього вимагала традиція жанру) є двоїстість любовного почуття автора: одне – позитивно забарвлене, світле, інше – з негативом, темне. У перших 126 сонетах змальована складна, повна приятельських зізнань, сумнівів і ревнощів, але піднесена до ідеальної вірності дружба ліричного героя з юнаком (це так званий “юнаковий” цикл). Сонети 127–152 розкривають історію його драматичного кохання до Смаглявої леді (так званий “жіночий” цикл), а в інших творах (153 та 154) автор висловив почуття радості й краси кохання. Але в англійській мові прикметники не мають родових ознак і

неможливо визначити, друзів чи подрузі присвячені ті твори, тому найчастіше Шекспірову лірику сприймають і перекладають як таку, де представлені взаємини між чоловіком і жінкою.

Вірші, які входять у збірку “Зів’яле листя”, – самостійні твори, водночас, складові вивершеної художньої єдності циклу. Циклічність – вагома об’єднавча прикмета обидвох шедеврів лірики. Вона виявляється у сюжетно-композиційній структурі, розділах (трьох “жмутках” “Зів’ялого листя”), кожен з яких складається з двадцяти віршів. Цікаво, що тематичне поєднання віршів на основі поетичного повтору, коли наступний вірш сюжетно повторює попередній, зв’язує за допомогою окремого слова, синтаксичної конструкції, звукової синоніміки, присутнє і в сонетарії В. Шекспіра. На переконання М. Габлевич, є сонети, які єднаються між собою в тематичні сув’язі, хоча між самими сув’язями й попередніми чи наступними сонетами немає прямого зв’язку, трапляються також явні тематичні перегуки між окремими сонетами у різних місцях циклу чи й цілого сонетарію.

Подібність сонетів В. Шекспіра і віршів “Зів’ялого листя” найперше ґрунтується на почуттях героїв. Ці почуття виявляють ліричні герої. Відсутність їхньої номінації є поетичним засобом – широке узагальнення тих, хто любить. Франкова героїня не поділяє почуття (“не надійся нічого”) і про нього нічого не говорить (не поділене кохання), на основі чого й виникає драма героя.

Драматизм другої частини Шекспірового сонетарію, яка присвячена “смуглявій леді”, – у зрадливості коханої, яка, за висловлюванням Д. Павличка, “перебуває у “тріховному” зв’язку з обидвома персонажами”. Саме цей класичний трикутник можна сприймати як “драму душі, яка розвивається не за наперед заданим замислом, а за імпровізаційною здатністю людської долі” [36, с. 8]. Окрім того, у сонетарії В. Шекспіра є вірші звернення до Музи, Часу, Любові, до власної душі, є “безадресні” вірші-роздуми. У Франковому “Зів’ялому листі” – теж є зразки медитативної лірики, звернені до долі, любові, роздумування над суперечностями людського життя, ілюзорністю щастя, невблаганністю смерті.

Найважливіші і наскрізні теми “Сонетів” В. Шекспіра – любов і боротьба людини з часом і смертю засобами духовної сили. Це дало підстави дослідниці М. Габлевич зробити висновок про те, що свої вірші В. Шекспір писав як щоденник, у якому фіксувалися не дати, люди чи події, а лише почуття й думки, і викладалися вони у вигляді віршованих монологів. Іноді такий монолог – це думання вголос на самоті, іноді – репліка в діалозі з уявним партнером, а фактично – в розмові з самим собою [36, с. 173–174]. Саме у такий спосіб у збірці “Зів’яле листя” І. Франка твориться феномен “мовлення у собі”. Перебуваючи в межах монологічного світу, ліричний герой, як вважає В. Хархун, вибудовує уявну комунікацію “говоріння за двох”, адже цінність любові ліричний герой вбачає у взаємності, що на вербальному рівні передбачає діалог. Долаючи присуд духовного мовчання, ліричні герої намагаються створити комунікативне поле вже не на рівні

словесного зв'язку, а на рівні промовистих представників душі: у нього – образ серця, у неї – образ очей [32, с. 10].

Важливе значення у створенні “Зів'ялого листа” має теж щоденник, якого залишив самогубець на прізвище Супрун, писаний польською прозою, з деякими віршованими вставками, адресований письменниці й учительці Уляні Кравченко (Юлії Шнайдер). На переконання М. Ільницького, щоденник споріднений з віршами Франкової збірки на рівні загальної концепції (проблема життя і смерті) та жанрово-композиційної структури (лірико-трагедійний щоденник), а також перегукується багатьма мотивами та образами [12]. І. Денисюк та В. Корнійчук дослідили, що 34 поезії “Зів'ялого листа” суголосні з мотивами та образами Супруна [8, с. 267]. У багатьох моментах, однак, важко виокремити авторське чуття від об'єктивного зображення “чужої” душі. І. Франко, коли читав щоденник Супруна у 1883 році, “ще не був готовий до психологічного співпереживання з автором щоденника, до суголосності настроїв. Його ще не привів до цього власний досвід, – пише М. Ільницький. – Збірка “Зів'яле листа” вийшла в 1896 р., коли в душі поета було багато співзвучного з настроями героя щоденника, який він читав тринадцять років тому і який відклався в ньому, за термінологією самого І. Франка в трактаті “Із секретів поетичної творчості”, у “нижній свідомості” і тепер знову вийшов на світло денне. Поет, можливо, інтуїтивно відчув у щоденнику спосіб передати власну душевну драму” [12, с. 159–160]. Усе це дає підстави науковцеві стверджувати: щоденник Супруна хоч і став для поета поштовхом для формування жанрово-композиційної структури “Зів'ялого листа”, але внутрішній світ ліричної драми, емоційний та філософський діапазон – франківський, впливає з обставин його життя і проблем, які його бентежили. При цьому ліричного героя поетичної збірки не можна ототожнювати з І. Франком, але пережиті поетом муки нещасливого кохання, безперечно, відлунюють у збірці. Образ героїні “Зів'ялого листа” склався не на основі однієї постаті, а є збірним, узагальненим образом. За влучним висловлюванням Я. Яреми, “проходячи різні перетворення в творчій лабораторії поета, вона (любовна драма героя. – Ю. С.) приймала за кожним разом інші форми своєї художньої реалізації” [37, с. 107].

Лаконічна мова сонетів В. Шекспіра подекуди сприймається як вивершені філософські афоризми. Поезія І. Франка завжди приваблювала увагу дослідників глибиною свого філософського наповнення. В обох поетів в етичному плані осмислюється опозиція життя і смерті, любові і ненависті. Збірка “Зів'яле листа” вийшла у світ, коли поетові виповнилося сорок років, у 1896 році. Переосмислення своєрідного життєвого рубежу постає у медитативному сонеті, який не увійшов до збірки:

Недовго жив я ще, лиш сорок літ,
І сил не тратив на пусту мамону.
Невже ж уже минув я свій зеніт
І розпочав спадистий шлях до склону?

І кінь, мовляв, не тягне понад силу.
Хай велетні могли співать, творить,
Могли боротись, тішитись, любить
В вісімдесятім році – нам в могилу
Вже в сороковім треба карк хилить [31: т. 2: с. 363].

Поняття життя у поета співвідносне або й тотожне “справжньому життю” (ідеал творчості, самореалізація в досягненні високої мети, концентрація зусиль у праці й боротьбі). Антитезою життя є смерть, або ж “нежиття”, занепад, скініння без мети і високої цілі.

Цікаво, що у 2-ому сонеті В. Шекспіра осмислюється цей же віковий поріг, але в іншому трактуванні. У вірші ліричний герой роздумує над швидкоплинністю життя, над тим, який спадок залишає по собі людина, чи можна визначити, що стане минушим, а що вічним? Час уособлюється у вигляді ворога, що веде облогу супроти Краси, а пишна ліврея юності протиставляється пошарпаній одежі (старості). Коли минають дні життєвої снаги, пори молодості, хто чи що виправдає старість?

*Як сорок зим торкне твого чола,
Порие зморшками лице прекрасне,
І молодість, що сяяла й цвіла,
Немов ліврея пишна, зблекне й згасне,
Тоді, коли питаються: “А де ж
Краса твоя?” [36, с. 17].*

Нащадки, нові покоління – ось один із вічних засобів людської перемоги над смертю. Час, який забирає молодість, знищує красу, наближує людину до смерті, може бути подоланий біологічною силою, закладеною в людині:

*Якби ти міг сказати: “Ось дитя,
Ось відбиток живий моєї вроди,
Ось підсумок всього мого життя
І скарб, де грають всі мої клейноди...” [36, с. 17].*

У 14 сонеті В. Шекспіра висновок аналогічний: “Коли ти синові все лишиши у наслідді, / То житиме краса і правда в світі; / А як не лишиши, то напевно пророкую, / Що враз з тобою і краса, і правда згасне” [31: т. 12: с. 339]. Примхи природи, хвороби, війни, які розв’язують царі, – усе ніщо у порівнянні з жагою людства до життя, із прагненням приборкати час і смерть. Такий життєствердний пафос суголосний культові гармонійної особистості епохи Відродження. Щоб “краса і правда”, “краса й істина” існували далі, не повинен змовкати голос Любові – провідний мотив 1–14 сонетів В. Шекспіра.

У змалюванні образу коханої поети мають чимало спільного. Свої вірші В. Шекспір перетворив на монолог ліричного героя про життя людського серця, яке любить і страждає. Якщо в сонетах італійців Данте Аліг’єрі, Франческо Петрарки та їхніх послідовників традиційно змальовувалася золотоволоса красуня, горда і неприступна, яка викликає в

душі поета сум'яття думок і почуттів, то В. Шекспір, опанувавши свої емоції, ревниво докоряє Смаглявій леді за непослідовність її вчинків. Кохана поета зовсім не ідеальна, не божественної вроди. Ця жінка здатна зрадити, однак ліричний герой вибачає їй всі гріхи, його серцю наймиліша саме звичайна, земна, нехай і далека від божественного ідеалу жінка. У “Зів'ялому листі” – муки ліричного героя від почуття нерозділеного кохання і готовність на самогубство. І. Франкові, як стверджує Т. Бовсунівська, властиве Дантівське світовідчуття, де ідеалом кохання є самозречення [1, с. 6]. У віршах присутня ідилічна поетизація образу любові як запоруки гармонійного буття, складається шана об'єкту поклоніння.

Отже, збірка інтимної лірики І. Франка уписана у контекст світової літератури, має чимало спільного із мотивами віршів В. Шекспіра: циклічність у побудові збірки, любовні переживання, самоаналіз душі, роздумування над проблемами життя і смерті, інтелектуалізм, філософічність, єдність суспільного та особистого.

Всеперемагаюча сила любові надихала поетів до оспівування її радощів і смутку, до звеличування дівочої вроди, до тужливих зітхань у розлуці, до окликів болю і страждання мученого зрадою й задрощами серця. Хоча **14-й сонет** (“*З небесних зір не вмю я читати...*”) В. Шекспіра присвячений юнакові, І. Франко у своєму перекладі цього сонета звертається до образу коханої, зважаючи на вимушену розлуку з О. Рошкевич, їхню короткочасну зустріч, ув'язнення, хворобу, важку працю на селі, а ще – сум і тугу. У вірші ліричний герой роздумує над швидкоплинністю життя, над тим, який спадок залишає по собі людина, чи можна визначити, що стане минулим, а що вічним? Два катрени вказують на усі небезпеки життя, а незнання людиною своєї подальшої долі робить її вразливою перед світом. І вочевидь поет жалкує, що він не астролог, щоб передбачити хвороби, війни, долі царів, природні катаклізми. Істину, правду про світ ліричний герой прочитав в очах коханої. Широко розплющені очі, “очі душі” здатні бачити те, чого не зауважують у звичайних ситуаціях і обставинах. Час, який забирає молодість, знищує красу, наближує людину до смерті, може бути подоланий біологічною силою, закладеною в людині. Нашадки, нові покоління – ось один із вічних засобів людської перемоги над смертю. Примхи природи, хвороби, війни, які розв'язують царі, – усе ніщо у порівнянні з жагою людства до життя, із прагненням приборкати час і смерть. Такий життєствердний пафос суголосний культові гармонійної особистості епохи Відродження.

Жіночі очі, які яскріють небесним вогнем, у віршах В. Шекспіра сусідять із “красою”, “правдою” і “мистецтвом”, переконана М. Габлевич [36, с. 223]. Вони – джерело знань, якими живе і живиться світ, бо з них – з дзеркала душі, освітленої коханням, – починається самопізнання душі. Дзеркало сяючих жіночих очей висвітлює насамперед душу закоханого чоловіка, і він добачає у тому самовіддзеркаленні власну душевну красу, таланти, щирість, вірність. Пізнання любові з очей-зірок – це шлях до

пізнання Краси не тільки зовнішньої, а й внутрішньої, це досягнення мистецтва, здатного відтворити цю гармонійну, природну красу видимого і невидимого світу. Вдивлятися в очі-сузір'я, щоб пізнати істину – це особливий образ. Зір пов'язаний із розумом: бачити означає розуміти. Той, хто позбавлений розуміння, витрачає зір намарно. Очевидно, особливий, вибірувальний зір, таємне бачення притаманні небагатьом.

Образ прекрасних жіночих очей – провідний у збірці “Зів'яле листя”.
VII вірш першого жмутка присвячений таємничій красі очей коханої:

Твої очі, як те море
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе,
Мов пилінка, в них тоне.

Твої очі, мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія, мов зірниця,
З них проблискує мені [31: т. 2: с. 126].

В очах живе душа і в цьому є якась винятковість. В індоєвропейській традиції око (зір) – це небо і сонце, в біблійній – око символізує всезнання, постійну опіку Бога. За однією індійською легендою, зірки – це очі жінок, котрі захотіли стати дружинами сонця і місяця, але не виконали однієї умови – не дивитися вниз – і тому залишилися на небі назавжди. А. Содомора, цитуючи Платона, стверджує, що саме окові завдячуємо знанням найкращих речей, що саме око спонукало нас до філософії. Уже в давнину тілесне око протиставляли внутрішньому окові душі, розуму. Тілесне око лише дзеркало внутрішнього ока – ока розумної душі, – підсумовували свою позицію представники християнського вчення. Зір – найцінніше з-між усіх відчуттів, але воно і найнебезпечніше. Третє око – око нашої душі. Для ока душі немає ні меж, ні берегів. Те, що найдорожче людині – найбільш незахищене. Ніщо не оберігає ока, крім сльози, окрім тендітної повіки [26, с. 351].

Поетичну збірку І. Франка “Зів'яле листя” можна вважати зразком поетики та філософії погляду, які з ефектом сліпучого сяйва мають здатність змінювати внутрішній і зовнішній світ як ліричних героїв, так і тих реципієнтів, що відчитують химерний візерунок почуттів любові, вступають у художню “гру очей” зі своїм баченням і пропонують власну інтерпретацію поетичної візії любові. Загальноживана ідіома – очі-дзеркало душі, за своїм походженням, належить до архетипних, оскільки є витвором колективного підсвідомого. Поетична збірка І. Франка “Зів'яле листя” – це своєрідна зорова стихія, оскільки більшість текстів постає перед читачами у зримих образах. У перекладі 14 сонета В. Шекспіра І. Франко зумів передати переконання поета про те, що любов – це феномен, який передусім виявляється у світлі унікального бачення та неповторному візуальному сприйнятті внутрішнього і зовнішнього світу. Це, зокрема, широко розплющені очі, “очі душі”, що здатні бачити те, чого не зауважують у

звичайних ситуаціях і обставинах. І. Франко у “Зів’ялому листі” використовує розмаїття художніх засобів для поетичної організації візуального поля “три очей”. Один із улюблених композиційних засобів І. Франка – концентрація уваги навколо візуальної деталі і зосередженість на акті споглядання чи візуалізації об’єкта, захоплення тих почуттів, що народжуються в просторі між ліричним об’єктом і ліричним суб’єктом. Коли ліричний герой вдивляється в очі дівчини, то це ознака того, що він розчиняється у магії погляду “ти” коханої. Задивляння в очі чи вдивляння в обличчя об’єкта захоплення дає змогу побачити-відчути його/її емоційний стан і відповісти на нього. Отож, коли ліричний герой вдивляється в образ коханої, він насправді бачить її почуття.

Цікаво, що у збірці “Зів’яле листя” ліричний герой неодноразово з надією і тривогою вдивлятиметься в обличчя коханої: “І безсилий за тобою / Шлю в погоню погляд свій” [31: т. 2: с. 125], “прошибаючий погляд розпуки” [31: т. 2: с. 124], “В твоє лице тривожно так гляджу”, “...гляджу на тебе і не можу не глядіти” [31: т. 2: с. 128], “В лице твоє не гляну!” [31: т. 2: с. 168]. Кількома простими і водночас вишуканими епітетами й порівняннями автор творить дивовижний образ жіночих очей – джерело і радості, і горя. В. Корнійчук спостеріг чимало таких художніх засобів: “чудові очі ті ясні”, “чорнії очі”, “очі темніші ночі”, “розіскрені очі-красітки”, “великі, очі, глибокі, темні, мов та чорна ніч”. Вони бувають “тривожні”, “сумні, немов криниці дно студене”, у них “тліє полускрито щось таємне”, “іноді мигне злий насміх, гордість, глум”, або починають грати дивовижні іскри, “такі яркі, страшні, жагою повні, що аж серце стине” [15, с. 347].

Образ очей-зір проступає і в III вірші “другого жмутка”, де очі коханої видаються юнакові кращими від золотих зір у небесному морі. Тут автор використав художні паралелі, фольклорні образи, ритміку народної пісні, що стали не просто канвою його поетичних візерунків, що зачаровують читача, а трансформованою поетом досконалою поетичною стилізацією народних пісень. Ліричний герой називає дівчину хоч і непривітною, але ясною зорею (вірш XIV “першого жмутка”), послуговується пестливими, здрібнілими словами (зіронько), що наближує вірші до стихії української народної пісні.

Основним мотивом 31 сонета В. Шекспіра (“У твоїй груді всі серця заперті...”) є розуміння любові як вічного почуття, яке ніколи не перестає. Любов завжди знайде, як себе зберегти і виявити, навіть тоді, коли вона тілесно припинить існування (недарма І. Франко називає її живучою – “Тому ти гріб живучої любові”). В особі, про яку пише поет, знайшли своє втілення ті, кого він любив. Слова “мерці”, “смерть”, “гріб” демонструють, наскільки автор поринув у думки про втрату дорогих йому людей. В. Шекспір використовує слова “всі / все” 7 разів, що свідчить про незворотність, приреченість людини на смерть (в І. Франка “всі” вживається тричі). Так само, як любов і приязнь поета живе у його коханій, так і вона матиме своє продовження у поетові: “Всі, кого я любив, живуть у тобі, / А з ними всіми

ти живеш у мні” [31: т. 12: с. 341]. Поет осмислює проблему, над якою рано чи пізно роздумує кожна людина: несправедливість і недосконалість світу.

У коханій людині автор добачає якісь ознаки характеру, поведінки, риси зовнішності усіх дорогих його серцю людей, з ким йому доводилось спілкуватись раніше: *“І кожний дав тобі часть мого паю / І всі паї – твої тепер...”*. Ліричний герой *“Зів’ялого листя”* у VIII вірші теж доходить висновку, що він любить власну мрію, а не конкретну особу, а значить – ідеальний, досконалий образ жінки, узагальнений і досить абстрактний. За неї готовий і померти:

Ні, не тебе я так люблю,
Люблю я власну мрію!
За неї смерть собі зроблю,
Від неї одурію [31: т. 2: с. 145].

Окрім того, у прекрасному образі коханої ліричний герой добачає красу життя, природи, почуттів, усього гармонійного і вічного, те, *“що там у серденьку на дні / відмалечку лелію”* [31: т. 2: с. 144].

У 131 сонеті В. Шекспіра (*“Тиранка ти, о так, така твоя вже вдача...”*) кохана уподібнюється тиранці, як і всі ті, кого *“краса жорстокими зробила”* [31: т. 12: с. 344]. Дехто не розуміє, що викликало у поета такі глибокі і розпачливі почуття, тому що неможливо раціонально пояснити любов: *“Дехто в лице твоє загляне й обізветься: / “Чого б його зітхать і мучиться так гірко?”* Однак люблячому серцю наймиліша саме така, звичайна, земна, нехай і непослідовна, далека від божественного ідеалу жінка. Ліричний герой *“Зів’ялого листя”* неодноразово докоряє за муки серця, душевні тортури, яких завдає кохана, в її очах він бачить *“злий насміх, гордість, глум”*, від цього *“біль в душі щемить”* [31: т. 2: с. 124]. Слова молодої жінки про неможливість відповісти взаємністю ліричний герой сприймає за найважчу провину, вони як *“убійство серця, духу і думок / живих і ненароджених”* [31: т. 2: с. 126]. Зневага, погорда, сміх – ось відповідь на щирі почуття. У такі хвилини образ коханої набуває невиразних ознак, він *“страшні полошить мари”*, уявляється привидам із безодні із великими, глибокими, темними, *“мов та чорна ніч”* очима. У цьому добачається лукавство, нещирість, навіть підступність у ставленні до ліричного героя. В. Шекспір доходить висновку, що причина усіх непорозумінь – *“чорна вдача”* коханої, зрадлива і підла: *“...ось в чім горе! / І відси думаю, і йдуть всі поговори”* [31: т. 12: с. 344].

“Моя душа гаряча / Тебе, мов жемчуг найцінніший, обіймила” [31: т. 12: с. 344], – констатує ліричний герой В. Шекспіра, непохитний у своїх почуттях. У перекладі І. Франка душа персоніфікується, чим продовжується фольклорна традиція. Українці уявляли людську душу то у вигляді маленького чоловічка із прозорим тілом, то білого ягняти, то мухи або метелика, то просто пари, то пташки (часто – золотої). В І. Франка душа – супутник ліричного “я”, двійник, уособлення духовного світу героя. Це й архетип, і авторський символ із глибинним підтекстом, скерованим у добу, і

особистісне життя митця. Для ліричного героя І. Франка у “Зів’ялому листі” душа – багатозначний символ. По-перше, це двійник героя, який перебирає на себе його страждання. По-друге, душа набирає відтінків містичності, тайни, відокремлюється від свого носія і стає об’єктом спостереження іншого ліричного суб’єкта. По-третє, душа стає об’єктом одвічного мотиву міняти душу, віддати душу. Душа – самостійний художній образ зі своїм буттям, метафоризованим і неоднозначним.

Якщо В. Шекспір вдається до порівняння коханої з найціннішою перлиною, яку обійняла його душа, то ліричний герой XVIII вірша “другого жмутка” уподібнив образ молоді жінки до золотої мушки, що “в бурштиновий хрусталь залита” і “в нім віки триває” [31: т. 2: с. 152]. У цьому можна вбачати бажання ліричного героя закарбувати у пам’яті образ коханої, зупинити прекрасний час, повертатися до своїх любовних переживань.

Сонет 130 В. Шекспіра (“У моєї пані очі...”) присвячений смуглявій коханій. Автор витончено іронізує над традиційною любовною лірикою шекспірівського часу. Поети настільки були схильні ідеалізувати своїх коханих, що риси, якими вони їх наділяли, часто були безглуздими. У сонеті В. Шекспір звертається до чотирьох відчуттів – зору, слуху, нюху й дотику і за допомогою комічного висміює поширене в тогочасній поезії гіперболічне обожнювання коханих. Насмішка над поетичними штампами для звеличання досконалості коханої утілена В. Шекспіром у відверто грубих епітетах, порівняннях: сірувато-коричневого кольору груди, затхлість подиху коханої. І. Франко передає іронічний портрет: “У моєї пані очі / Не такі, як сонце, ні, / І коралі червоніші / Від пурпури уст її. / Коли білий сніг, то певно, / Що смаглява в неї груди; / Коли волос – дріт, то в неї / Дроти чорнії ростуть” [31: т. 12: с. 343]. Автор сонета вирішує сказати правду про ту, у яку він закоханий: смуглява кохана має багато вад. Подих її – це зовсім не пахощі, і голос на музику не схожий тощо. Проте в останніх двох рядках (вони відсутні у перекладі І. Франка) автор наполягає на тому, що кохання не потребує химерних образів, щоб стати справжнім. Зберігаючи Шекспірові порівняння, І. Франко водночас наблизив їх дещо до української фольклорної традиції, зокрема використав лексему *коралі*, хоча йшлося про корал. Це слово з відповідними асоціаціями поширене і в оригінальній творчості І. Франка, зокрема, у “другому жмуткові” ліричної драми “Зів’яле листя” (XVIII вірш): “Я понесу тебе в душі на дні, / Облиту чаром ніжності й любові, / Твою красу я переллю в пісні, / Огонь очей в дзвінкій хвилі мови, / Коралі уст у ритми голосні...” [31: т. 2: с. 152]. І. Франко у “Зів’ялому листі” на противагу В. Шекспірові вдається до обожнювання, навіть ідеалізації коханої, адже така традиція притаманна українській народній пісні. Наприклад, “усміх твій, неначе сонце” [31: т. 2: с. 129], “моя ти ясна, непривітна зоре”, “образ твій, такий чудовий” [31: т. 2: с. 131], “вона, ся гарна квітка “сон царівни” [31: т. 2: с. 135], “твої устенька – тиха молитва” [31: т. 2: с. 141], “голос твій, що, мов дзвіночок”, “усміх твій – наче під осінь / всміхається сонце у млі” [31: т. 2: с. 146]. Ідеалізація образу коханої

відбувається не лише через низку порівнянь, а й через витончені метафоричні образи (“І душу тим повітрям напувати, що з твоїх уст перепливає в простір” [31: т. 2: с. 131]).

У III вірші “другого жмутка” ліричний герой захоплюється вродою коханої настільки, що її личка видаються кращими за червоні рожі, а золоті зорі не мають такого блиску, як очі дівчини, голос, мов “пшеничний колос”, кращий за “голосні дзвони, срібні тони” [31: т. 2: с. 141]. Таке обожнювання немає нічого спільного з шекспірівською іронією. Натомість є докір за нерозуміння, приземленість, егоїзм:

Хоч ти не будеш цвіткою цвісти,
Левкою пахуче-золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плисти
У океан щоденщини й застою... [31: т. 2: с. 152].

Образ ліричної героїні все одно бачиться вже в ілюзорно-ідеалістичному варіанті: “То все ж для мене ясна ти, чиста ти, / Не перестанеш бути мені святою, / ... як ідеал все ясний – бо далекий” [31: т. 2: с. 152]. Становище героя трагічне: він не може відмовитися від свого кохання й розуміє, що не дочекається не тільки взаємності, а й поваги. Та юнацьке почуття при цьому не втрачає чистоти і благородства. Зневажений, герой не перестає бачити у своїй милій прекрасного, усього того, що пробудило його біль, його жаль, його пісні. Спільним у поетичних шедеврах В. Шекспіра та І. Франка є те, що краса кохання усвідомлюється у безкорисливості. Винятковість цього почуття – в пробаченні коханій людині її недоліків і гріхів. На думку І. Франка, справжня краса любові – в поєднанні безкорисливості й християнської моралі всепрощення.

Наскрізна тема в поетичному світі І. Франка – “поет і народ”. Однак ця тема досить нелогічно, як чужорідне вклинювання, на перший погляд, виглядає у збірці інтимної лірики. Зважаючи на присутність громадянського пафосу у “Зів’ялому листі”, Т. Бовсунівська виокремлює мотив волі як супровідний мотив збірки, який соціологізується, дає уявлення про особистість ліричного героя як носія певної соціальної ідеї. У багатьох поезіях (наприклад, у вірші “Не знаю, що мене до тебе тягне”) семантика будується на співвіднесенні категорій громадянського стану та права (“тюрма”, “цар могутий”, “воля”) з категоріями психічного стану (“вчарувала ти мене”, “в груді щось метушиться”, “перед злою не дрижав судьбою”). Поступово, доходить висновку дослідниця, укладається думка, що ліричний герой лишився незламний за всіх соціальних пригод, про які тільки натяками згадується, але кохання, врешті-решт, його перемогло [1, с. 5]. В. Хархун у появі громадянського пафосу у збірці інтимної лірики добачає моделювання такої ситуації, яка ґрунтується на розриві земного, матеріального та ідеального, абсолютного, надчуттєвого, що дає можливість увиразнити акценти, якомога більше сказати про об’єкт поклоніння і висловити своє ставлення до ліричної героїні [32, с. 11].

Тісне переплетіння універсального, загальнолюдського і одиничного – один із художніх прийомів В. Шекспіра. Так, у **66** сонеті (“*Не раз я кличу смерть, бо нудно бачить в світі...*”) ліричний герой ненавидить лицемірство і зло у всіх його проявах, йому боляче від жорстокої реальності, він проходить через глибокі душевні страждання, з часом загартовується і починає філософськи помірковано ставитися до суперечливого світу. Конфлікт у поезії можна розглядати ширше – як одвічну боротьбу добра і зла. Для шекспірівського ліричного героя на початку твору смерть неминуха, а в кінці – він сумнівається, бо залишить свою любов самотньою. У своєму перекладі І. Франко переосмислив фінал: йдеться не про любов до конкретної особи, а про любов до людей. Ліричний герой І. Франка живе в іншому столітті, в іншій історичний період. Основна ідея сонета – перевага життя над смертю, перемога людинолюбства, гуманізму. Антитеза – основа сонета (вірність щирая – клевета; слава й честь – огида і облуда; мудрий – дурень тощо). М. Габлевич стверджує, що англійські літератори ще довго після Шекспірової доби практикували звичай виділення ідейно значущих слів [36, с. 278]. Так у вірші синонімічні Ніщота, Глупота (написані з великої букви, втілюють суспільні негаразди) вступають у конфлікт із поетовою суттю, прийняти і зжитися з ними він не може. Душевний конфлікт – основа поетичної п’єси. У суспільстві, де панує примітивізм, нема кому зрозуміти просту, щиру правду, яка в останньому рядку названа *my love*. Метонімічні образи В. Шекспіра стали, нерухомі, а в І. Франка вони оживають через художні засоби: оксиморон (“*славу має й честь огида і облуда*”), епітети (“*тишний*”, “*щирая*”, “*спугана*” тощо), метафору (“*вірність б’ється з клеветою*”, “*правда дуріє*” тощо). Високоморальна особистість у віршах В. Шекспіра не може змиритися зі звичаями свого соціального середовища, заперечує їх, підноситься над повсякденністю і груповими інтересами. Герой бореться з відсталими поглядами суспільства, відстоюючи своє право на іншу, кращу моральність. Ліричний герой віршів І. Франка теж вивищується над обмеженістю суспільства, створює орієнтир людяності, прагне подолати недосконалу людську природу: “Не боюсь я царів-держилюдів, / Хоч у них є солдати й гармати / Не боюсь я людських пересудів, / Що потраплять і душу порвати” [31: т. 2: с. 123], адже його життєве кредо – високі ідеали, а тому підвищені вимоги він у першу чергу ставить до себе: “все найвищеє, чим душу я кормлю” [31: т. 2: с. 126], що “будуще бачить людське і народне, / а в сучаснім блудить, як дитя голодне” [31: т. 2: с. 150].

Мотив важкої щоденної виснажливої праці присутній у багатьох віршах збірки “Зів’яле листя” І. Франка. Провідним він є і в **28** сонеті (“*І як же щастя знов мені зазнати...*”) В. Шекспіра. Дослідниця М. Габлевич припускає, що В. Шекспір поїхав на гастролі з якоюсь трупю, працюючи як актор і режисер, адже після Різдва 1592 р. магістрат закрити лондонські театри через чуму. Нічна “проща” до юнака – це мандрівка-праця розуму й душі, метою якої є задум чергового твору [36, с. 238]. Очевидно, що й І. Франко зазнав такої душевної напруги, коли працюють розум і душа, а прикрі

обставини не сприяють творчості. Р. Горак наводить уривок із листа І. Франка, написаного ним у серпні 1882 року, тоді, коли й здійснювався переклад: “Поганеньке тут моє життя... раз у раз робота, котра вбиває мислі і томить мене так, що годі відтак зібратися з силою до якої-небудь духової праці. Так і чую, що моя “письменська снага” щезає, що мені чимраз трудніше приходить що-небудь написати, що чимраз менше речей удається. У мене тут багато позачинаного, а ще більше позадуманого – та що, ні часу, ні сили кінчити. А тут ще й недостача хоч скільки-небудь оживляючого товариства, недостача всього, що будить у чоловіці думки і дає які-небудь враження, однастайне, вправді худоб’яче життя. А паче всього цілковита безнадійність на те, що в будучім воно б могло бути як-небудь інакше” [3, с. 246]. 28-й сонет В. Шекспіра суголосний стану невизначеності, розмірковувань над подальшою долею, який переживав І. Франко. “І як же щастя знов мені зазнати”, – риторично запитує ліричний герой. Удень – важка праця, уночі – неспокій, тривога, сум: “Коли враги відвічні, ніч і день, / Зв’язались, щоб в’ялить мене стражданням; / День працею, ніч сумом і риданням, / І труд мій час розділює лишень?” [31: т. 12: с. 339]. У Нагуєвичах сільська праця виснажує, забирає час: “...цілими днями то коні пасти, то коло сіна, то в ліс, вечором у нас не світиться, то й лягай спати, а хоч би й світилося, то чоловік змучений, як сто чортів, – а все-таки я часом урву хоч настільки часу, щоб написати яку-небудь статейку або прочитати дещо” [3, с. 246]. І. Франкові на той час виповнилося 26 років, однак у вірші “Не забудь”, датованому червнем 1882 роком, проступає розпука, гірке передбачення своєї долі: “Злотих снів, тихих втіх, / Щирих сліз і любви, / Чистих поривів всіх / Не встидайсь, не губи! / Бо минуть – далі труд / В самоті і глуші, / Мозолі наростуть / На руках і душі...” [31: т. 1: с. 49].

Письменник заміняє слово гніт, гнітити, на *муки, мучить*. Це синонімічні слова, але “гніт” в українській мові вживається на позначення тиску, тягаря, того, що морально пригнічує, викликає страждання, болісне почуття. “Мука” – це страждання, зумовлені фізичними болями, духовними переживаннями, це щось болюче, тяжке, нестерпне. Якщо від гніту можна позбавитися, то від духовних переживань – ні. Муки довготривалі, і від того ще страшніші. Не випадково ж виник фразеологізм – Танталові муки – нестерпні муки, страждання, спричинені спогляданням бажаної мети та усвідомленням неможливості досягти її [28, с. 494]. Важкої муки, “пекучих болів, сліз і божевілля, / глухої резигнації, скажених бунтів / придавненого серця” зазнав і ліричний герой І вірша другого жмутка “Зів’ялого листя”. Такі нестерпні відчуття названі “драмою серця” і невідповідно.

У перекладі 28 сонета В. Шекспіра змова дня і ночі передана образно – “зв’язались, щоб в’ялить мене стражданням” [31: т. 12: с. 339]. “В’ялить” – означає потроху відбирати сили, виснажувати, мучити, доводити до хвороби, завдавати горя. Від таких мук людина стає малорухливою, байдужою, слабне, її серце немов завмирає. Для підсилення читацького враження про страждання ліричного героя І. Франко додає слово *не спинить* (“та кожний

день мій біль довжить, не спинить, / І кожда ніч його ще тяжчим чинить”). Гірке усвідомлення і пророкування собі довготривалого болю, який нічим не можна зупинити, заперечує загальноприйнятну думку про те, що час заліковує усі рани. Очевидно, за шкалою емоційної напруги біль – це щось сильніше, гостріше, триваліше за печаль, тому цей образ у перекладі І. Франка зазнав змін.

Гіркі роздуми над своєю долею, яка прирекла на щоденну важку працю, присутні у ХІХ вірші другого жмутка “Зів’ялого листа” (хоча у першому жмутку ХІХ вірша ліричний герой, сповнений надій, не нарікає на долю, бо “добре вела, мов мати”, усвідомлює, що все у житті треба сприймати з гідністю, як належить – “таж де хліб родити має поле / мусить плуг квітки з корінням рвати”). “Як віл в ярмі”, – таке добирає порівняння автор для підсилення безнадійного становища. “Отак я день за днем / свій плуг тяжкий до краю дотягаю” [31: т. 2: с. 152]. Образи вола в ярмі і плуга – не нові в українській літературі. Траплялися вони і в творчості Панаса Мирного, Б. Грінченка, П. Грабовського. Однак усі вони вживалися у різних контекстах – безправне становище селян, образ освіченої людини, яка покликана “зорати ниву” (працювати у царині просвіти) для прийдешніх поколінь. Тут, очевидно, теж праця для загального добра, але творча. Узагалі, поняття життя у поета співвідносне або й тотожне справжньому життю, що відповідає ідеалу творчості як найістотнішої самореалізації в досягненні високої мети і концентрації вольових зусиль у праці й боротьбі. У наступному катрені саме про це і йдеться:

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця пересохла;
Різкі, сухі мої зробились речі, –
Пора худого жнива надійшла [31: т. 2: с. 152].

Ліричний герой з гіркотою усвідомлює, що пора юності пройшла, він з точністю фіксує зміни у власних настроях і почуваннях, з тривогою очікує життєвих підсумків: “важку ворожать осінь нам зірниці”. У “третьому жмуткові” VII вірш продовжує тему тяжкої праці. Знову автор вдається до образу вола в ярмі, що тягне “вже більш як двадцять літ”. Однак тривожний настрій очікування змінюється на розпач і зневіру (“зневіривсь я в ті ярма й шлії, / що тягну...”). Очевидно, найгірше те, коли людина сумнівається у правильності життєвого вибору. Більше того, ліричний герой відчуває раптову марноту існування, бо “... краці літа / у горі й праці протекли”. Висновок не оптимістичний, життєва перспектива похмура, зі зграями “чорних мар”-дум, без надії й сподівань, з безкраєю резигнацією у серці, бо втратилась життєва сила:

Даремно биться, працювати,
І сподіваться, і бажати! [31: т. 2: с. 160].

У VIII вірші “третього жмутка” мотив розчарування працею, “що з’їдає дни / а замість рож дає терни”, поглиблюється і усвідомлюється сліпою звичкою життя. Песимістичний настрій прямує до абсолютної байдужості до

усього, що відбувається довкола, адже зусилля витрачено намарно, устрій світу змінити неможливо:

Байдужісінько мені тепер
До всіх ваших болів і турбот,
До всіх ваших боїв і гризот!
Всі ідеї ваші, весь народ,
Поступ, слава, – що мені тепер? [31: т. 2: с. 155].

Незадоволення власним становищем – провідний мотив **29** сонета В. Шекспіра (*“Неласкаві на мене щастя й люди...”*), який побудовано на образних антиноміях “земля–небо”, “низьке–високе” і на різновекторності понять “стан (душі)”, “положення (в просторі)” та “становище (в суспільстві)”. У В. Шекспіра цей стан передано набагато драматичніше, ніж у І. Франка. У англійському сонеті автор гірко стогне і журиться, адже середовище створило такий нестерпний стан вигнанця, парія, того, кого відщуралися (*“Неласкаві на мене щастя й люди”*). В українському перекладі – ліричний герой плаче (*“І на свій стан я, де піду, там плачу / В глухес небо і у власні груди / Звертаю зір, клену судьбу ледачу”*) [31: т. 12: с. 340]. Прокльони несправедливому світові перетворюються на аутоагресію. Вона проявляється у самозвинуваченні, самоприниженні, коли людина втрачає всі ознаки ініціативності і присутності духу. Така перенаправлена агресія розцінюється як психологічний захист, коли незадоволені очікування щодо зовнішнього об’єкта. У В. Шекспіра про це йдеться у таких рядках (*“Все тим не рад, що маю і що вмю / Аж сам горджу собою за ті хиби”*). Цікаво, що у VII вірші “третього жмутка” ліричний герой “Зів’ялого листа” теж відчуває трагічну самотність, опиняється у ситуації повного відчуження, депресії, духовної смерті:

Не можу жить, не можу згинуть,
Нести не можу ні покинуть
Проклятий сей життя тягар!
Ходжу самотній між юрбою
І сам погорджую собою... [31: т. 2: с. 158].

Емоційна напруга створюється через усвідомлення безвиході ситуації. Сприймаючи несправедливий, ворожий, жорстокий світ піднесено, благородними чуттями, герой доходить невтішного висновку, що душевна катастрофа (“в мене серце, нерви хорі”) спричинена внутрішньою дисгармонією:

Сам з собою у роздорі,
Своїх власних дум боюсь... [31: т. 2: с. 146].

Для ліричного героя світ втрачає значимість. Герой опиняється в ситуації повного відчуження, духовно помираючи. Екзистенційний сум підсилюється ще й роздвоєнням внутрішнього світу, спричинене усвідомленням безрезультативності пройденого шляху. Знецінюється саме життя, визначальними стають образи безодні й пільми. Отже, мотив волі,

свободи і неволі перемижується зі світом суспільних моральних цінностей та особистісним світовідчуттям.

Від часу появи збірки І. Франка “Зів’яле листя” до сьогодні не послаблюється читацький інтерес, увага дослідників. Лірична драма зазнавала протилежних інтерпретацій, зараховувалась до різних літературних течій. Документальне начало, мистецька умовність, літературна гра, фікція – основні ознаки мистецької своєрідності поетичної збірки. Притягальна сила віршів “Зів’ялого листя” ще й у тому, що до сьогодні відкритим залишається питання про ототожнення ліричної драми і драми поетового серця, про остаточний фінал збірки (як безнадія чи подолання розпачу). Краса людських почуттів спонукала до написання любовних віршів двох авторів.

Для кожного, хто вчитується у ліричну драму, загадковою убачається композиція твору зі складною внутрішньою боротьбою в душі героя, хвилями емоційних вибухів і лагідними просвітленнями. Не менш таємничими є 154 сонети В. Шекспіра, перший цикл яких звернений до друга поета, другий – до Смаглявої леді. У творчості І. Франка та В. Шекспіра можна спостерегти чимало спільного: схильність до мислення у формі бінарних опозицій, роздвоєння внутрішнього світу. Поети не лише майстерно створюють образ коханої, а й розкривають внутрішній світ свого героя, який любить і страждає. І. Франко, перекладаючи вірші В. Шекспіра, звернув увагу на рідкісну поетичну стрункість шекспірового сонета, на глибину, шляхетність висловленого у ньому почуття, багатство і незрівнянну оригінальність словесних образів, місткість сентенцій. Збірка інтимної лірики І. Франка суголосна з мотивами Шекспірового сонетарію: циклічність будови, любовні перипетії, роздумування над проблемами життя і смерті, інтелектуалізм, філософічність, єдність особистого та громадянського. Твори І. Франка та В. Шекспіра демонструють розвиток думки від стихійної рефлексії до заглибленого самоаналізу.

Лірична драма “Зів’яле листя” І. Франка і його переклади сонетів В. Шекспіра споріднені на тематично-проблемному рівні. Автобіографічні подробиці у цих творах (низка збігів, розвиток настроїв і рефлексій) набувають особливої ваги. І. Франко вдається до перекладів саме тих сонетів англійського автора, які відлунюють у його серці аналогічними почуттями. Ранні Франкові переклади В. Шекспіра – це ті, у яких ліричний герой присвячує себе виснажливій праці, роздумує над подальшим майбутнім, докоряє світові за недосконалість. У такий спосіб відбувається ідентифікація почуттів, настроїв, переживань ліричного героя сонетів зі світовідчуттям самого І. Франка. Збірка “Зів’яле листя” теж закорінена у почуттєву, раціонально обумовлену стихію.

Ліричний герой В. Шекспіра, як і І. Франка – митець, а відтак естетизує світ у собі і довкола себе. Оскільки він духовна іпостась, то картина світу представлена на рівні мікропростору його душі. Лірична героїня – це продукт бачення суб’єкта мовлення. Йдеться про те, що автобіографічні подробиці переростають у художні образи, набувають естетичної функції.

Поети різняться у змалюванні образу коханої. Франків варіант ідеалістичний: закоханий ліричний герой, перейнятий пошуками сенсу буття, ідилічно опоетизовує образ любові як запоруки гармонійного буття. Новаторство В. Шекспіра в епоху пізнього Відродження було у тому, що він нетрадиційно зобразив кохану жінку. Автор, опанувавши свої думки та почуття, ревниво докоряє жінці з жорстким волоссям за непослідовність її вчинків, кепкує над вадами її зовнішності. Натомість в душі ліричного героя І. Франка горда і неприступна красуня, ідеал, втілення краси, чистоти, шляхетності, прирівняна до сонму святих, викликає сум'яття думок і почуттів. Наслідком переживань ліричного героя І. Франка є нерозділене почуття кохання, В. Шекспіра – зрадливість жінки. Однак стратегічно важливою для Франкового та Шекспірового героя є онтологічна модель: життя – любов. Перспектива життєвої горизонталі мислиться як шлях до самого себе, до пізнання глибин власної душі, що гармонізує стосунки з навколишнім світом. Це означає, що він осягає світ інтелектуально й емоційно, через діяльність любові й розуму.

Наскрізною у збірці І. Франка є тема смерті. Вона мислиться і як байдужість героїні, і як жінка-привид, і як неминучий фінал людського життя. Не оминув цього образу й І. Франко у перекладі 66 сонета (“Не раз я кличу смерть...”). Однак відмінна їхня специфіка: в українського автора цей образ з’являється через зіткнення любові і байдужості, в англійського – щирості з лукавим суспільством. Усі ці ситуації породжують самотність. Мотив, який відсутній у віршах В. Шекспіра, а також у перекладах І. Франка, – самогубство. Натомість він усіляко осмислюється у збірці “Зів’яле листя” як можливість виходу з життєвих негараздів, розглядається як спосіб звільнення душі від суспільного ярма. Можна припустити, що герой переростає свої почуття через їх осмислення, коли вони стають для ліричного героя більш загальними та абстрактними поняттями.

Громадянський пафос в інтимізованому світі віршів В. Шекспіра та І. Франка реалізується через наскрізну тему – “поет і народ”. Домінантним стає мотив важкої щоденної виснажливої праці, у настроєвому діапазоні – зневіра у поступі, байдужість, аутоагресія. Мотиви смутку, туги, подекуди зневіри, у сонетах Шекспіра виявилися суголосними із настроями юного Франка, тому у поле зору його уваги потрапили 14, 28, 78 і 143 сонети.

Як перекладач сонетів англійського автора І. Франко уводить ті образи, які були б зрозумілі українському читачеві, сталість, нерухомість Шекспірових образів письменник “оживлює” через багатство художніх засобів, будує поетичний діалог, використовує риторичні фігури.

Література

1. Бовсунівська Т. Феноменологічна проекція збірки І. Франка «Зів’яле листя». *Дивослово*. 1999. № 5. С. 2–7.

2. Бондаренко Л. «Твоєю красою я переллю в пісні...» (Вивчення поетичної збірки І. Франка «Зів'яле листя» в контексті європейської інтимної лірики) // *Укр. л-ра в загальноосвітній шк.* 2000. № 6. С. 27–32.
3. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франк. Кн. П'ята. Не пора! Львів, 2005. 426 с.
4. Горак Р. Тричі мені являлася любов: Роман-есе про І. Франка. Київ: Дніпро, 1987. 268 с.
5. Гординський С. Шекспірові сонети в українських перекладах. На переломі епох. Львів, 2004. С. 415–419.
6. Григор'єва Л. Погляди І. Франка на переклад та його перекладацька діяльність в аспекті ксенології. *Вісник Харків. держ. ун-ту.* 2009. № 390. С. 43–46.
7. Гундорова Т. «Зів'яле листя» Івана Франка як явище модерної культурософії. *Дивослово.* 1996. № 9. С. 9–15.
8. Денисюк І., Корнійчук В. Невідомі матеріали до історії ліричної драми І. Франка «Зів'яле листя». *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* – Львів, 1990. Т. 221: Праці філологічної секції. С. 265–282.
9. Зимомря М. Світло шекспірового сонетарію. *Зерна: Літ.-мистецький альм. українців Європи.* 1998. Париж, Львів, Цвікау. Чис. 4/5. С. 144–148.
10. Зорівчак Р. Внесок Івана Франка в розвиток перекладознавчої думки в Україні. Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: *Матеріали Міжнар. конф., присв. 140-річчю від дня нар. Івана Франка.* Львів: Світ, 1998. С. 41–46.
11. Ільницький М. Біль, обернений у слово («Зів'яле листя» Івана Франка). *Дивослово.* 2000. № 8. С. 2–7.
12. Ільницький М. Риси автобіографізму і «рольової» лірики в «Зів'ялому листі» І. Франка. У фокусі віддзеркалень: Статті. Портрети. Спогади. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2005. С. 157–172.
13. Кодак М. Лірична драма І. Франка «Зів'яле листя»: поетика пролонгованого дослідження. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Мат. Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.)* – Львів, 1998. С. 375–380.
14. Корнійчук В. «Зів'яле листя» І. Франка і «Miłość» Я. Каспровича (спроба типології). *Літературознавство. Кн. I. IV Міжнародний конгрес українців. 26-29 серпня 1999. Одеса–Київ,* 2000. С. 530–537.
15. Корнійчук В. Ліричний універсум І. Франка: горизонти поетики: Монографія.–Львів: Вид-во при Львів. нац. ун-ті ім. І. Франка, 2004. 488 с.
16. Легкий М. Ремінісценції «Зів'ялого листя» у прозі І. Франка. *Укр. літературознавство. Іван Франко. Статті й матеріали.* 2001. Вип. 64. С. 44–53.
17. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2. Авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: Академія, 2007. 624 с.

18. Літературознавча компаративістика. Навчальний посібник / Ред. Р. Т. Гром'як, упоряд.: Р. Т. Гром'як, І. В. Папуша. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. 334 с.
19. Лук'янович Д. Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич. *Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник шостий*. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958. 38 с.
20. Наєнко М. К. Іван Франко: Тяжіння до модернізму. Київ: Академвидав, 2006. 96 с.
21. Олексин О. Ідентифікація гри слів у творах Вільяма Шекспіра: перекладознавчий аспект. Мандрівець. 2012. № 4. С. 71–73.
22. Пастух Т. Поетичні знахідки у «Зів'ялому листі» Івана Франка. *Франкознавчі студії*. Вип. 3. Дрогобич, 2005. С. 211–233.
23. Сенік Л. Студії ліричної драми Івана Франка «Зів'яле листя». Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 168 с.
24. Сергеева Н. Сонети В. Шекспіра у перекладі Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка*. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. Т. 1. С. 1056–1060.
25. Словник мови поетичної збірки Івана Франка «Зів'яле листя». Уклад. Зеновій Терлак. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 394 с.
26. Содомора А. Наодинці зі словом. Львів: Літопис, 1999. 476 с.
27. Стріха М. Шекспір безмежний. Улюблені англійські вірші та навколо них. Пер. і упоряд. М. Стріха. К., 2003. С. 87–106.
28. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: Школа, 2008. 1008 с.
29. Тихолоз Б. Т. Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 180 с.
30. Франко А. Для Тебе, тату! Упоряд. М. Шалата. Київ: Ярославів Вал. 2010. 573 с.
31. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наук. думка, 1976–1986.
32. Хархун В. Персоносфера як фактор системної організації збірки І. Франка «Зів'яле листя» // *Слово і час*. 2002. № 2. С. 9–13.
33. Чернищенко Л. Від циклу до ліричної драми: З творчої історії збірки І. Франка «Зів'яле листя». *Дзвін*. 2000. № 5–6. С. 145–151.
34. Шалагінов Б. Вільям Шекспір. Зарубіжна літ.: Проб. підруч. для 9 кл. – Київ, 1997. С. 86–123.
35. Шаповалова М. Про Франкові переклади Шекспіра. *Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник другий*. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1949. 232 с.
36. Шекспір В. Сонети. Пер. Д. Павличка. Коментарі М. Габлевич. Львів: Літопис, 1998. 366 с.
37. Ярема Я. До проблеми ідейного змісту “ліричної драми” І. Франка «Зів'яле листя». Франко І. Статті і матеріали. Львів, 1948. Зб. 1. С. 107–112.

“Мойсей” І. Франка – другий заповіт українському народові

План

1. Літературна історія поеми. Джерела написання.

2. Біблійна основа.
3. Жанр, тема, проблематика “Мойсея”. Пролог до поеми.

Зі спогадів В. Стуса: “І от: був 9 клас і мені подобалася дуже одна дівчинка. І здається тоді, що це живий янгол... і я захотів бути гідним цього янгола, тобто, вести таке ж янгольське життя. І я став більше читати. І якось я натрапив на Франка, його поему “Мойсей”. Це прекрасна поема. Як і вся історія з Мойсеєм – прекрасна. Довго-довго народ Мойсея жив у єгипетській неволі. А він, син заможного, здається, батька, купався в молоці при дворі фараона. А перед ним ходили в рабстві його брати по крові – раби-євреї. Життя розпанькало Мойсея, але не вбило совісти й честі. І коли йому виповнилося 40 років – він підняв свій народ, щоб вийти з неволі. І збагнув своє гидке минуле, коли його вчили гнути своїх братів, а він вчився, віривши, що все так і є, як вчать.

Не на теє ти вчивсь
У єгипетській школі,
Щоб, навчившись, кайдани кувать
Нашій честі та волі.

І Мойсей виводить свій народ із неволі – через пустелю, через голод, муку, безводдя й безхліб’я... І після прочитання цієї поеми я забув свою геологорозвідку, а став літератором”. Василь Стус. Твори. Т. 6: Кн. 1. С. 349–350. Це зумовило надзавдання й вибір шляху – філологія. Метафорою цього шляху стала поема І. Франка “Мойсей”, та й саме життя Мойсея, про що Стус коротко згадав у листі до сина від 25 квітня 1979 року. Мовляв, – ось ключ до розуміння моєї сутності. Людини, яка все життя йде “проти течії”, але яка вказує в такий спосіб на дорогу самореалізації (себто, квітування), підштовхуючи до подолання чимдалі вищих сходинок на шляху самовдосконалення. Що ж це за твір, який вказує шляхи самовдосконалення кожному українцеві? 1. “Мойсей” Франка – це заповіт українському народові (О. Білецький). 2. Цей твір сягає корінням історичної долі українського народу, зачерпнувши при цьому страдницької долі свого геніального творця (М. Неврлий). 3. Твір Франка наскрізь оригінальний. Ключів до нього слід шукати у Франкові і в самій поемі, не поза ними (Ю. Шерех).

Шукаємо ключів і з’ясовуємо джерела написання поеми. Літературна історія Франкового “Мойсея” складна і неординарна. Як і в кожного поета, в Івана Яковича цілком природно виникла доконечна потреба вступити в одверту розмову із своїм народом. Багато було уже зроблено, передумано, але належало все підсумувати, оглянути долю нації, осмислити буття народу, зважити на його минуле, проаналізувати сучасне, проникнути в прийдешнє. Сам Франко на той час пережив багато втрат: невдачі на політичному ґрунті, попри захищену докторську дисертацію, не мав змоги викладати у Львівському університеті, хвороба дружини, коректура, виснажлива літературна праця, конфлікт із галицькою і польською інтелігенцією (стаття

“Поет зради” про А. Міцкевича), замах на його життя 1897р., 25-літній і 45-літній ювілеї його творчої діяльності. У статті “Одвертий лист до галицької української молодіжі” написаній тоді ж, коли й “Мойсей” (1905р.), Франко закидав своїм землякам “неточність, балакучість та пустомельство, брак характерности, індиферентність та моральну грубошкірість, байдужість до важних загальних справ, а завзятість у дрібницях, пусту амбітність та брак самокритики”. Тому можна припустити, що поет хотів взагалити болючу тему, позбавити її часового й обмеженого, розкрити загальнолюдські аспекти. Задум поеми Франко виношував довгих 20 років. Студіював історико-культурний матеріал з життя древніх євреїв, їхню міфологію, релігію, історію, географію Ізраїлю, Палестини, Єгипту. Повз увагу геніального, енциклопедично освіченого автора не пройшов жоден твір світового мистецтва на вибрану ним тему, зокрема полотна таких художників, як Рафаель, Рембрант, твори композиторів – Россіні, Рубінштейна, Генделя.

1. З названим ім'ям Мойсея або з присутнім посиланням на нього образ непокоїв Франка вже 1875 року в романтичній повісті “Петрії і Довбушуки”. Поставлена в епілозі твору тема народу й проповідника викликає асоціації з постаттю біблійного пророка Мойсея, “страшна неволя” українського народу уподібнюється до тяжкої “роботи єгипетської”. Мойсея в романі згадано в епізоді, але важливо те, що тут уперше молодий письменник накреслює проєкцію творчого осмислення теми народу і проповідника. В уста Олекси Довбуша автор укладає такі слова: “Нещасний край, нещасний народ!...Єго проводирі – то тота скала, що тяжит над Народним домом, а ніт Мойсея, котрий би із тої скали видобув живущу, цілющу воду!”.

2. Ремінісценцію Мойсеєвої самопожертви відчуваємо в сонеті І. Франка “Я буду жити, бо я хочу жити” (1880).

3. Згадку про біблійного пророка Мойсея, який оглянувши з вершини гори обітований край, не може в нього вступити, знаходимо в поемі “Ех nihilo” (1885).

4. До теми Мойсея Франко повертається і в поетичному циклі “Жидівські мелодії”.

5. У віршованому оповіданні “По-людськи” (1889) розповідь про свою бувальщину єврей-селянин Хаїм підсумовує посиланням на біблійну легенду про Мойсея.

6. З цією темою співзвучний інший твір – поезія “Заповіт Якова” (1889), де автор також вплітає мотив єгипетської неволі і говорить про похід єврейського народу в обітовану землю Палестину.

7. У 1887 році відомий західноукраїнський художник і поет народовського напрямку Корнило Устиянович намалював картину “Мойсей”, а згодом під однойменною назвою видав невелику поему. Франко виступив з гострою критикою поеми у статті “Наш театр” (1892). Картина, яка демонструвалась у “Народному домі” і в цілому одержала схвальні відгуки не задовольняла Франка, оскільки той показав Мойсея як законодавця, що було чужим

Франкові. У розмові із батьком Богдана Лепкого (який був священником) Франко зауважив, що твори неглибокі. Корнило Устиянович, пише і малює поверхово, не бачить Мойсея “зсереди́ни”, не проникає в його душу, не вловлює його трагізму. Уже тоді він говорить про свій намір написати поему. 8. В кінці 1892 – першій половині 1893 р. В. Щурат перебував у тісних контактах з І. Франком – мешкав з ним на одній квартирі у Відні. І. Франко тоді складав докторські екзамени і готував до захисту докторську дисертацію про старохристиянський роман “Варлаам і Іоасаф”. Разом з В. Щуратом він слухав лекції відомого філолога-славіста професора В. Ягіча, часто відвідували вони кафе “Централь”, де сходилася студентська молодь і вчені Відня. Тут у лютому 1893 р. через Фрідріха Самуеля Крауса, німецького етнографа, дослідника слов’янських народів, І. Франко особисто познайомився з єврейським ученим, теоретиком сіонізму, Теодором Герцелем, згодом автором великої праці “Judenstaat” (1895), на яку Франко опублікував рецензію. В. Щурат, який був свідком цієї зустрічі, у своїх спогадах передає їх розмову про відбудову єврейської та української державностей.

“ – Мені дуже подобалася ваша ідея відбудови єврейської держави, – сказав Франко. – Дуже мене зацікавила, оскільки є немовби рідною сестрою нашої української ідеї відбудови держави української. Але чи перша і друга сьогодні є здійсненні?

– Чому б не мали бути, – відповів Герцель. – Все може мати місце на світі, що тільки міститься в людській голові.

– У розумній голові! – додав Франко.

– Так, у розумній голові, бо про таку тільки говорю людям, які хочуть показати себе розумними, – продовжував Герцель. В голові розумній чи розсудливій народжена навіть найвища ідея буде здійснена, як тільки збудить захоплення в найширших масах народу і видвигне з їх лона захисників, готових навіть на муки. Якщо колись нам вдалося завдяки Мойсею звільнитися з єгипетського ярма і здобути Палестину, чому тепер це мало б бути неможливим?

– Колись, – зауважив Франко, – ви мали Мойсея і тільки одно ярмо єгипетське до скинення. А сьогодні? Ми, українці, маєм їх три, а ви навіть десять раз більше, бо розсіялися по всьому світі.

– Мойсеї не родяться щодня, це правда; вони формуються під зовнішнім гнітом, – відповів Герцель. – А цей зовнішній гніт у нас є вдсятеро більший, ніж у вас. Якщо колись ви його так відчуєте, як ми, то й у вас почнуть оглядатися за своїм Мойсеєм і напевно знайдуть його, хоч сьогодні його ще може закинули б камінням. Зрештою час все може прискорити.

– У цьому ви маєте рацію, – згодився після короткої мовчанки Франко і сердечно потиснув Герцелєві руку”.

9. Мотив Мойсеєвої молитви проймає поезію “Серцем молився Мойсей” (1895).

10. “Мойсеєва” тема звучить і в поезії “Рефлексія” (1898).

11. Своїми мотивами з поемою перегукується і вірш “Було се три дні перед моїм шлюбом” (1902).

12. Окрім цього Франко ознайомився із поемою французького поета Альфреда де Вінї, драмою угорського письменника Імре Мадача, польського поета Юліуша Словацького.

13. У 1904 році Франко побував в Італії, де він побачив статую Мойсея роботи Мікеланджело Буонаротті, виліплена близько 1515 року на гробниці папи Юлія II у церкві Сан П’єтро у Вінколі в Римі. Враження було надзвичайно сильне і настільки велике, що Франко над своїм ліжком почепив листівку з цією скульптурою, чим здивував знайомих, а особливо домашніх, бо був категорично проти, щоб над його головою щось висіло. Ця листівка на доволі поганенькому папері в рамцях висіла аж до його кончини і в цьому багато хто бачив своєрідний символ.

14 З подіями 1905 року український письменник пов’язував перспективи національного і соціального відродження України.

Над поемою І. Франко почав безпосередньо працювати в січні 1905 року. Про це читаємо в його листі від 31 травня 1905 року до С. Єфремова: “Сими днями надіюся викінчити свою поему “Мойсей”. Добродій Коцюбинський, будучи тут проїздом і маючи нагоду пізнати першу половину її, піддав мені гадку заслати її в Киевскую старину. Я, знаючи, як скептично дивляться українці на гальцькі вірші, не дуже похочую... Ось я й запитую Вашої думки: слати Вам чи не слати “Мойсея”; незважаючи на стару тему, в поемі порушено багато дуже новочасних думок, та й надіюся, що й з цензурного погляду вона буде невинна”. Тоді ще не був написаний пролог до поеми. “Не можу, – запевняв М. Коцюбинський, – забути одного образу, який вривався мені у пам’ять. Це було два роки тому назад, коли я востаннє бачився з ним. В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і плів рибацькі сіті й писав поему “Мойсей”. Не знаю, чи попадалась риба у його сіті, але душу мою він полонив своєю поемою”. Цікаво, що і сіті рибацькі, які тоді плів, і стіл, за яким сидів босий, і крісло дійшли до нас і є найдорогоціннішими реліквіями літературно-меморіального музею І. Франка у Львові. Зустріч М. Коцюбинського і І. Франка відбулась між 15 та 25 квітнем 1905 року. Поема настільки вразила М. Коцюбинського, що він спеціально заїжджав в час своєї подорожі до Риму, аби подивитись Мойсея Мікеланджело. “Коли я стояв перед ним, – писав М. Коцюбинський І. Франку 15 травня 1905 року, – я чув ті сильні, повні вогню промови, які я слухав у Вашій хаті”.

Невідомо, коли остаточно була написана поема. Здав у друкарню Наукового товариства ім. Т. Шевченка – вирішив надрукувати своїм коштом. 19 липня 1905 року Франко зайшов до друкарні довідатись, як іде друк. Михайло Мочульський згадує: “Випадковим способом повстав славний пролог до Франкового “Мойсея”. Зажурений управитель друкарні К. Беднарський показав поетові, що на початку надрукованої поеми лишається кілька ненадрукованих сторінок, і радив написати передне слово. Поет

подивився на білі сторінки і сказав спокійно: “Добре, добре, я щось напишу і принесу”. І приніс на другий день відомий пролог”. Під прологом дата – 20 липня 1905 року. Тираж – 1000 примірників.

Анна Франко, донька письменника, у своїх споминах “Іван Франко і його родина” згадувала: “Коли вийшов з друку “Мойсей”, і тато приніс книжку додому, ми всі зараз же кинулися читати... Тарас і Андрій заступали погляд, що тато написав про Мойсея, як про визначну біблійну постать. Петро висловив свою думку, розглядаючи поему крізь свою призму. Мене розсердила їх короткозорість і обмеженість... Тато писав про себе... Це ж тато 40 років неутомно і невпинно працював для свого народу, це він своєю працею вивів свій народ з єгипетської неволі – з неволі темноти духовної, заскорузлості, матеріальної біди. Він вказував стежки і засоби до боротьби, він отвирав очі невидючим на причини тої єгипетської неволі. Він будив приспаних, він розбуркував сумління, він ганьбив продажність, зраду, підкупство, брехню, він був ворогом неправди і фальші... Він сам як Мойсей так часто попадав у зневіру, і як Мойсей – мусів далі нести своє знам'я, бо це знам'я дістав від Бога... А найвища ціль: вільний народ у вільній державі, господар у власній хаті”.

Уже перше видання поеми мало потужний відгомін у літературній критиці. У рецензіях, статтях, що з'явилися в тогочасній періодиці, висловлювалися різні думки щодо змісту твору, його джерел. М. Євшан у двох початкових номерах науково-літературного двотижневика “Будучність за 1909 р. виступив з обширною розвідкою “Пісня про Мойсея”. На його думку, І. Франко в опрацюванні біблійної тематики вельми подібний до польського письменника Яна Каспровича. І. Франко заперечив це: “Єдине джерело мого “Мойсея” – Біблія”.

“Поема “Мойсей”, – як писав сам І. Франко у вступі до другого видання поеми 1913 року – стала предметом лектури учеників та інтерпретації вчителів у деяких руських гімназіях, а також предметом ближчої уваги деяких наших літературних критиків... Моя поема основана майже вся на біблійних темах, отже, що ж природніше для кожного критика, як пошукати тих джерел у Біблії і порівняти їх із тим, що я зробив із них? Се якраз не прийшло на думку ні одному з критиків моєї поеми”.

2. Біблія – могутнє джерело ідей та образів Франкової творчості. Іван Якович вказував на те, що вона змалку була одним із чинників його творчого натхнення: “Узагалі мене вже в гімназії тягло на Схід. Я читав у церковнім тексті і в німецькім перекладі Святе Письмо, любувався пророками і переклав віршами цілого Іова”.

У грудні 1913 оку в передмові до польського перекладу поеми “Мойсей” І. Франко писав: “...Мойсей стоїть перед нами як найвеличніша фігура старовинної історії людства, оточена такою силою глибоко правдивих і часто чудесних деталей, що як не для історика, то бодай для уяви кожної людини і для її поетичного відображення дає невичерпне джерело тем і натхнень. Мойсей, уроджений в неволі, та в своїй молодості піднесений до

життя в королівському палаці. Мойсей убивця і вигнанець, Мойсей пастир, що отримує об'явлення Божої волі, Мойсей проти своєї волі проводир народу, що виводить цей народ із урожайної і багатой египетської землі на пустиню: а одночасно з неволі на волю, і нарешті, Мойсей – не признаний пророк, що 40 років вів свій народ по пустині і не міг із ним перейти невеликого простору від Єгипту до Палестини, який навіть тодішні мандрівники переходили протягом кількох днів, – ось ряд чудесних тем для поета”.

Оповідь про Мойсея міститься у Старому Заповіті. У “Біблейській енциклопедії” читаємо: “Народився Мойсей приблизно 1575 років до Христа у сім’ї Аврама. Під час побиття дітей, мати у кошику пустила його водою, бо знала, що за течією купається дочка фараона, яка й забрала його. При дворі фараона здобув освіту, виховання, долсвід воєначальника. Задумався про долю євреїв у 40-річному віці. Рятуючи іудея, вбив єгиптянина. Переховувався

40 років у свого тестя, який був священиком. Першим провидінням став терновий кущ біля гори Хорив. Господь назвав себе Єговою. Помічник Мойсея – його брат Аарон. Єгиптяни не хотіли відпустити євреїв. Шлях лежав через Аравійську пустелю, яку мали подолати 600 000 чоловіків з майном. Мойсей рятував людей від спраги, голоду. Поблизу гори Сінай почули 10 заповідей. Замість поклоніння Богу, іудеї поклонялися золотому бику, якого розтрощив Мойсей. Мойсей молився. Іудеї переїдали, ігнорували манну, прислухалися до підбурювачів Авірона і Датана. Через це євреї були покарані Господом і приречені на 40-річне блукання пустелею. За те, що Мойсей і Аарон не завжди слухали Єгову, отримали покарання – померти поза землею обітованою Мойсей помер у 120-літньому віці на горі Нево, побачивши здалеку мету свого життя”.

Старозавітна оповідь послужила лише фундаментом для Франкової оригінальної поетичної споруди. “Основною темою поеми, – говорить він у передмові, – я зробив смерть Мойсея як пророка, не признаного своїм народом. Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні”. У передмові автор широко зіставляє біблійний оригінал з поемою і показує розходження між ними. Франко змінює розташування образів, їхнє ідейне навантаження (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Порівняльна таблиця біблійної оповіді про Мойсея з поемою “Мойсей” І. Франка

У Біблії	У поемі
взаємини між Богом і єврейським народом	взаємини між вождем і народною масою
смерть Мойсея – це кара Божа	“смерть Мойсея ... мотивована тим, що його відіпхнув його власний народ, зневірений 40-літнім проводом і сумним станом обіцяного краю”

протистоять Датан, Авірон і Корах	протистоять Датан і Авірон
гинуть з волі Бога (“Земля розступилася під ними, проковтнула їх, і їхні родини, і все їх майно”)	гинуть від рук іудеїв (“Авірона ними, розкрила свою пащеку і камінням поб’ють, Датана повісять” у кінці твору
у Біблії Азazelь згадується епізодично, у “Книзі левітів” – це демон, противник Єгови	у Франка – образ філософського змісту – варіант образу богоборця, персоніфікація пустині та її страховищ, образне відтворення хвилевої духовної, слабкості пророка, його сумнівів, розчарувань, безнадії
Єгова – всюдисущий	Єгова – вічний образ, своєрідна поетична модель, алегоричне уособлення Мойсеєвого “бажання святого” вирвать люд на волю
у Біблії Ісусові Навину Мойсей передає свої повноваження	у Франка – Єгошуа – ватажок народу

Католицький богослов Н. Садовський застегівав не святкувати 40-річний ювілей творчості Франка, бо вона була звернена проти віри в Бога. Інші навпаки вбачали у поемі прояв Франкової релігійності (К. Чехович, Й. Застирець). У передмові до “Мого Ізмарагду” він зізнається, що не належав до прихильників формальної релігії, заснованої на догмах ненависті та класової боротьби. А мав “відвагу нести сміло стяг старого, щиролюдського соціалізму, опертого на етичнім, щиро гуманнім вихованню мас народних, на поступі і загальнім розповсюдженні освіти, науки”. Отже, біблійні оповіді про вихід старосврейського народу з єгипетської неволі автор “Мойсея” осмислює з позиції пригнобленої, бездержавної української нації, з позиції народу-невольника, зневоленого російським імперіалізмом і австро-угорським монархізмом. З позицій поета-націоналіста захищає інтереси рідного народу, його природне бажання і право бути вільним між вільними.

3. “Мойсей” – сюжетний віршований твір, в якому зображуються в розвитку значні події та яскраві характери, відтворюються почуття і думки героїв та автора. Отже, за жанром це ліро-епічна поема філософського змісту на біблійну тему. У поемі Франко використовує і притчі, яким властива алегорія. Він осмислює їх по-своєму і пристосовує до важливих проблем своєї епохи. Тому цей твір називають ще притча-алегорія. Поема “Мойсей” містить пролог і 20 пісень.

Поетичний вступ до “Мойсея” або пролог написаний класичними терцинами, яку Франко вперше використав і яку довів до надзвичайної гнучкості у нашій поезії. Д. Павличко пише: “судячи з того, як рідко після Франка українські поети зверталися до терцини, можна зробити висновок, що ця непокірна форма не піддавалася їм і що досі її неперевершеним приборкувачем у нас є Франко”. Терцина прийшла до нас з Італії, славу їй

забезпечив Данте, наповнивши її філософським змістом божественної комедії. Для всупу Франко використав 5-стопний ямб, всі рядки з жіночими римами (таку структуру можна назвати італійською терциною). Так він довів надзвичайну здатність української мови почуватися напрочуд вільно у такій поетичній формі. Його терцини створюють враження прибою, коли кожна нова хвиля вдаряє з непослабною силою у скелі. Франко послуговується й алітераційним оркестром, який лише підсилює думку. Поетичний пролог до “Мойсея” – драматичний твір, в якому змагаються дві думки. Одна – про націю хвору, слабосильну, принижену своїм бездержавним становищем, друга – про націю повсталу, титанічну, державну, пануючу над своїми територіями, просяваючу поміж собі рівними народами.

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!
Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стыдом, –
Не нам тебе провадити до бою!

На цих зізнаннях героя прологу, за яким ми ясно бачимо самого Франка, тримається вся емоційна, трагічна будова вступу до поеми і вся невідворотна, страшна, але правдива схожість між Мойсеєм і Франком.

I. Франко сам визначив тему твору у передмові до другого видання поеми: “Основною темою поеми я зробив смерть Мойсея як пророка, не визнаного своїм народом. Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні”. Отже, це ще раз переконує нас, що відома притча використана лише як канва. Це твір про українців і для них.

За змістом твір можна поділити на дві частини. У першій автор майстерно передає стан депресії маси. Вона пригнічена, у нервовому напруженні, здатна на неочікувані дії та вчинки. У другій частині твору передано історію душевних мук Мойсея, його боротьбу із самим собою. Літературознавець А. Каспрук за розгортанням подій і за значимістю сюжетних вузлів умовно ділить на 4 частини:

1. Розділи 1–11 – наростання і загострення конфлікту між пророком і народом, підбурюваним Авіроном і Датаном. Мойсей іде з табору, щоб хоч самому побачити обітований край.
2. Розділи 12–18 – роздуми Мойсея над долею свого народу і своїм шляхом ватажка.
3. Розділ 19, 20 – народ після смерті Мойсея. Ідеали, за які боровся Мойсей, здійснюються.

Отже, у тривалих блуканнях арабською пустелею, терплячи скруту і злигодні, люди зневірилися, потюмилися, шукаючи чудову йорданську долину. Мойсей не може дивитися на духовний злам іздаїльтян.

Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,

І трудився для неї.

Датан і Авірон наважуються виступити проти Мойсея. Мойсей усю ніч проводить у роздумах і виголошує промову, в якій прагнув переконати народ що зупинятися на півдорозі не можна, що він виконує Божу волю. Пророк розповів гебреям притчу, як дерева обирали собі короля. Жодне з розкішних дерев (кедр, пальма, рожа, дуб, береза) не забажало служити іншим. Лише терен погодився: він буде служити їм. Притча має алегоричний характер.

Дерева – народи землі,
А король у їх колі –
Божий вибранець, син і слуга
Господевої волі.

Цікаво, що першоджерелом казки про терен, яку розповідає Мойсей ізраїльтянам, послужила І. Франкові “Притча про терен”, уміщена в старозавітній “Книзі Суддів”. Франко був добре обізнаний також із байкою Езопа “Дерева й Маслина”, у якій дерева вибирали собі царя. А також Франко ознайомився із старовинною пам’яткою, написаною кирилицею, – хронікою Підгорецького монастиря, з якої переписав “Притчу про дерева”. У “Синописі” терен не згадувався. У біблійному оригіналі він негативний герой, що зазіхає на права інших дерев. Франко ж надав йому чітко окресленого громадянського змісту. Терен – це уособлення людини, самовідданої у своїй праці задля громади, народу. Царювання тлумачиться як самозречене слугування в ім’я народу. В українській народнопісенній символіці він був художнім “оречевленням” мук і страждань, а вирази “терновий шлях”, “терновий вінок” у слововжитку української літературної мови стали “крилатими словами”. Образ терну є в однойменному оповіданні та поемі І. Франка “Терен у носі”. Виступає у благородній ролі – рятує героя. Це алегорія тих труднощів, які зустрічаються на життєвій дорозі і які, якщо їх перебороти, виходять людині на користь. У 1913 році коли відзначали ювілей його 40-річної літературно-наукової та громадської діяльності, делегація від Ходорівщини піднесла терновий вінок Франкові як символ тернової слави письменника-мученика.

Усупереч клепам, зневазі, брехні своїх одноплемінців Мойсей зізнається їм у любові, служить 40 років вірою і правдою. Сумний, зневажений Мойсей іде на гору Нево. Молиться щиро до Бога. Мойсей задумується над тим, чи все він зробив для народу, чи зрозуміли люди його прагнення?

І тут в образі Мойсеєвої матері з’являється спокусник – Азазель. Він примушує Мойсея засумніватися в доцільності своєї священної справи:

Що, як ти сорок літ отсих був
Шалом божеським хорий,
Замість Божого, їм накидав
Власний план тіснозорий.

Але коли Мойсей опирається сумнівам, тоді Азазель розповідає міф про Оріона. Своім творчим зразком міф про Оріона має переказ грецького

міфograфа Аполлодора Афінського про сліпого велетня Оріона. У “Міфологічній бібліотеці” Аполлодора розповідається, що Оріон, який від свого батька Посейдона мав дар ходити по воді, прибувши до Хіуса, почав старатися о руку Мeroпи, дочки тамошнього царя Ойнопіона. Та Ойнопіон підпоїв його, осліпив сонного і викинув у море. Оріон піднявся і зайшов на Лемнос до Гефестової кузні, вхорив там одного челядника, посадив його собі на плечі і велів йому показувати дорогу на схід. Коли зайшов туди, впав на нього промінь сонця і повернув йому зір”. Франко відкинув епізод, пов’язаний з невдалою історією одруження героя. Проводирем є хлопчик. У Франковій інтерпретації зусилля Оріона повернути собі втрачений зір залишаються марними. Хлопчик, який супроводжує його до сонця, – персоніфікована “логіка фактів” – жартує з планів – веде в інший бік. Оріон – це людськість уся, повна віри і сили, що спішить до незримой цілі. Поривається до незримой мети, намагається осягнути неосяжне, вірить у невідоме, фантастичне, будує плани понад свої сили. Цим переказом лиховісний демон зневіри намагається утвердити свою філософію скептицизму, довести беззмістовність людських поривів і змагань, безцільність і нездійсненність ідеалів, щоб, таким чином, отруїти розум пророка, зранити серце, погасити вогонь його душі. М. Зерова, наприклад, дивувало, що старозавітній пророк розповідає давнім євреям грецький міф про Оріона. Але його розповідає не Мойсей, а Азазель. Зрештою Франко писав: “Міф про Оріона, не чужий також єгипетській та гебрeйській традиції...”.

Азазель не покидає Мойсея. Він малює йому картину майбутнього ізраїльського народу. Досить моторошно. Ворожі мечі кров юдейську точать. Юдейських дівчат дикі коні волочать. Онде мати голодная їсть тіло свого плоду. Онде тисячі мруть на хрестах – цвіт твого народу”. Таким буде майбутнє. Це і руїна кінці XVII – початку XVIII ст. і сталінські голодомори та репресії, і брежнєвська стагнація. Мойсей зневірюється: “Одурив нас Єгова!”. У монолозі Єгови розкривається сенс мандрівки – це поступ, не “обітований край”. Сенс людського поступу – не в матеріальному самозадоволенні, а передусім у духовному збагаченні людини і людства. Поступ не має меж. Це довічне змагання народу і людства до кращого, це гармонія духовних людських ідеалів, це вічний рух вперед, порив, дерзання, нездоланна хода. Основна ідея монолога – скарб духа. Мойсеєві Бог пророкує смерть через сумніви “уздрівши цю вітчизну, сам не вступиш у неї”.

Новий ватажок Єгошуа закликає гебрeїв до походу і враз кочовисько ледаче перетворюється на завойовників, героїв.

Контексти, у яких прочитується поема.

Конфлікт між національними почуваннями людини та скептичними міркуваннями людського інтелекту.

Проблема проводу нації і розв’язання проблеми у сенсі ідеалізму і націоналізму.

Взаємини між героєм і народом.

Проблема народу і вождя.

Поема сумніву, але сумніву подоланого.

Франко і галицька інтелігенція.

Споба поета підвести підсумки своєї творчості, сказати своє останнє слово, “вкоронувати своє життєве мандрівництво” (М. Зеров).

Література

1. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наук. думка, 1976–1986.
2. Шевельов (Шерех) Ю. Другий “заповіт” української літератури. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство/ Упоряд. І. Дзюба. Київ: Вид. дім. Києво-Могилянська академія, 2008. С. 222–245.
3. Скоць А. «Мойсей». Поеми Івана Франка: Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. С. 121–232.
4. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. Київ: Критика, 2006. 352 с.
5. Неврлий М. Вічно жива поема: «Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури. *Вітчизна*. 1989. № 11. С. 13–15.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ ПРОЗИ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Сірук В. Інтелектуалізм прози Олени Пчілки. *Волинь філологічна: текст і контекст. Олена Пчілка в літературному процесі порубіжжя*. 2019. Випуск 28. С. 32–45.

Шляхом потрапляння нехудожнього елемента до художнього тексту створюється інтелектуалізація тексту, що є однією з ознак філософського жанру. С. Павличко, визначаючи специфіку інтелектуального тексту, вказала на перевагу думки над формою, ідеї над художньою структурою, іронічність, появу певного типу героя, схильного до рефлексій, самоспоглядання, зосередженість на екзистенціальних проблемах людського існування, широке використання письменниками цитат, алюзій, що створює дискусійне діалогічне поле між минулим і сучасним, їхнє тяжіння до жанру притчі, медитації, антиутопії, драми ідей тощо. В. Герасимчук запропонувала розрізняти інтелектуальний (у якому більша питома вага теоретичної, наукової складової) та філософський романи. Загалом можна стверджувати, що використання письменником спеціальних термінів, житейських роздумів, описів явищ, цитат сприймається як засіб для цілісного авторського пізнання дійсності або для окреслення, оцінки нових суспільних зрушень. Інтелектуалізують твори і персонажі (лікарі, учителі, вчені), тобто мислячі особистості, люди розумової праці, культури, наділені здатністю до філософування і осмислення. Як влучно зауважила Н. Колошук, особливою у творах інтелектуального спрямування є природа конфлікту – це конфлікт ідей, світоглядних філософських та етичних позицій, вираження через

протистояння героїв, образну композицію, виявлення авторської точки зору в нарації.

У прозі Олени Пчілки помітна увага до розумової діяльності та емоційної сутності людини, хоча загалом зарахувати твори до інтелектуальних жанрів не можна. Саме тому інтелектуалізм як прикметна ознака стилю прози письменниці достатньо не розглянута. Зазвичай науковці обмежуються переказуванням сюжету, пошуками оповідачів, виводять образи жінок-патріоток, генологію прози, представляючи твори переважно в історико-культурній площині. Тому варто дослідити інтелектуалізм прози Олени Пчілки у контексті автобіографізму, адже деякі події у творі («Товаришки»), світоглядні орієнтири персонажів кореспондують з особою авторки.

На особність постаті письменниці звернув увагу Д. Донцов, у першу чергу через цілість її характеру і послідовну працю на українській ниві [1, 936]. Інтелектуальна атмосфера домашнього виховання, а згодом навчання у Київському приватному пансіоні сприяли появі двох гумористичних німецькомовних оповідань. Згодом «педагогічно-літературна» хатня робота, за визначенням самої Олени Пчілки, громадська діяльність спонукали до перекладів, оригінальної творчості. У поле зору письменниці потрапляє українська інтелігенція, середовище, яке зароджувалося, розвивалося і шукало свого призначення: у зв'язку чи відірваності з народом, у випробуваннях духу, національної ідентичності. У цей період з'явилося чимало творів з життя української інтелігенції (Б. Грінченка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного). Як слушно зауважує Ю. Горблянський, «посилена увага до інтелектуальної та емоційної сутності людини та поглиблення психоаналізу типажу, насичення твору не так учинками, діями героїв, як почуттями, роздумами, діалогами-дискусіями, ідеологічно-духовними конфліктами призвело до інтелектуалізації, посилило аналітизм і філософізм української прози межі століть». Однак виникали певні труднощі тоді, коли письменники передавали розмову освічених людей на інтелектуальні теми рідною мовою. І. Франко, високо поцінуючи прозові твори Олени Пчілки з життя інтелігенції, писав: «Ви перші і досі самотні виводите в українській мові правдиву, живу конверсацію освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського. Всі вони дуже гарно вміють підхопити розмову селянську, але розмови освіченого товариства – годі...». Можна доповнити цю тезу: мову освіченого жіноцтва і поготів. Саме тема (не)зреалізованих благородних намірів і поривів молодих панів і панночок стала новаторською у літературі цього періоду. «Пора першого пробудження нашого жіноцтва в 60-х роках, першого поривання його до раціональної освіти й життя», – так визначила тему свого оповідання «Товаришки» Олена Пчілка в післямові. Важливість освіти, практична реалізація наукових здобутків, вибір поміж кар'єрою та сімейним життям – ось коло питань, які осмислює письменниця. Усі вони актуальні й донині: проблеми виховання, навчання, мови набувають політичної ваги.

Попри схвальні відгуки, І. Франко критикував надмірну деталізацію, сповільнення дії, розтягненість сюжету в оповіданнях Олени Пчілки. Задля зображення 60-х років XIX ст., часу піднесення українського народницького руху, бурхливого розвитку наукових знань, активної діяльності жіноцтва, письменниця зумисне вдавалася до таких художніх прийомів: «Кажете, що потопаю в подробицях, – писала Олена Пчілка Франкові. – Не оправдовуюсь, а поясню, що роблю се умисне, по-моєму, наші славетні українські списателі – Нечуй, Мирний пишуть не тільки без тушовки, не тільки пером, а – пальцем: у їх зовсім нема дрібних штрихів, навіть контур виходить таким, якби кого лиш мокрим пальцем обвести. Се, по-моєму, велика хиба. Писатель нашого часу без дрібноти описання – неможливий». Надзавдання письменника у розумінні Олени Пчілки – зафіксувати деталі, у яких відбивається мінливість світу. Мірило змін – людське щодення, коли відбуваються незначні, дріб'язкові дії, на яких і тримається цей світ. Людина приймає реальні етичні рішення і живе справжнім життям у звичайні повсякденні моменти, які ми навряд чи коли-небудь взагалі й помічаємо. У художній прозі Олени Пчілки сповільнення дії, розтягненість сюжету часто відбувається саме через залучення нею детальних нехудожніх фрагментів до канви тексту.

Швидкий розвиток природознавства у XIX столітті, розширення і поглиблення досліджень у різних галузях, інтенсивне накопичення нових наукових фактів стало передумовою для важливих еволюційних узагальнень. Наукові ідеї того часу були тісно пов'язані з ідеями дарвінізму, новітньої соціології та психології. Загалом осмислювався лінійний розвиток культури, прогрес, в основі якого раціональне мислення, наука, що призведе до суспільства високої культури. Остання чверть XIX ст. була періодом надій всього людства на майбутнє благополуччя, прогрес науки й техніки, гуманізацію суспільства, зміцнення права, культури, моральності. Усе це надихало натуралістів (романний цикл Еміля Золя, проза Гі де Мопассана, твори І. Франка). У світовій літературі можна простежити тематичну лінію «наукової поезії» (В. Щурат «Поет науки»), якій, як зауважує В. Будний, притаманний «культ правди й думки, поетизація інтелектуальних пошуків і відкриттів, оспівування сили людського розуму, непереборного прагнення пізнати світ» [с. 141]. Емансипаційні процеси пробуджують потребу нових знань, відкриттів серед жіноцтва. Саме тому жінка зі сфери медицини постає абсолютно новим образом у тодішній українській прозі. Як відомо, фах лікаря здобула й донька Олени Пчілки – Ольга Кривинюк, яка стала слухачкою Вищих жіночих медичних курсів у Петербурзі, згодом працювала земським патронажним лікарем для дітей-сиріт біля Катеринослава.

Як відомо, жінки у царській Росії не мали права здобувати вищу освіту. Лише у Петербурзькій медико-хірургічній академії професори Сеченов і Боткін у 1862 році дозволили трьом жінкам відвідувати їхні лекції на правах вільних слухачок. А після остаточної заборони уряду, рушили за кордон. Саме до Цюрихського університету виїздить Н. Сулова, перша росіянка, яка у

1867 році здобула диплом докторки медицини, хірургії і акушерства. 1896 року закінчує цей університет у Швейцарії С. Окуневська-Морачевська, яка стала першою дипломованою лікаркою в Австро-Угорщині та першою українкою Галичини, що здобула медичну освіту. Цюрихський університет був заснований 1833 року на базі трьох факультетів: медицина, теологія і юриспруденція. Сучасний медичний факультет вишу – вагома медична школа у Швейцарії.

До Цюриха на навчання виїздить і Люба Калиновська з повітового полтавського міста, персонаж твору «Товаришки», щоб «пізнавать життя самого нашого життя», зачарована книгою «Фізіологія щоденного життя» Люїса. У товаристві однолітків дівчина зі знанням справи дискутує на різноманітні теми: ефективність індуктивного і дедуктивного методів пізнання, читабельність наукового тексту, особливості викладу матеріалу у працях Дарвіна, німецького історика Гартвіга, німецького філософа і природознавця Фогта. Навчання граматики, історії, географії, французької і музики у місцевому пансіоні, а згодом читання книг з домашньої скрині, сформували допитливу особистість. Але «чудеса фантазії» у романах не давали відповіді на усі запити буття з «такими близькими явищами, з такими дивними законами». Тому у товаристві Раїси Брагової і Кості Загоровського вона виїздить на навчання: «В широких переходах університету стоїть рух: ходить, гомонить молодь – хлопці, дівчата» [, с. 166]. Любу і Раїсу вражало все: «зоологічний кабінет, анатомічні препарати, фізичні й хімічні досвіди, побачені своїми очима», а надто «мікроскоп, той маленький прилад, котрий, однак, і справжнім ученим, князям науки, одкрив новий, ogromний світ!» [, с. 169]. Під керівництвом професора Штокмана Раїса Брагова працює в лабораторії, виголошує перед студентською і професорською аудиторією наукову доповідь. Кость Загоровський вважає, що це подія неймовірної ваги: «се повне признання права жінки в такій поважній, вищій окрузі – науці! Се доказ, що інтелігентна жіноча сила може пробити собі путь через рутинні форми життя, котрі так довго держали її оддалік од світла, а тим паче од самостійної научної пропаганди; се доказ, що наша жінка, може, здолає не тільки слухати, але й проказувати з кафедри слово науки!» [, с. 200]. У цьому випадку оцінка становища жінки в науковому світі створює контекст полеміки, за її допомогою авторка концептуалізує свою точку зору: нагальна необхідність присутності жіноцтва в усіх суспільних сферах. Доповідь Брагової обговорює студентське товариство і завважує відсутність наукової новизни у зреферованій праці. Зокрема Кузьменко щиро обурюється: «Я думав справді, що там таке вона може нового сказати про легке і його функцію! Думав навіть покористуватися колись для своєї докторської дисертації! Аж воно вийшло, що гора вродила миш!», «Що ж у тій ученій праці говориться? Що легке складається з двох мішків, що воно починається бронхами, а кінчається капілярами, що чоловік легким дише» [, с. 206]. Йдеться про те, що прогресивна молодь того часу висувала вимогу професіоналізму не зважаючи на стать чи суспільне становище людини.

Після завершення навчання у Цюріху, Люба виїздить до Відня з наміром пройти «неділь у шість коротенький практичний курс акушерства» при клініці. Тут дівчина знайомиться з галичанином Бучинським, студентом Віденського університету. Цікаво, що у Відні 1870 року побувала і сама Олена Пчілка і познайомилася з Мелітоном Бучинським, фольклористом і етнографом, українофілом правником Теофілом Окуневським, парохом Теофілом Білінським з Галичини. З цього приводу Олена Пчілка згадувала: «Зустріч з галичанами здалась зовсім інакшою, аніж я собі її уявляла, значно інтереснішою; до тієї пори ніякого виразного враження про них я не мала, бо не зустрічалась із ними, якщо не рахувати побіжних зустрічів у Києві з Остапом Терлецьким і іншими, коли вони приїздили у справі переговорів з «Правдою». 1871 року Драгоманов познайомився з Бучинським у Відні.

поширював листи Драгоманова, його статті, книги ним прислані між галицькою молоддю. М. Бучинський збирав фольклорні, етнографічні, діалектологічні матеріали на Покутті та Гуцульщині, частина зібраних ним пісень увійшла до книги В. Антоновича та М. Драгоманова «Исторические песни малорусского народа». Листування М. Драгоманова та М. Бучинського, яке має наукову цінність, видав 1910 року М. Павлик.

Цікаво, що в Цюріху 1870-х років наростала російсько-українська колонія. Період від літа 1872 до літа 1873 були її «апогеєм», як вказує М. Грушевський. Початок поклали саме кілька студенток медичного факультету, які знайшли кращі умови праці, ніж в Петербурзькій медичній академії. «Але за медичками, які йшли сюди з мотивів наукової роботи, повалила ріжна молода публіка, котра шукала тут не стільки учення, скільки роз'яснення ріжних пекучих питань, теоретичних і практичних – програми індивідуальної й соціальної діяльності», – як пише М. Грушевський. 1873 року російський уряд указом про невизнання закордонних дипломів змусив молодь повертатися додому. Однак, як пише академік, «Горішній Цюрих в сусідстві університету і політехніки став одним великим емігрантським клубом. Був куплений будинок для студентського дому, організовано бібліотеки, відбувалися відчити, що збирали сотні слухачів, і поруч того ріжні гуртки самоосвіти гуртували коло себе молодіж, що днями й ночами займалися дебатами, вияснюючи собі всякі питання теоретичного і практичного характеру, або й просто вправляючися в умілості логічно мислити і говорити, не боячися жандармського контролю...». Галичани, як стверджує М. Грушевський, були посередниками між цією цюріхською колонією і віденським та львівським студентським осередком. Усю цю атмосферу насиченого студентського, повного наукового, культурного і громадського життя, передає Олена Пчілка.

Залучення таких автобіографічних фактів до канви тексту увиразнило проблему національної ідентичності, мови в освіченому товаристві.

Інтелігентний русин Бучинський говорив вільно, не затинаючись, натомість Люба довго підбирала слова, соромилась, подумки перекладаючи з російської на українську, перш ніж щось сказати. Це виходило не дуже

доладно. Дівчина доходить висновку про конечну потребу послуговуватись рідною мовою: «Чого ж казати «просвіщеніє», а не «просвіта», «впечатленіє», а не «враженія»? Тільки тої й переваги, що до тих російських слів ми при звичаїлися! Нас наломлює школа, книжка» [, с. 220]. Люба розцінює українську Бучинського як міцну тенденцію, яка немає нічого спільного з полтавським українофільством, адже юнак пильнує мови, розвиває. Вона ловить кожне слово патріота, переймаючи не лише нові слова, а й ідеї. Кузьменко і Корнієвич, знайомі з Цюрихського університету, переходячи на поважні речі, розмовляли російською, але жартували українською. Дівчина не погоджується з «вузькою народністю» Кузьменка про хатній ужиток народної мови, про штучність, літературщину газети «Правда». На її переконання, у мові розвиватиметься народний хист, наука, а інтелігентним, освіченим людям варто запозичувати в народі кращі форми і створювати нові зразки, вести до просвіти. «Не плакати треба і не топтатися на однім місці, котре йде з-під ніг, а діло робити!» – щиро міркує Люба. Ці морально-філософські пошуки вияскравлюють образ інтелігентки того часу, яка, за влучним висловлюванням Н. Кобринської, «почувалася рівночасно русинкою і чоловіком», для якої важливі і національні, і громадянські проблеми. Головне ж – виправдати своє життя високою метою. Йдеться про те, що діалоги у творі не побутові, а забезпечують пізнання світу, особистості, її опонентів. Авторка дає можливість персонажам висловлювати свої думки, захищати свою систему поглядів із демонстраціями доказів, спростуваннями.

У творі є епізод, який, як можна припустити, узятий з біографії згадуваної Н. Суислової. Вона здобуває диплом лікаря-гінеколога і виходить заміж за німецького професора Ф. Ерісмана, з яким приїздить до Петербурга. Згодом займалась благодійною діяльністю в Алушті: не брала грошей з небагатих пацієнтів і купувала їм ліки за власний кошт. Раїса Брагова теж виходить заміж за Штокмана і переїздить до Петербурга, де має успішну лікарську практику, але на весілля Люби приїздить у статусі поважної, заможної жінки німецького професора. Хоча твір Олена Пчілка скерувала у народницьке русло (Люба Калиновська приїздить до рідного села, де вона із завзяттям лікує переважно селян), усе ж таки повість сприймається як новаторська: через зображення навчання українки за кордоном, побут і розваги молодих українців у європейських містах, акцентуація на прагненні жінки до професійної самореалізації, розвінчання патріархальних стереотипів провінційного міста, моделювання діалогів у інтелігентному середовищі, докладні описи лікарської практики, пейзажні замальовки Альп, урбаністичні картини Цюриха і Відня. Фіксують навіть виразний автобіографізм у змалюванні Люби Калиновської, яка за світоглядом нагадує Олену Пчілку. Свідчення цього: небайдужість інтелігенток до національної справи («Хто сказав би, звідки й як склався гурт любителів, котрий почав грати спектаклі для того, щоб на зібрані гроші завести в місті бібліотеку. Де вона й вродилась, тая бібліотека!» [, с.]). Окрім того

Можна стверджувати, що наукова інформація (описи медичної практики) не перенасичує художній текст, не сприймається як чужорідний компонент твору. Навпаки – подробиці відіграють вагомий сюжетно-сміслову роль: уведений до тексту не лише з пізнавальною, інформативною метою, а створюють контекст для подій, розвитку авторської думки. Атмосфера дискусій, суперечок, у яких проявляються світоглядні, морально-етичні принципи персонажів, висловлювання певних ідей, увиразнюють інтелектуальні здібності персонажів.

Очевидно образ жінки-дослідниці, лікарки сприймався як дещо екзотичне у тогочасній літературі, адже навіть сучасний ретророман «Природа всіх речей» Елізабет Гілберт про жінку-біолога XIX століття справив неабияке враження на читача, не в останню чергу і через зображення епохи наукових відкриттів і суспільних приписів для жінки. Алма Віткер, персонаж твору, яка мала усі шанси затьмарити самого Чарльза Дарвіна, теж прагне дошукатися суті усіх речей, як і Люба Калиновська.

Іронічну психологічну новелу «Біла кицька» Олена Пчілка написала на конкурс «Літературно-артистического общества», але за життя письменниці твір так і не опублікували. М. Старицький зачитав новелу на ювілей 25-річної творчої діяльності письменниці. Ситуація, яку обирає письменниця, теж нова у літературі XIX ст.: науковець під час написання дослідження. Як відомо, син Олени Пчілки, Михайло, був студентом математичного відділу фізико-математичного факультету Київського університету, навчався у Дерптському (Тартуському) університеті. Готував і проводив досліди, а 1895 року захистив дисертацію з фізики на тему «Актиноелектричні явища», мав низку технічних винаходів, був одним з успішних науковців свого часу. Однак це зовсім не означає, що потрібно шукати схожих рис характеру чи аналогій поведінки Михайла і пана Миколи, персонажа твору «Біла кицька». Йдеться лише про те, що науковці, культурні, громадські діячі були тим освіченим середовищем, яке письменниця добре знала.

Пан Микола пише дисертацію. Це важлива справа для матеріального благополуччя майбутнього родини: «лише тоді йому дадуть місце при університеті, лише тоді утворить собі якесь «положение», а воно дуже потрібне йому, раз він із бурлацького стану перейшов у стан людини жонатой, мовляв, маючої обов'язки перед сім'єю». Однак чоловік зволікає, чекає натхнення, шукає виправдання неробству. Вагітна дружина пильнує процес написання, чим викликає спротив і обурення чоловіка, які він наважується висловлювати, але ... подумки. Як слушно зауважує О. Хамедова, «відавторський наратор поділяє сфери інтересів на традиційні жіночі і чоловічі відповідно до суспільних гендерних стереотипів». Письменниця фіксує патріархальний стереотип, що жінки менше цікавляться наукою: «Пан Микола був медик, а ми з вами не дуже розуміємось на тих речах, на його науці». І далі уточнює: «Як звісно, то не наша вина...». Праця, над якою працює молодий учений, «О гистологических образованиях в рубцах преимущественно гомогенного вещества». Зі знанням справи авторка

пояснює, у чому полягає зміст наукового дослідження: «пан Микола різав собак... робив у їх на тілі глибокі розрізи, і отім, як виразки починали гоїтися, або, мовляли медики, зарубцьовуватися, пан Микола брав із рубця частки м'яса для мікроскопа і пильнував, як у рубцях являлися нові елементи і як із них складалися клітки того вещества гомогенного». Допитливий читач обов'язково знайде інформацію про те, що у середині XIX ст. науковцями (швейцарським анатомом А. Кьоллікером та іншими), були закладені основи сучасного знання про тканини, гістології. Паном Миколаю уже зроблені потрібні досліди в лабораторії, обміркований план роботи, але для того, щоб перевести усе на папір, потрібен хист і натхнення. Цього вочевидь бракує, адже він відволікається на споглядання предметів у помешканні, розмірковування над проблемами свого сімейного життя, схвальні оцінки «феноменального інтелекту» Дарвіна: «теорія еволюції проложила нові шляхи навіть в історії, в економічних науках, в філософії, всюди...». На жаль, прогресу у поглядах молодого науковця на сімейне життя не відбулося. Може здатися, що свідомість ученого з великою недовірою ставиться до інших сторін життя, соціальні ролі для нього неподільні (побутова, родинна). Однак перемикаючи свою свідомість і підсвідомість, роздумуючи над дуже різними і подекуди кумедними, наївними питаннями («як природа не видумала чого-небудь іншого для появи на світ нових людських індивідів, за віщо робить особи людської прекрасної половини такими не прекрасними, ще й на такий довгий час?»), пан Микола марнує час, подумки звинувачує у всьому дружину (вона змушує його писати, відмовляє від театру, забороняє прогулянки по Хрещатику, нечутлива до його експериментів, навіть віршів, які він пише). Дружина стала схожою панові Миколі на осоружну кицьку, яку «шкода, що не можна взяти за хвіст і вишвирнуть за вікно!». Можна зважити на ще юний вік пана Миколи – 23 роки, він з ностальгією згадує «студентські вільні часи», а тепер йому доводиться «сидіти за нагальною працею, без охоти, без своєї волі». Читач відчуває осміювання чоловіка (його егоїзм, самолюбство, знеохочення до праці, безвідповідальність), яке стає осердям твору, причому читачі висновують це через чоловічий наратив. Однак дружині Мані теж дістається від письменниці: український театр вона називає «хохлачиною», наукову працю чоловіка – дурним «сочинением», собак, яких використовує чоловік для своїх дослідів, – «падлом», що можна добути без перешкод. Це приклад родини такого собі кабінетного ученого, який далі свого ганку нічого не бачить. Читач розуміє, що пан Микола воює зі своєю дружиною поки що подумки, але може перейти і у відкритий наступ, коли народиться дитина і наукова робота не буде закінчена. Те, над чим іронізує письменниця, не видається вже і таким смішним, адже чоловік зауважує суворе обличчя дружини, злостивий, гордий вигляд, загалом холодно-недбайливе ставлення до нього. Психологи вважають: коли чоловік нереалізований, починає війну зі слабшими (дружиною, дітьми), прагнучи самоствердження. Пан Микола ставить собі чимало запитань, але не мислить конструктивно, далі звинувачень не просувається.

Можна спостерегти чіткі авторські інтенції: необхідність фахової освіти для інтелігентної людини, гуманізм, ідеал – дієва, цілеспрямована, вмотивована високою ідеєю людина. Інтелектуалізм не стає, звісно, самоціллю письменниці, однак забезпечує новизну тематико-проблемного рівня твору. Сюжетна канва розглянутих творів (повісті «Товаришки», оповідання «Біла кицька») не має складних перипетій, натомість переважає роздум як спосіб подачі змістово-фактуальної інформації і діалоги, які увиразнюють розумову та емоційну сутність персонажів. Загалом потрапляння нехудожнього елемента до художнього тексту здійснює роль підсилювача інтелектуалізації тексту. Проза Олени Пчілки – це промовиста ілюстрація того, як нехудожні компоненти розширюють смисловий простір тексту, не сприймаються читачем як чужорідні вкраплення, а як підпорядковані загальній сюжетно-композиційній канві. Авторка не дає готових рекомендацій, відповідей, а змушує до цього реципієнта. Окрім того, інтелектуальні фрагменти насичують тексти пізнавальним, інформативним, подекуди філософським аспектами, створюють умови для читацького діалогу. До цього спонукають оцінки, судження, роздуми персонажів, авторське пряме чи непряме втручання у твір.

Література

1. Будний В. Порівняльне літературознавство: Підручник. В. Будний, М. Ільницький Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
2. Герасимчук В. Філософський роман ХХ століття. Специфіка тексту. Київ, 2006. 392 с.
3. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка). Дві літератури нашої доби Торонто: Гомін України, 1958. С. 135–176.
4. Зайцева А. Генологічний дискурс прози Олени Пчілки. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. Вип. 21–22. С. 58–66.
5. Легкий М. Художня проза Олени Пчілки (історико-літературний шкiц). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. № 21 С. 483–491.
6. Павличко С. Лабіринти мислення: інтелектуальний роман сучасної Великобританії. Київ: Наукова думка, 1993 104 с.
7. Пчілка Олена. Автобіографія. Пчілка Олена. Оповідання з автобіографією. За ред. Т. Черкаського. Харків: Рух, 1930. С. 5–46.
8. Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова. Україна 1926. Книга 2–3. С. 38–64.
9. Пчілка О. Твори. Упоряд., авт. передм. і приміт Н. О. Вишневська. Київ: Дніпро, 1988 583 с.
10. Студинський К. Зустріч Ольги Косачевої з Мелітоном Бучинським 1872 р. *Наша культура*. 1936. Кн. 12.
11. Українські жінки у горнилі модернізації під аг ред. Оксани Кісь. Харків, 2017. 304 с.
12. Франко І. Зібр. Творів: у 50 т. Київ, 1986, Т. 49. С. 10.

13. Хамедова О. Комунікативні стратегії наративу художньої прози Олени Пчілки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 2016. Вип. 2. С. 280–283.

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ «МАРУСЯ» МАРКА ВОВЧКА: ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ, ХУДОЖНЬО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Історія написання та видання повісті “Маруся” Марка Вовчка

Художня творчість Марка Вовчка, її неповторна особистість здавна привертала увагу письменників, критиків, істориків літератури, адже була першим українським прозаїком, твори якого відразу після їхньої появи стали предметом літературно-критичних дискусій. Українські й зарубіжні учені, ґрунтуючись на широкій джерельній базі, досить різнобічно проаналізували зміст та художні особливості творчої спадщини Марка Вовчка: авторську концепцію людини, художню інтерпретацію нею народнопоетичних текстів, взаємодію традицій і новаторства, багатство художніх засобів, перекладацьку діяльність, оцінку творчості письменниці у критиці; проаналізували незаперечне антикріпосницьке спрямування багатьох творів авторки. Наукові розвідки сучасних дослідників В. Агеєвої, Н. Зборовської, С. Короненко, С. Павличко, С. Ревуцької, Р. Чопика та ін. значно поглибили пізнання прози видатної письменниці та інтерпретацію її творів [17; 7; 9; 20; 22; 29]. Літературознавці звернули увагу на замовчувані сторінки біографії М. Вілінської, психологічний, феміністичний дискурс, експериментаторський (іронічний) стиль письма, жанрове новаторство. Науковці, аналізуючи повісті та оповідання, листи, переклади М. Вілінської, розкрили естетичну цінність її художньої спадщини. Однак своєрідність творів на історичну тематику, у яких виразно проступають героїко-романтичні мотиви, залишаються поза увагою дослідників. Оскільки питання актуалізації класичної спадщини сьогодні, як ніколи, важливе, то сучасного переосмислення потребує і

традиційна для українського літературознавства тема “Марко Вовчок і фольклорно-історичні джерела”. Для М. Вілінської, як і для інших українських письменників, усна народна творчість, історичні події були не екзотичною прикрасою, не випробуваним засобом стилізації, а перш за все джерелом переконливого зображення народного характеру – сміливого, нескореного, вільнолюбного. Народні казки, пісні, перекази давали безцінний матеріал для розуміння того, як сприймає народ навколишній світ, як переломлюються зовнішні події в народній психології. Саме тому потребує докладного вивчення оповідна майстерність історичних творів Марка Вовчка з погляду сучасності.

М. Маркович надавала важливого значення літературі для дітей як засобові виховання юнацтва. Вона вважала, що справжній дитячий письменник повинен поєднувати в собі мистецькі можливості зі знанням духовного світу дитини. Беручи активну участь у створенні художньої літератури для дітей, пишучи водночас українською та російською мовами, перекладаючи з інших мов, Марко Вовчок стала засновником української літератури для молоді. Твори письменниці для юнацтва цінні не лише використанням фольклорних, історичних джерел, не лише досконалістю і мелодійністю мови, але й перш за все тим, що їхнім головним мотивом є поетизація боротьби за свободу. Адресуючи свої казки молодому поколінню, письменниця вважала своїм обов’язком виховувати своїх юних читачів на прикладах мужності і героїзму. Твори письменниці не втратили свого значення й тепер, можуть слугувати вдячним матеріалом у вихованні патріотичних почуттів у молоді, адже їм властива героїчна романтика у зображенні вчинків персонажів і реалістичне відтворення життя народу. Саме тому вибір теми був зумовлений розширенням хрестоматійних уявлень про творчість Марка Вовчка.

Близькою до казок своєю цілеспрямованістю є історична повість “Маруся”. В основу твору покладено історичні події 1668 року, коли загострились класові суперечності на Україні. Використавши історіографічні твори, письменниця, на відміну від В. Скотта, П. Куліша, не прагнула до документально точного відтворення минувшини. Час художньої дії повісті вказано приблизно: після смерті Богдана Хмельницького; більш точну дату – 1667-й або 1668-й роки – учені визначають шляхом зіставлення зображених подій з історичними фактами. Порівняно з іншими художньо-історичними творами Марка Вовчка повість “Маруся”, на переконання Є. Нахліка, прикметна найконкретнішим історичним колоритом. У ній відтворено побут козацьких хуторів. Чимало уваги приділено описам гетьманських резиденцій у Чигирині та Гадячі. У вальтерскоттівському стилі подані переконливі соціально-історичні портрети історичних осіб (щоправда не названих) – гетьмана Правобережної України П. Дорошенка та Лівобережної – І. Брюховецького. Більш високу смислову роль у повісті порівняно із вальтерскоттівськими романами відіграє фольклор, який існує у формі вставних історичних пісень, казки [17, 143].

Романтичний образ маленької патріотки Марусі, яка у супроводі запорожця-бандуриста пробирається через польські та російські заслони із Запорізької Січі у Чигирин, а звідти в Гадяч із важливим дорученням, захоплює мужністю, несхитністю у складних життєвих обставинах. Незважаючи на умовність історичного фону і віддаленість подій минулого, цей образ пробуджував глибокі емоції в серцях юних і дорослих читачів, як один з прикладів самовідданого героїзму і морального подолання труднощів. Після перекладу французькою у 1879 році повість була нагороджена дипломом Французької Академії й була рекомендована міністерством народної освіти для читання учнями середніх шкіл. Після франко-пруської війни 1870 р. у французькому народному середовищі наростало невдоволення трагічним фіналом, бажанням впертою боротьбою повернути втрачені землі. Образ мужньої дівчинки, яка жертвує життям заради інтересів вітчизни, імпував цим настроєм. Повість мала незвичайний успіх, подвиги маленької героїні українського народу викликали гаряче захоплення у серцях французьких читачів. В паризьких школах твір входив в число тих книг, якими наприкінці навчального року нагороджували кращих учнів. Рецепція “Марусі” французьким письменником та видавцем П’єром-Жюлем Етцелем (писав переважно для дітей під псевдонімом П.-Ж. Сталь) була пов’язана з прагненням підтримати відродження національної самооцінки й ентузіазму. Отже, паралель вигаданої Марусі та реальної Жанни д’Арк – очевидна. До 1968 року було здійснено 100 видань книжки “Маруся”. З’явилися також її переклади на англійську, італійську та німецьку мови. Повість Марка Вовчка у переробці П.-Ж. Сталю інтригувала і вражала, адже у тексті східноєвропейська нація зображена як взірець для наслідування.

Створенню романтичної повісті “Маруся” передувала велика робота Марії Вілінської над історичними джерелами (“История русов”, “История Малой России” Бантиш-Каменського, “История Малороссии” Маркевича, праці Максимовича, Костомарова, Рігельмана та ін.) [13, 33]. Ці матеріали були потрібні письменниці для задуманої нею історії України для дітей. Задум повісті виник пізніше, але зібрані і продумані матеріали про історичні події і діячів 1668 р. авторка використала у процесі створення повісті. Послуговуючись фактами згаданих історичних джерел, Марко Вовчок самостійно переоцінювала їх. У повісті з великою проникливістю відзначено корисливість і відчуженість від народу “изнежившегося пана” – гетьмана І. Брюховецького, егоїстичного представника козацької старшини. Відомо, що і П. Дорошенко уперто боровся за булаву, вступаючи у змову то з польським шляхетським урядом, то з кримським ханом та султанською Туреччиною.

Події, зображені у творі, відбуваються на Україні після Андрусівського перемир’я, угоди періоду Гетьманщини, яка була укладена 30 січня 1667 року в селі Андрусово, під Смоленськом, між Московією та Річчю Посполитою на 13,5 років. На підписання до Андрусова не запросили ні лівобережного гетьмана І. Брюховецького, ні правобережного гетьмана П.

Дорошенка, що в котре засвідчувало ставлення Москви і Варшави до України. Україну поділили уздовж Дніпра на дві частини: Лівобережжя з Києвом тимчасово залишалося під владою Москви, а Правобережжя – за Польщею. Київ через два роки мав відійти до Польщі. Росія повертала собі Смоленськ і Сіверщину. Запорожжя, яке мало захищати кордони обох держав від турецько-татарських нападів, одночасно підпорядковувалося і царю, і королю. Йдеться про те, що Росія і Річ Посполита юридично оформили поділ території України на Лівобережну й Правобережну виключно у власних інтересах, що фактично відбулося раніше – після Слободищенського трактату 1660 року. Українській державі було завдано тяжкого удару. Загальмування об'єднання Правобережного та Лівобережного гетьманатів приречло козацьку Україну на політичний занепад. Становище, що склалося після укладення Андрусівського перемир'я, вимагало від українства згуртованості у відстоюванні власних інтересів. Для проведення такої лінії потрібна була сильна особистість. Такою став гетьман П. Дорошенко. Однак гетьман змушений був укласти Підгаєцький договір (1667 р.), згідно з яким визнавав підданство короля і дозволив польській шляхті повернутися до своїх маєтків. Гетьман звернувся з пропозицією до московського царя прийняти його протекцію за умови возз'єднання козацької України. Для Москви це б означало розрив Андрусівської угоди, а на це вона не бажала йти. У той же час на Лівобережжі спалахнуло антимосковське повстання. У лютому 1668 року І. Брюховецький, розчарований царським підданством, прагнучи втримати владу, оголосив про розрив із Москвою і підняв повстання. Невдовзі з більшої частини Лівобережної України було вигнано царських воєвод. Цими обставинами вирішив скористатися П. Дорошенко. Заручившись підтримкою лівобережної старшини і Кримського ханства, у червні 1668 року він вступив на Лівобережжя. Козаки лівобережних полків убили І. Брюховецького і приєдналися до П. Дорошенка. На загальній козацькій раді П. Дорошенка обрали гетьманом усієї козацької України [8]. Саме у цей складний час, коли Україна була розшматована між Московією та Річчю Посполитою, Маруся вирушає разом із січовиком у небезпечну подорож до обох гетьманів.

Марко Вовчок зосереджується на психологічній характеристиці П. Дорошенка і зображує його сильною особистістю. В той же час письменниця показує вагання, душевну роздвоєність і втому гетьмана напередодні вирішальних подій. Тільки сміливість посланця-запорожця спонукає гетьмана передати Брюховецькому листа. Це був крок до спільних дій і початку повстання. Однак у повісті чітко зображено недовіру рядового козацтва до обох гетьманів, готових заради особистої влади і багатства ввергнути рідну країну в пансько-шляхетську чи татарську неволю. Вже на початку повісті січовик розпитує козака Книша про настрої народних мас: “Да что! – ответил Кныш, – Ропщет народ... Т о г о б о ч н о м у давно не верит и с е г о б о ч н о м у верить перестает. Времена незавидные. С одного боку москали, с другого – ляхи, с третьего – татары, а дома два гетмана друг

на друга чеснок товчуть...” [5, 270]. Особливо критично відгукуються у народі про І. Брюховецького: “О том, коли добрые слухи собирать, то, исходивши всю Украину, вернешся с пустыми руками, а коли собирать худые, то оглохнуть можно всюду, куда ни приду” [5, 270]. Картину соціальних суперечностей доповнюють рядки з пісні, яку співає запорожець-бандурист: “Та все пани, та все дуки. Позаїдали наші поля, луги, луки!”. Основну увагу письменниця звертає не на гетьманські чвари. Постаті Дорошенка і Брюховецького в цілому окреслені ескізно. На першому плані в повісті – підготовка до повстання проти гнобителів, коли українське козацтво, селяни піднялись проти царських воєвод, їхнього безсоромного здирства.

Переклад й обробка повісті П. Ж. Етцелем

Дослідник творчості Марка Вовчка Б. Лобач-Жученко (її онук) та літературознавець Є. Брандіс встановили, що повість “Маруся” була задумана авторкою ще під час роботи над історичною повістю “Гайдамаки”, початою у 1857 р. в Немирові [3, 198]. В листі до чоловіка від 17(29) вересня того ж року вона ділилася своїми задумами: “Як приїдемо до тебе, мій друже, то розкажемо тобі, як бився Петро Дорошенко, і всі його діяння, а також і Богдана Хмельницького з синами, бо се вже ми добре знаємо, без помилки” [13, 33]. І за десять днів звідти ж: “Напиши мені усе, що ти знаєш про Петра Дорошенка, Сірка і Пушкаря, а теж про Морозенка і Нечая, се в мене особицею од моїх робот, се для науки моїй і Богдасевій” [13, 39]. У цей же немирівський період, коли письменниця з сином вивчали історію України, у неї міг виникнути й задум “Марусі”. Побічне підтвердження цього дослідники знайшли у розвідці М. Сиваченка. Науковець виявив та атрибутував у рукописному зібранні українських народних казок І. Рудченка шість казок, які були записані Марком Вовчком у Києві 1854 р. Казка про переховування молодиці, яка тікає від розбійників, у возі з сіном, була введена письменницею у повість “Маруся” [3, 252–253]. О. Дорошкевич, виявивши цю казку в архіві Марка Вовчка, висловив здогад про те, що оригінал повісті “Маруся” спочатку був написаний українською мовою. Однак безперечних доказів того, якою мовою спочатку була написана “Маруся”, немає, тому що автограф повісті не зберігся. Б. Лобач-Жученко та Є. Брандіс були переконані, що окремі чорнові начерки, фрагменти повісті писалися обома мовами. Але в своїй першій редакції в цілому – російською. Окрім того, повість була перекладена українською мовою не авторкою, а В. Доманицьким з російського видання Звонарьова.

Вперше “Маруся” була опублікована в журналі “Переводы лучших иностранных писателей” (1871, № 1–5, 10, 12) з малюнками М. Башилова та М. Клодта. Наприкінці року Звонарьов одержав цензурний дозвіл на випуск “Марусі” окремим виданням, яке надійшло до

книгарень у січні 1872 р. Привертає увагу підзаголовок обох видань, де вказувалося в дужках “перевод с малороссийского”. Оскільки журнал призначався тільки для перекладів, то Марко Вовчок, очевидно, змушена була зробити такий підзаголовок (окреме видання друкувалося за журнальним набором, тому й підзаголовок у ньому зберігся).

Не встановлено, коли письменниця запропонувала видавцю і літератору П'єру-Жюлю Етцелю (писав переважно для дітей під псевдонімом П.-Ж. Сталь) перекласти повість французькою. Це могло бути в кінці 1871 р., коли видавець знайомився з номерами журналу “Переводы лучших иностранных писателей”, або, як припускають Б. Лобач-Жученко і Є. Брандіс, в квітні-травні 1873 р. під час її поїздки до Парижа [3, 200]. Історію появи французького варіанта повісті “Маруся” відтворили згадувані українські дослідники, послуговуючись книгою французького літературознавця А. Пармені та онуки П.-Ж. Етцеля Катрін Боньє де ля Шапель “Історія видавця та його авторів. П.-Ж. Етцель (Сталь)”, статтею “Нове про взаємини І. С. Тургенева з його французьким видавцем П'єром-Жюлем Етцелем” новозеландського ученого Патріка Уоддінгтона, професора російської мови та літератури в університеті Вікторії (Веллінгтон), опубліковану у журналі “Слов'янський і східноєвропейський огляд” у 1977 році [3, 200–208].

Французький переклад “Марусі” П.-Ж. Етцелю не сподобався і він запропонував письменниці перекласти повість знову. Поклавши в основу попередній французький текст, П.-Ж. Сталь сам узявся до переробки твору, внаслідок чого поширив його більше ніж на третину (порівняно з опублікованим російським текстом): змістив межі кількох розділів, вставив сентиментальні згадки про батьків Марусі, про рідний дім. П.-Ж. Етцель дописав цілий розділ у кінці, в якому розгортається те, що було сказано письменницею в останніх п'яти рядках (“Давным-давно все это случилось, но до сих пор небольшая могила неподалеку от этих мест называется “Дивоча”... тощо). Тут П.-Ж. Сталь дав розлогий докладний опис високого пагорба, на якому споруджено величезний хрест з вирізьбленим написом “Маруся”. Сюди приходять багато людей, вони розповідають легенди про Марусю, співають про неї пісні. Слова Марка Вовчка “Говорят также, что могилу эту насыпал сам, своими руками, какой-то запорожец” також розгорнуті в цілий епізод: однорукий “чечевик” (“січовик”) звів цю високу могилу, приносячи землю в одній руці, допомагав йому нібито хлопчик Тарас; тут же роздуми козака Книша про те, чи буде його онук подібний до юної героїні Марусі.

До першого книжкового видання 1878 р. був доданий ще епілог, на відміну від основного тексту, дрібним шрифтом. У ньому П.-Ж. Етцель писав, що перші читачі твору, вражені смертю Марусі, гірко ридали над її трагічною долею і дорікали йому, П.-Ж. Етцелю, за жорстокість. Тому він додає до твору інший кінець: Маруся повернута

до життя вправними лікарями, разом з “братчихою” перебуває в розкішному монастирі. Завершивши переробку “Марусі”, Етцель писав дружині: “Я щойно закінчив мою історію. Я присвячу її дітям Ельзасу й Лотарінгії, бо саме про них думав увесь час, коли писав цю легенду про Україну”. Він прагнув, щоб образ Марусі в його інтерпретації читачі сприйняли як ельзаську Жанну д’Арк.

Відомо, що Марко Вовчок одержала в 1876 р. номери газети з повістю “Маруся” в переробці П.-Ж. Етцеля. Але в листуванні з ним того часу і згодом з його фірмою письменниця не коментувала французького варіанта “Марусі”.

22 липня (3 серпня) 1875 р. П.-Ж. Етцель писав Марії Вілінській до Петербурга: “Тільки обіцянка, дана Вам колись, опублікувати що-небудь під нашими двома прізвищами, наснажила мене сміливістю переробити Вашу новелу. Я вклав у неї стільки ж свого, скільки залишив Вашого. Тепер це справді наш твір. Якщо Вас не відстрашує це партнерство, ця співдружність, я поставлю на титулі тільки: П.-Ж. Сталь, за українською легендою Марка Вовчка” [3, 203]. Дещо пізніше, 9(21) серпня того ж року, П.-Ж. Етцель надіслав І. Тургенєву свою переробку разом з французьким варіантом “Марусі”, підготовленим письменницею, з проханням розглянути й порівняти ці рукописи, перевірити звучання власних імен та висловитися про якість виконаної ним, Етцелем, переробки. Згодом французький письменник врахував вимогу І. Тургенєва вказати справжнього автора твору і в 1879 р. надіслав йому примірник нового видання “Марусі” зі своєю невеликою передмовою: “Французька преса добре прийняла “Марусю”; всі зрозуміли, що маленька героїня-українка стала для автора французької версії героїнею з Ельзасу і що він показав її такою, маючи на увазі Францію. Але захоплення, виявлене названому батькові “Марусі”, – тому, хто дав їй французьке громадянство, – призвело до забуття справжнього автора російської повісті. Щоправда, в усій книжці, з самого початку й до самого завершення я робив скорочення й доповнення, дописав цілі розділи, ввів нові події і вчинки, переробив і діалоги, й ситуації, інакше розмістив і переставив діючих осіб, змінюючи їх риси, нарешті, вдвічі збільшив обсяг... але, незважаючи на все це, лишається безперечним, що Марку Вовчку належить задум пречудового образу, який так полонив мене. Тому й совість і серце спонукають мене віддати належне російському авторові, з яким мене зв’язує давня дружба, і передати йому частину тієї похвали, яка належить йому по праву...” [3, 205-206]. Йдеться про те, що, П.-Ж. Етцель так і не назвав її співавтором, не виплатив належної їй суми. Тим часом 1885 р. у Франції з’явилося вже двадцяте видання “Марусі”, а ще були переклади на німецьку, італійську, англійську та інші європейські мови.

Навесні 1879 р. було оголошено рішення Французької Академії про присудження П.-Ж. Етцелю Монтіонівської літературної премії за

повість “Маруся”. А в червні того ж року в газетах “La France” і “Le XIX Siecle” був опублікований лист про помилковість присудження цієї нагороди, бо П.-Ж. Сталь не є автором твору і роль його обмежувалася лише обробкою перекладу для французької публіки. У листі (припускають, що це міг бути І. Тургенєв) ставилася вимога, що видавець повинен розкрити ім’я справжнього автора. 4 червня 1879 р. в тій же газеті “Le XIX Siecle” П.-Ж. Етцель надрукував спростування, в якому твердив, що ніколи й не приховував того, що “Маруся” – це адаптація. Академія не скасувала свого рішення, але лист справив певне враження у Франції. М. Вілінська, покинувши літературні кола, нічого не знала про дискусію навколо авторства “Марусі”, не знала, що її повість в обробці П.-Ж. Етцеля має величезний успіх і визнана одним з кращих творів французької дитячої літератури. Згодом текст публікувався у Франції 100 разів! Історики французької літератури для дітей та юнацтва вказували ім’я Марка Вовчка серед загальноновизнаних класичних авторів.

Сюжет, образна структура художнього тексту

Як і П. Куліш у своєму історичному романі “Чорна Рада. Хроніка 1663 року”, Марко Вовчок у повісті “Маруся” використовує мотив дороги. Окрім того, твір побудований на протиставленні соціальної несправедливості та ідилії як заповітної мрії. Художня дія у повісті починається як це характерно для романтизму, в момент руйнування ідилії. У творі знайшло своє відображення фольклорний ідеал мирного домашнього вогнища, гармонійних людських стосунків, ідеал такого людського життя, яке б вільно розвивалося згідно з законами природи. Сюжетна лінія повісті якраз і полягає у прагненні запорожців, осілих козаків і селян відновити колишню ідилію.

Розповідь ведеться від особи оповідача – людини з народу, яка знайомить читачів з минулими подіями, з діяльністю Б. Хмельницького. Ті події, підкреслює автор, наче пишні квіти, і дотепер живуть у народній пам’яті. Починається повість ідеалізованим зображенням щасливого хуторянського життя козака Данила Чабана та його сім’ї (зачин творів пейзажем-ідилією традиційний для Марка Вовчка). Опис природи на хуторі та довкола нього умовний (ландшафт у всій своїй неправдоподібній багатоманітності, очевидно, є плодом романтичної уяви): “сам бог щастливо поместил этот хутор между степью и лесом, рекою и лугом, горою и долиною” [5, 231]. Письменниця зазначає: “где поселится украинец с украинкою, там сейчас же зацветет вишневый садик около белой хатки”. У цілому літературний пейзаж витканий із загальних слів: “всякие цветы”, “птицы”, “шумящие”, “свежие”, “шелестящие леса”, “утренние благоухания трав”, “прелестная”, “цветущая”, “безмятежная долина”, “степь безграничная”, “роскошная”, “волнующаяся” тощо. Це, на переконання Є. Нахліка, ліричний пейзаж-настрій: автор прагне передати не стільки

місцевий колорит, скільки красу природи та її вплив на людську душу [17, 145].

З початкових розділів повісті читач дізнається, що на хуторі, де жив козак Данило Чабан, з'являється січовик, якому необхідно добратися до гетьманської резиденції в Чигирині й передати дуже важливе послання запорожців – домовитися з осілими козаками й селянами про їхнє спільне з запорожцями повстання проти царських воєвод і козацької старшини.. Про свою місію січовик говорить козакам-хуторянам: “Дело идет тут не об одной голове, а идет дело об целой Украине...”. Та козаки, хоч і виявляють готовність всіляко прислужитися січовикові, дають невтішні відповіді. Один із них каже, що тепер до Чигирини “и ворона не пролетит”. “Повсюду, – пояснює другий, – польские отряды”. А третій додає: “Все дороги перерезаны”. Свідком цієї розмови була й донька Данила Чабана Маруся. Юну патріотку не полишає думка, як зарадити посланцеві з Січі, безпечно переправити його до Чигирини. Вихід із важкої ситуації був дівчинкою знайдений:

“– Можно пробраться в Чигирин! – вимолвила Маруся.

– Как же это можно, дивчино-порадонько? – спросил он, слегка улыбаясь.

– У батька в степи стоит воз с сеном, – проговорила Маруся, – волы пасутся тоже в степи... Я все знаю, где что... Запряжем волов... Ложись в сено... Я повезу до Кнышова хутора... Там река... За рекою уж чигиринская сила!” [5, 244]. Маруся розповіла, що таку ідею вона запозичила із народної казки про те, як дівчина від розбійників тікала. Мужній досвідчений воїн був приємно вражений кмітливістю малої дівчинки, її доброю порадою. Запорожець-бандурист у супроводі дівчинки Марусі пробирається через польські та російські заслони із Запорізької Січі в Чигирин, а звідти в Гадяч і передає П. Дорошенку та І. Брюховецькому вимоги запорожців. Характерне ставлення запорожця до дійсності: “Не тот казак, что за водой плышет... а тот, что против воды...”. Натомість січовий курінний отаман Кирило Тур з роману “Чорна рада” П. Куліша усвідомлює життєву дисгармонію, та відповідає на неї “юродством”, радячи Петру: “Луче пливи, куди вода несе...”. На зустрічі з осілими козаками січовик критикує їх за пасивність і повільність у підготовці повстання. Автор викриває роз'єднаність і боягузтво осілих козаків.

У романі П. Куліша “Чорна рада” в іпостасі національного героя виведений полковник Шрам, священник, а в повісті Марка Вовчка – звичайний запорожець. Січовик – це образ серйозної людини, глибоко відданої меті, але разом із тим емоційної, здатної на щонайніжніші почуття.

За допомогою авторського коментаря, а головне – через форму сприйняття запорожцем і дівчинкою дійсності та зображення їхніх пригод під час подорожі, письменниця змальовує складну картину суспільних суперечностей на тогочасній Україні. Марко Вовчок не ставила перед собою завдання точно і повно відтворити історичні події, легендарні постаті. Лише з окремих натяків, згадок про гетьманську резиденцію Дорошенка – Чигирин,

опису Гадяча, в якому готувалася рада, з характеристик настроїв Книша, Данила Чабана та інших козаків можна визначити зображувану епоху. Головним для автора є не хронологія подій, а романтизовано-поетичне змалювання України. Показові пісні та думи, які письменниця вкладає в уста бандуриста – посланця-запорожця. У них відбиті глибокі соціальні мотиви, важке лихоліття і жагуче прагнення пригнобленого народу до визволення. Тут пісні та думи про турецько-татарську неволю (“Зажурилась Україна, що нігде прожити”, “Про поповича і невільника”), про героїчну боротьбу Максима Кривоноса з польською шляхтою (“Ой послушайте, ой повідайте, що на Вкраїні постало”), про соціальну нерівність (“Та все пани, та все дуки”), наймитські пісні (“Та немає гірше так нікому, як бурлаці молодому”) та ін. Один з кращих епізодів повісті зображує появу січовика-бандуриста в таборі царських військ, посланих на приборкання “смути”, його бандура то грізно рокоче відгомоном народного гніву, то ридає, розповідаючи про горе рідного краю:

Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Витоптала орда кіньми маленькі діти [5, 273].

Тужлива пісня бандуриста викликає незнане доти співчуття навіть у пихатого офіцера, а бравий вусатий солдат, “напоминавший цветом и изъянами израненного тела старую, поломанную, медную статую грубой работы” [5, 273], ридає, загорнувшись в шинелю.

Є. Нахлік відзначає, що усе ж таки історична сюжетна лінія в повісті подекуди недостатньо розгорнена й не доведена до логічного завершення. У результаті твір перетворюється у розповідь про один частковий епізод історичного конфлікту – про подвиг дівчинки Марусі, котра ще не достатньо розуміє суть суспільних конфліктів, але готова на самопожертву [17, 151]. Тому художньо-історична лінія певною мірою підпорядкована специфіці повісті, орієнтованій автором на героїко-патріотичне виховання дітей.

В центрі ж повісті перебуває зворушлива постать відважної маленької українки-патріотки Марусі: “Это была настоящая украинка-девочка с темными бархатными бровями, с загорелыми щечками, в вышитой рубашке с широкими рукавами, в синей запаске и в червонном поясе. Густые русые волосы, сплетенные в косы, и в косах слегка кудрявились и блестели, как шелк. На голове был веноч цветов, из которых иные уже поувяли, иные еще сохраняли свою свежесть і слабо пахли” [5, 239]. Дівчинка перемагає дитячу втому і душевні переживання, веде січовика в Чигирин через степи і річки, рятує його від солдатів, які полюють за польськими шпигунами. Через її сприймання показані гетьманська світлиця і нічна бесіда січовика з П. Дорошенком, вузькі вулиці Гадяча і ошатний будинок І. Брюховецького. Юна Маруся стає вірним другом запорожця, мужньо переносить тугу за домівкою і безпеку. Дівчина винахідлива, але водночас і щира. Промовистою є така сцена: приховуючи своє збентеження (адже мандрівників зупинив загін солдат), Маруся розпитує грізного військового про рідне село, родину. Наївні запитання зворушують Івана, він немовби

скидає з себе звичну суворість, стає співчутливим: “Странно смотрели теперь на Марусю эти подозрительные, прежде испытующие глаза, будто ища в ее образе какого-то другого, далекого образа, заставлявшего, может, когда-то улыбаться теперь дрожавшие губы.

– Да, у меня есть дочка, – проговорил он после долгого молчания.

– Большая? – спросила Маруся.

Он усмехнулся. Должно быть, перед его духовными глазами пронеслась очень маленькая, непрочная, хрупкая фигурка, судя по его несколько томительной улыбке.

– С тебя, коли еще не меньше, – ответил он и очень задумался” [5, 254].

Оповідач не вказує, про що думає солдат, але поведінка Івана, який “не помічає” схованого на хуторі січовика, свідчить і про те, що страждання селян знаходять відгук у серці солдата. Сміливі вчинки Марусі викликають захоплення навіть у ворогів, які змушені визнати високі моральні якості українських жінок. Саме їй, дівчинці, поранений запорожець передає червону хустину. Цей умовний сигнал до повстання вона мусить передати селянину в зеленій діброві, але куля татарина пробиває серце маленької героїні. “Давным-давно все это случилось, но до сих еще пор небольшая могила неподалеку от этих мест называется “Дивоча”. Говорят тоже, что могилу эту насыпал сам, своими руками, какой-то запорожец” [5, 317].

Маруся до кінця свого життя залишається вірною громадському обов’язкові і батьківщині. У складних обставинах війни, незважаючи на небезпеку, яка чатувала на кожному кроці, вона з честю виконує доручене завдання і вмирає як герой.

Композиційні складові історичної повісті Марка Вовчка

Повість “Маруся” захоплює читача високою художньою майстерністю, лексичним багатством, щедрим використанням фольклору. У стилі розповіді Марка Вовчка виявилась її оригінальність. Прикметною особливістю твору (як і усіх текстів загалом) є ліризм, який має фольклорне підґрунтя. Водночас повість відзначається драматизмом, сконденсованістю і силою викладу. У творі присутні виразні діалоги, які урізноманітнюють і доповнюють розповідь оповідача, розкривають психологію характерів персонажів. Діалоги авторки – наслідок глибокого вивчення живої мови українського селянства і його життя. Музикальність ритму, розміреність наголосів, широке використання народнопоетичної символіки, характерні повтори – усе це наближає твір до духу і складу українських народних пісень і казок.

Марко Вовчок врахувала інтерес дітей до народної казки, а тому доречно вплітає в художню канву твору текст казки. Коли Маруся перевозить січовика у возі із сіном через сторожові заони, дівчинка на його прохання розповіла казку про те, “как девушка от разбойников бежала”. Ця розповідь займає увесь VI розділ. Письменниця, на переконання М. Сиваченка, не

механічно уводить до твору фольклорний оригінал – записану від Теклі Дончихи казку, а піддає її літературній обробці, в процесі якої вона деталізується, доповнюється художньо домисленими елементами [3, 254]. Казка передається не суцільним потоком, а переривається короткими репліками січовика. Внаслідок цього епізоди казки стають художньо переконливішими.

На окрему увагу заслуговують початок і заключна частина літературно обробленої казки. Марко Вовчок переінакшила початок казки. Молода жінка, віддана з волі батька за нелюба, живе в його господі, розташованій серед дрімучого лісу, часто залишається одна, бо чоловік кудись зникає вечорами, потім одного разу заходить у погріб, знаходить там “отрубленный белый мизинчик и на нем колечко”, робить висновок, що її чоловік – розбійник, і тікає від нього до свого батька. М. Сиваченко припустив, що письменниця знала різні варіанти казки і відібрала найкращі елементи. Свідчення цьому – прямий доказ (відрубаний палець із перстнем), завдяки якому викиркуються злочинці [3, 259]. У казці йдеться про те, що жінку хоче вбити чоловік, а його страшний намір викриває дівчинка від першого шлюбу чоловіка. Молода жінка тікає, її батько в’яже розбійників і палить у смоляних бочках. Маруся розповідає іншу кінцівку: дівчина щасливо повертається до батька. Не можна з упевненістю сказати, чому заключного епізоду покарання немає в літературній обробці. Можливо, письменниця просто не згадала його, хоча він був би доречним, адже жанрова природа казки така, що добро у ній завжди перемагає зло, а носії зла зазнають смерті.

Окрім того, авторського втручання зазнали й інші епізоди. Так, ідея переховування в сніні належить не переляканій молодій жінці, яка тікає від переслідувачів-розбійників, а мудрому старому козакові: “Долго она бежала, очень долго, и выбежала на дорогу, и видит, едет по дороге старый козак и везет воз с сеном. Кинулась она к козаку и почала его просить: “Возьми меня, добрый человек, схорони меня где-нибудь! За мною погоня! Меня поймать и убить хотят!” – А козак ей говорит: “Я везу сено; ложись на воз, закопайся поглубже, да только лежи смирно!” [5, 248]. Перш ніж сповістити, що старий козак довів молодицю до батькового двору, авторка з метою більшої драматизації дії, нагнітання напруженості вводить новий епізод. Йдеться про те, як на козака, що віз сіно, наскочила розбійницька погоня: переслідувачі допитувалися козака, чи не бачив він молодиці, потім розкурювали люльки, вимагали сіна для своїх коней, а грізний отаман – чоловік переслідуваної жінки – переконаний, що знайде її. Зрештою розбійники, не виявивши своєї жертви, але завдавши їй великого страху, рушили на конях у темний ліс. Цей епізод при розгортанні дальших подій у повісті трансформується у його “варіант” (розділ VII): Марусі, яка у возі з сіном переправлятиме січовика у бік Чигирини, так само доведеться зустрічатися з переслідувачами – з кінним військовим загоном. Марко Вовчок майстерно виписала ситуацію, яка відзначається гострим драматизмом, крайньою напруженістю: юній патріотці доводиться пережити чимало тривожних хвилин – і не від одного допиту

військових, а й від того, що їхні зголоднілі коні, тиснучись до воза, “с наслаждением выдергивали клоки пахучого сена”, отже, могли добратися й до схованого січовика.

Деталізується письменницею й інший драматичний, напружений епізод переховування переляканої жінки на дубі, який змушує читача співпереживати. “Поглядела она туда и сюда – нет нигде приюту! Только одно дерево стоит косматым шатром; она поскорей кинулась к тому дереву, взобралась на самую верхушку и притаилась. Да в поспехе она уронила платок с шеи, и как погоня ворвалась на это место, сейчас они все и увидели белый платок на земле...”

– Ай-ай! – сказал сечевик с живостью.

– Сейчас все закричали: Ее платок! Ее платок! Она тут! Она недплеко! Она в эту сторону бежит!

И начали искать, шарить, саблями ветви рубить, конями кусты топтать. А муж и говорит: “Не забралась ли она куда на дерево?”

Схватил свою пику и со всей руки почал ею колоть промежду ветвей.

– Ай-ай! – сказал сечевик. – Бедная молодлица! Натерпелась же она лиха!

Вдруг острое копьё вошло ей в бок, потом попало в руку, потом тронуло плечо – она не вскрикнула, не ахнула, да теплая кровь так и закапала, так и закапала с дерева... Капельки ее крови попали прямо на голову мужу. “Ох, какая теплая роса капает с этого дерева!” – сказал.

– Видно, она пробежала дальше, – говорят ему товарищи. – Дальше в погоню за нею!

И все рассыпались между лесною гущиною” [5, 247].

М. Сиваченко, порівнюючи наведений епізод втечі з відповідним епізодом фольклорного джерела, встановив, що епізод поповнився новими деталями (наприклад, необережна втрата жінкою хустини). Окрім того, містить дії, які відійшли від своєї фольклорної першооснови, піддалися творчій зміні [3, 257]. У фольклорному варіанті один з переслідувачів випадково поставив під дубом спис і нахромив ногу жінці. А в літературно обробленій: саме чоловік жінки, особа найбільш зацікавлена, виявляє найбільшу активність, вхопив списа й почав наосліп колоти між гіллям дерева, щоб упевнитись, чи не сховалась там його жінка. Ці очевидні зміни стали художньо доцільнішими, надали епізодові більшого драматизму, швидка зміна подій створює відчуття руху, короткі, лаконічні репліки, вигуки переслідувачів створюють напружену ситуацію. Січовик розповідає Марусі гумористичну казку про рака, який аж сім років ходив по воду, а на восьмий, повернувшись з водою додому, спіткнувся на порозі й розлив її. Слід зауважити, що це літературна обробка української народної казки. Віршовану обробку цієї історії здійснив Б. Грінченко – написав байку “Швидка робота”.

Письменниця вдається до манери народної оповіді, авторська особистість ніби заміняється особою оповідачки: “То, что я расскажу вам, деялось давным-давно на Украине, в самой глуши, и до сих пор по свету еще не разнеслось. Старушка, которая мне рассказывала, уверяла, что будто в глуши

есть немало честных великих дел, все равно как пышных цветов” [5, 231]. Саме особа оповідачки-жінки передає інтонацію оповіді: вона набуває колориту задумливої печалі і теплого, сердечного співчуття до долі персонажів. У цьому проявляється її м’яка, сердечна і поетична вдача. Письменниці не властиві моралізаторство і дидактизм. Співчутливий сумовито-ліричний тон оповідачки змінюється нотами героїко-епічного оспівування мужності згадуваного Б. Хмельницького, реалістичного відтворення складних обставин у тогочасній Україні. Читача вражає чутливість оповідача, природність і правдивість інтонації, притаманне письменниці глибоке почуття міри. Що ж до смутку, яким пронизана повість, то він викликаний усвідомленням важкого підневільного становища українців: “Народ украинский разделился на партии: кто стоял за великороссов, кто за поляков, кто за дружбу с татарами. Как всегда почти, к сожалению, бывает, к общим делам примешались частные делишки, возникли ссоры, распри и в конце концов вышло по пословице: запрягли-то и прямо, да поехали криво” [5, 233]. Природна близькість до народнопісенної стихії виявляється також у численних прислів’ях та приказках, які органічно вплітаються у канву твору: “Лучше б далеко – да легко, а то близко, да склизко!”, “Чи плакав би сліп, якби стежку бачив!”, “Де не хватає вовчої шкури, та ми наставимо лиса”, “Сколько волошек и куколю в жите?”. Такий літературний прийом свідчить про уміння письменниці передати думи і почуття народу, відтворити своєрідність мислення українського селянина.

У творі виразно виявився романтичний струмінь творчості письменниці. Поетизуючи і Марусю, і січовика, Марко Вовчок зображує їх як виключних, сильних особистостей, вони піднесені над оточуючим середовищем, адже узяли на себе нелегку місію у надзвичайно складних історичних умовах. Маруся зображена як високоморальна особистість із прекрасними душевними якостями: добротою, ласкою, рішучістю, кмітливістю, винахідливістю, здатністю на самопожертву. Січовик – мужній, вольовий, рішучий, але водночас і турботливий, здатний на співчуття і співпереживання. Авторка культивує особливу ліричну, пісенно-оповідну форму викладу, що йде від народної поезії: “Все было вокруг так душисто, и свежо, и цветуще! Все так мило и близко душе! Вся преисполненная любовью и горем, она склонилась и жарко стала целовать травы, цветы, склонявшиеся ветви, обращая туда и сюда глаза свои, выражая всем существом своим и недоуменьем, и беззаветную преданность чему-то, не совсем еще ясно усвоенную, уразумленную, но уже поглотившему всю душу” [5, 243]. Не можуть не вражати читацьку уяву майстерно виписані психологічні портрети, у найменших рисах зовнішності виразно проступають риси характеру персонажів. Так, авторка тонко окреслює портрет братчихи: “Видно было, что нервы у нее были крепкие, что она не вздрогнет при какой бы то ни было неожиданности, не вскрикнет от какого бы то ни было испуга или изумления, что темные, большие, глубокие, как море, глаза прямо глянут на все и так же мало померкнут или зажмурятся...” [5, 297]. Можна

стверджувати, що Марко Вовчок майстерно оволоділа лексичним багатством, образними засобами народної мови, філігранно передала точність і барвистість мови своєї оповідачки.

У центрі повісті – образ маленької, як “макове зерно”, дівчинки Марусі, яка в скрутний момент добровільно стає провідницею козака-розвідника із Запорізької Січі. Вона допомагає йому виконати важливе доручення – з’ясувати політичну ситуацію на Україні, вивчити настрої народу, що готувався до повстання 1668 року. Юна патріотка разом із запорожцем сміливо долає перешкоди, проходить містами і селами України, де лютували польсько-шляхетська і царська воячина, загони гетьманів-суперників П. Дорошенка й І. Брюховецького, грабіжницька орда. Не раз Маруся рятувала розвідника од смерті. Дівчина – один з тих романтичних образів Марка Вовчка, які письменниця адресувала молодому поколінню. Незважаючи на умовність історичного фону і віддаленість подій минулого, цей образ пробуджував і пробуджуватиме глибокі емоції в серцях юних і дорослих читачів, як один з прикладів самовідданого героїзму.

П.-Ж. Сталь на основі авторського перекладу історичної повісті Марка Вовчка “Маруся” створив французький варіант цього твору, адресуючи його своїм юним співвітчизникам. Образ української героїчної дівчинки Сталь пристосував до французьких умов – свідомо спроектувавши риси її характеру й поведінку на образ своєї національної героїні Жанни д’Арк. Повість “Маруся” в літературній інтерпретації Сталю була відзначена спеціальною премією Академії наук Франції і кілька десятиріч поряд з іншими книжками вручалася дітям, які закінчували школу.

Саме стихія народного життя, народної мови у всіх її специфічних особливостях і відтінках, твори усної народної творчості були тим джерелом, яке визначило силу, природність і благородну простоту відображення правдивих картин української дійсності в історичній повісті “Маруся”. Авторка продемонструвала глибокий інтерес до народної психології, вона не обмежується зовнішнім описом героїв, а прагне заглибитись у їхній внутрішній світ. Майстерно виписані діалоги підсилюють відчуття читацької присутності у творі, розкривають риси характерів персонажів, найтонші нюанси їхньої психології. Висока майстерність мови поєднується із психологічними характеристиками образів. У творі не знайдемо ні розгорнутих побутових описів, ні надмірного захоплення етнографічними деталями. Марко Вовчок ошадно уводить до тексту народні казки, історичні, жартівливі пісні, прислів’я, які надають творові неповторного колориту.

Література

1. Білецький Л. Три силуетки: Марко Вовчок – Ольга Кобилянська – Леся Українка.– Вінніпег: Б. в., 1951.– 128 с.

2. Марко Вовчок. Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях.– К.: Рад. школа, 1981.– 143 с.
3. Марко Вовчок: Статті і дослідження: Зб. наук. пр. / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка.– К.: Наук. думка, 1985.– 311 с.
4. Вовчок Марко. Твори: У 2 т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1983. – 439 с.
5. Вовчок Марко. Твори: У 2 т. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1983. – 487 с.
6. Висоцький А. Вивчення творчості Марка Вовчка у школі // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – № 26. – С. 1–16.
7. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури: Монографія.– К.: Академвидав, 2006.– 504 с.
8. Іванченко Л. Історія України. Повний курс. Матеріали для підготовки до зовнішнього оцінювання. – Х.: Країна мрій, 2012. – 160 с.
9. Короненко С. Названа чи блудна дочка української літератури (Марко Вовчок) // Літ. Україна. – 2004. – 2 груд. (№ 47). – С.8.; 9 груд. (№ 48). – С.8; 16 груд. (№ 49) – С.8; 23 груд. (№ 50). – С. 8; 30 груд. (№51). – С.8.
10. Крутікова Н. Слово про оповідання Марка Вовчка // Крутікова Н. Дослідження і статті різних років. – К., 2003. – С.103–194.
11. Крутікова Н. Сторінки творчого життя (Марко Вовчок в житті і праці). – К.: Дніпро, 1965. – 390 с.
12. Леськів Б. Велика драма великого таланту // Літ. Україна . – 2005. –29 груд.(№51). – С. 7.
13. Листи Марка Вовчка у 2-х томах. Т. 1. – К.: Наук. думка, 1984.
14. Лобач-Жученко Б. Літопис життя і творчості Марка Вовчка.– 2-ге вид., доп.– К.: Дніпро, 1983.– 464 с.
15. Логвиненко О. Віч-на-віч з минулим: Історія української Жанни д'Арк очима сучасників ХХ ст. // Київ. – 2003. – № 6. – С. 169–171.
16. Мовчун А. Кобзарева доня – дітям (Марко Вовчок і її твори в дитячому читанні) // Початкова школа. – 1999. – № 10. – С. 49– 52; № 11. – С. 55– 58.
17. Нахлік Є. Козацька тема крізь призму народних інтересів: фольклорно-історична повість Марка Вовчка “Маруся” // Нахлік Є. Українська романтична проза 20–60-х років ХІХ ст. – К., 1988. – С. 143–152.
18. Недзвідський А. Марко Вовчок і польське питання в 60-х роках ХІХ ст. – В кн.: Проблеми слов'янознавства. – Вип. 15. – Львів, 1977. – С. 17–23.
19. Недзвідський А. Марко Вовчок: Семінарій.– К.: Вища школа, 1981.– 168 с.
20. Павличко С. Марко Вовчок (1833-1907) // Павличко С. Фемінізм / Передм. В. Агеєвої. – К., 2002. – С. 79–90.
21. Проценко І. Твори Марка ВВовчка для дітей. – В кн.. Укр. літературознавство. – Вип. 29. – Львів, 1977. – С. 64–74.
22. Ревуцька С. Психоаналіз прози Марка Вовчка // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць / Ін-т філології Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Вип. 32. – Ч. 1. – К., 2008. – С. 345– 357.
23. Русова С. “Лагідний пророк України” Марко Вовчок // Неопалима Купина. – 1995. – №. 1/2– С. 68–73.

24. Сидоренко В. Незнаний Марко Вовчок// Укр. історик. – 1985. – № 1–4. – С. 184–189.
25. Сюдюков І. “Обличитель людей неситих”: Марко Вовчок: штрихи до портрета// День. – 2002. – 7 берез.
26. Тис Ю. На світанку: Біографічна повість з життя Марка Вовчка.– Чікаго: Вид-во Миколи Денисюка, 1961.– 404 с.
27. Три долі: Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / Упоряд. В. Агеєва.– К.: Факт, 2002.– 368 с.
28. Федунь Н. Марко Вовчок – ясна зоря нашого письменства. Літературна вітальня // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – № 34. – С. 19–24.
29. Чопик Р. Вовчок (Про М. Вовчка) // Слово і час. – 2007. – № 8. – С. 3–13.
30. Янківська К. Три визначні письменниці (Леся Українка, Марко Вовчок, Ольга Кобилянська).– Вінніпег, 1995.– 72 с.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Алегорія – троп, у якому абстрактне поняття яскраво передається за допомогою конкретного образу.

Альманах – збірник літературних творів, який впорядковується за тематичним, стильовим, жанровим, авторським принципами і видається неперіодично.

Амфібрахій – у силабо-тонічному віршуванні – трискладова стопа з наголосом на другому складі.

Анапест – у силабо-тонічному віршуванні – трискладова стопа з наголосом на останньому складі.

Анафора – єдинопочаток, повторення на початку віршових рядків, строф або речень однакових чи співзвучних слів, синтаксичних конструкцій.

Анекдот – коротке гумористичне оповідання про характерний випадок у побутовому житті з несподіваним і дотепним закінченням.

Антитеза – це стилістична фігура, яка утворюється зіставленням слів або словосполучень, протилежних за своїм змістом.

Асонанс – повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі, що надає віршованій мові милозвучності, підсилює її музичність.

Байка – один із різновидів ліро-епічного жанру: невелике, здебільшого віршоване оповідання повчального змісту, героями якого виступають звірі, люди, рослини чи предмети.

Балада – жанр ліро-епічної поезії фантастичної, історико-героїчної або соціально-побутової тематики з драматичним сюжетом (наприклад, “Рибалка” П. Гулака-Артемівського).

Бароко – тип художньої творчості у європейській літературі XVI – XVII ст. (в Україні – до кінця XVIII ст.), для якого характерні динамізм образів і композицій, антитези, складна метафоричність, алегоризм та емблематичність, прагнення вразити читача, оволодіти його почуттями і свідомістю, звідси – схильність до пишного та барвистого декору, риторичних оздоб викладу.

Бурлеск – жанр гумористичної поезії, комічний ефект якого досягається тим, що героїчний зміст викладається навмисно вульгарно, грубо, або навпаки, тим, що про буденне говорить піднесено (наприклад, “Енеїда” Котляревського).

Вірш – (з лат. – versus – повтор, поворот) – 1. Віршовий рядок, основна одиниця віршового ритму. 2. Художньо-мовна система, специфічна змістова форма поезії, яка на відміну від прози має певні закономірності у внутрішній ритмічній організації. Вірш поділяється ритмічними паузами на співвідносні й співмірні відрізки, виділені графічно й інтонаційно. Нормою вірша є метр, ритм. 3. Віршований твір малої форми.

Віршована мова – мова віршованого твору, яка має певні закономірності у внутрішній ритмічній організації (див. – вірш).

Віршування, або версифікація це: 1. Мистецтво виражати свої думки у віршованій формі. 2. Система організації поетичного мовлення, в основі якої міститься закономірне повторення певних мовних елементів, що складаються на підставі культурно-історичної традиції певної національної мови.

Водевіль – легка комедійна, переважно одноактна п’єса з анекдотичним сюжетом, виповнена динамічними діалогами, піснями, танцями. У водевілі широко використовуються фольклорні мотиви, побутові колізії.

Гекзаметр – віршовий дактилічний шестистопний розмір з наголосами і без рими.

Гіпербола – різновид тропа, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак певного предмета, явища або дії.

Градація – стилістична фігура, що полягає в поступовому нагнітанні засобів художньої виразності задля підвищення чи пониження їхньої емоційно-сислової значимості.

Гротеск – вид художньої типізації (переважно в сатирі), заснований на фантастично-карикатурному змалюванні реальних речей, різкій деформації зовнішньої правдоподібності речей і явищ, поєднанні фантастичного з реальним, трагічного з комічним тощо.

Гумор – 1. Різновид комічного, відображення смішного в життєвих ситуаціях і людських характерах. 2. Узагальнена назва творів, мета яких — розсмішити, викликати гарний настрій. 3. Взагалі сміх і відчуття комічного.

Дактиль – у силабо-тонічному віршуванні – трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Драма – 1. Один з основних родів художньої літератури, що зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дії самих персонажів. 2. Один із жанрів драматичного роду, поряд з комедією, трагедією, це п'єса соціального чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі.

Думка (дума) – жанр (вид) невеликої медитативно-елегічної (журливої) поезії, іноді баладного змісту, який був поширений у творчості українських письменників-романтиків першої половини XIX ст.

Експозиція – сюжетно-композиційна частина художнього твору, яка знайомить читача з його головними персонажами, конфліктами, проблемами, обставинами дії.

Елегія – один із жанрів лірики медитативного, меланхолійного, почасти журливого змісту (наприклад, “Думи мої” Т. Шевченка).

Епіграф, або Мотто – напис (часто цитата), який вміщується автором перед текстом твору або його частиною. Епіграф передає основну ідею, настрій або колізію твору, задає тон.

Епітет – образне означення, влучна характеристика особи, предмета або явища, яка підкреслює їх суттєву ознаку, дає ідейно-емоційну оцінку: сонце золоте; ясні зорі; тихі води.

Епітети постійні – епітети, які у фольклорних творах, а іноді в інших, часто вживаються з тими самими словами: козак – молоденький, кінь – вороненький, зброя – ясная, шлях – битий.

Епіфора – стилістична фігура, протилежна анафорі: повторення однакових виразів, слів, або звукових сполучень у кінці віршових рядків чи строф, а також прозових уривків з метою посилення виразності поетичної мови, підкреслення чогось.

Епос – один із трьох родів літератури, відмінний за своїми ознаками від лірики та драми. Основа епічного твору – розповідь від автора. 2. Жанр епічної героїчної поеми.

Зав'язка – елемент сюжету й композиції, який розпочинає основний конфлікт, зіткнення антиподів.

Ідея художнього твору – емоційно-інтелектуальна, пафосна спрямованість художнього твору, яка приблизно може бути охарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора.

Інверсія – одна з стилістичних фігур мови, яка полягає в незвичному розташуванні слів у реченні, щоб найбільш значуще слово чи слова особливо підкреслити, звернути на них увагу.

Інтер'єр – в літературі вид опису, змалювання внутрішніх приміщень та предметів, які в них знаходяться і безпосередньо оточують персонажів твору.

Інтимна лірика – ліричний твір, що стосується глибоко особистого, потаємного, сердечного, любовного.

Інтонанція – чергування підвищень і знижень голосу, тон мовлення, який дозволяє виражати почуття, ставлення до вимовленого.

Інтрига – сюжетний хід у художньому творі (переважно у пригодницькій літературі), який натякає на приховані наміри чи події, що розкриваються в подальшому розгортанні сюжету.

Іронія – художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення.

Історична поема – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні історичні події і яскраві характери.

Катрен – строфа з чотирьох рядків, чотиривірш.

Класицизм – напрям у європейській літературі та мистецтві, який уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст., а найбільшого розквіту досяг у Франції у XVII ст. Для класицизму характерна орієнтація на античну літературу, яка проголошувалася ідеальною, класичною, гідною наслідування.

Клазула, або Клавзула – заключна частина віршового рядка, починаючи з останнього наголошеного складу.

Колізія – зіткнення протилежностей (інтересів, переконань, мотивів, окремих осіб), джерело конфлікту та форма його реалізації у художньому творі.

Коломийка – жанр української пісенної лірики, який пов'язаний з однойменним народним танцем. Коломийка має традиційну жанрову структуру: дворядкова строфа, кожен рядок якої складається з 14 складів, має малу цезуру після 4-го та велику після 8-го складів і закінчується жіночою римою (з наголосом на передостанньому складі).

Комедія – драматичний твір, у якому засобами гумору та сатири розвінчуються негативні суспільні та побутові явища, розкривається смішне в навколишній дійсності чи людині.

Композиція – побудова твору. Найпоширеніші види: лінійна – події зображаються в хронологічній послідовності; ретроспективна – події, що відбулися раніше, зображаються пізніше; паралельна – дві події, що відбулися

одночасно, зображаються як послідовні; монтаж – кілька подій, що відбуваються одночасно, зображаються по черзі.

Контраст – гостро виражена протилежність, полярність, розбіжність.

Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, супроводжуваних складними колізіями.

Кульмінація – важливий елемент сюжету: вирішальне, найгостріше зіткнення сил, які ведуть боротьбу, момент найвищого напруження в розвиткові змальованих у творі подій.

Лейтмотив – конкретний образ, часто повторювана деталь, головна тема чи ідея, визначальна інтонація, що пронизує твір або всю творчість письменника.

Лірика – 1. Один із трьох родів художньої літератури, в якому навколишня дійсність зображується шляхом передачі почуттів, настроїв, переживань, емоцій ліричного героя чи автора. 2. Певний віршовий твір або сукупність творів.

Лірична медитація – вірш, який містить узагальнюючі роздуми, безпосередньо не пов'язані з певним життєвим фактом; відзначається глибоким розкриттям душевного світу людини, виражає світовідчуття автора.

Ліричний відступ – це такий авторський відступ від розгортання подій, картин і образів, у якому письменник безпосередньо від себе висловлює почуття і настрої у зв'язку з долею героїв, виявляє своє ставлення до них тощо.

Ліричний герой – образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов'язково тотожний авторові.

Ліро-епічний твір – це літературний твір, в якому гармонійно поєднуються зображально-виражальні засоби, притаманні ліриці та епосу, внаслідок чого утворюються якісно нові сполуки (балада, співомовка, поема, роман у віршах).

Літературний жанр – тип літературного твору, один з елементів класифікації літературного матеріалу, позначає літературні твори, які умовно об'єднуються за певною структурою та спільними ознаками зображення дійсності. Наприклад, серед епічних творів найчастіше виділяють такі жанри (види): казка, байка, легенда, оповідання, новела, повість, роман, епопея та ін.; серед ліричних: ліричний вірш, пісня, елегія, епіграма та ін.; серед драматичних: трагедія, комедія, драма, водевіль, фарс та ін.

Літературний напрям – це конкретно-історичне втілення художнього методу, що проявляє себе в ідейно-естетичній спільності групи письменників у

певний період часу. Літературний напрям є своєрідним синтезом художнього методу та індивідуального стилю письменника.

Літературний процес – безперервний, надзвичайно складний, іноді суперечливий, іноді регресивний розвиток літератури, який визначається всією сукупністю явищ і фактів, спричинених як єдиними нормами загальнолітературного світового розвитку, так і його національними особливостями.

Літературний рід – узагальнююче поняття, один з головних елементів систематизації літературного матеріалу, категорія вищого порядку. За родами література поділяється на епос, лірику, драму.

Медитація – вірш філософського змісту, в якому автор передає свої глибокі роздуми про деякі важливі проблеми, інколи глобального значення (життя і смерть, дружба і кохання, людина і природа).

Мелодрама – драматичний твір, у якому монологи та діалоги персонажів поєднуються з музикою та піснями, наявна інтрига, поділ персонажів на позитивних та негативних, повчальність, виразні елементи сентименталізму.

Метаморфози – перетворення, перехід однієї форми чого-небудь в іншу, видозміна.

Метафора – один з основних тропів: образний вислів, в якому ознаки одного предмета чи дії переносяться на інший за подібністю.

Міф – 1. Форма мислення стародавньої людини. У міфі абстрактні поняття про світ виражаються у вигляді живих істот або навпаки – живі істоти виступають як вищі символи світу. Міф ґрунтується на глибокій вірі в реальність цих істот та їх надприродну силу. 2. Те саме, що легенда, розповідь про богів та героїв.

Міфологізм – спосіб поетичної реалізації міфу в творах художньої літератури.

Модернізм – художньо-стильові тенденції у літературі кінця XIX–початку XX ст., які відображали нове порівняно з попереднім часом світовідчуття і тлумачення людини і світу.

Монолог – переважно в драматичному творі або кінофільмі роздуми персонажа вголос, розмова з самим собою чи глядачами.

Мотив – неподільна смислова одиниця, з якої складається сюжет (мотив жертвності, скорботи та ін.) або тема ліричного твору.

Новела – невеликий епічний твір із гострим сюжетом і несподіваною розв'язкою, для якого характерні лаконічне письмо і психологізм.

Натуралізм – літературний напрям, який характеризується об'єктивістським, фактографічним зображенням дійсності, трактуванням

детермінованості людського характеру біологічними, спадковими чинниками та соціально-матеріальним середовищем.

Нарис – оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому автор показує підмічені ним у житті дійсні факти, події і людей.

Образ художній – комплексне вираження конкретно-чуттєвого враження про дійсність, яке виявляє себе у процесі творчої діяльності митця, становить собою нерозривну єдність змісту і форми, репрезентує художній світ, створений за допомогою уяви, фантазії та асоціативного мислення автора.

Ода – жанр лірики, вірш, що виражає піднесені почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю історичних осіб.

Оксиморон (оксюморон) – різновид тропа, що полягає у зведенні слів або словосполучень, значення яких взаємо-виключає одне одного, створюючи ефект смислового парадоксу: На нашій – не своїй землі (І. Шевченко).

Опис – зображення письменником місцевості, де відбувається дія, природи (пейзажу), зовнішнього вигляду осіб (портрета), внутрішньої частини приміщень (інтер'єру).

Оповідання – невеликий за обсягом розповідний твір здебільшого про одну або декілька подій у житті людини чи кількох людей.

Оповідач – особа, вигадана автором, від імені якої в художньому творі автор оповідає про події та людей.

Оповідь – зображення подій і вчинків персонажів через об'єктивний виклад їх від першої особи, на відміну від розповіді – викладу від третьої особи.

Паралелізм – стилістична фігура: паралельне зображення двох (трьох і більше) явищ з різних сфер життя, показ одних явищ на фоні інших.

Пародія – сатиричний або гумористичний твір, який наслідує, імітує творчу манеру письменника або напряму з метою його висміяти.

Пауза – перерва в мовленні, зупинка голосу під час читання. Може бути довгою, середньою та короткою.

Пафос твору – почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення.

Пейзаж – один із композиційних компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкненого простору зовнішнього світу.

Пейзажна лірика – віршований твір, в якому настрої і почуття ліричного героя розкриваються через змалювання картин природи.

Перифраз – мовний зворот, який вживається замість звичайної назви певного об'єкта і полягає в різних формах опису його істотних і характерних ознак (наприклад, Т. Шевченка називають “великим Кобзарем”).

Перипетія – сюжетний хід, для якого характерна несподівана зміна у перебігу подій та долі персонажів.

Персоніфікація – вид метафори: уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям, олюднення їх (а уособлення – оживлення їх).

Підтекст – внутрішній, прихований зміст якого-небудь висловлювання.

Пірихій – у силабо-тонічному віршуванні пірихієм умовно називається заміна стопи ямба чи хорėja стопою з двох ненаголошених складів.

Повість – розповідний художній твір з нерозгалуженим сюжетом, невеликою кількістю персонажів, з охопленням незначної кількості подій.

Повтори (рефрен) – рядок або кілька рядків, які повторюються в кінці кожної строфи чи групи строф.

Поезія – 1. Один із трьох літературних родів, поряд з епосом і драмою. 2. Невеликий художній твір у віршах. 3. Інколи цим поняттям означають віршовані твори певного автора, нації чи епохи.

Поєма – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події і яскраві характери, а розповідь героїв супроводжується розкриттям авторських переживань і роздумів.

Порівняння – троп, який полягає у зіставленні одного предмета з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його.

Портрет – зображення в літературному творі зовнішнього вигляду, пози, рухів, виразу обличчя людини, її одягу, взуття тощо.

Прислів'я – короткий влучний, часто заримований народний вислів повчального змісту.

Притча – короткий фольклорний або літературний розповідний твір повчального характеру, орієнтований переважно на алегоричну форму доведення змісту етичних цінностей буття.

Реалізм – літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ. Риси реалізму: життєподібність, типовість, соціальна зумовленість характерів.

Ремарки – авторські пояснення в тексті драматичного твору про час і обстановку, в якій відбувається дія, про вік, вигляд, міміку, жести, інтонацію голосу персонажів, про їх психологічний стан, вчинки тощо.

Ремінісценція – один із видів творчих взаємовпливів, який полягає в запозиченні окремих елементів з творчості попередників.

Рефрен (повтори) – рядок або кілька рядків, які повторюються в кінці кожної строфи чи групи строф.

Рима – співзвучність закінчень слів у віршових рядках.

Римування – характер розміщення рим у вірші. У межах чотиривірша (катрена) розрізняють такі способи римування: парне, або суміжне, коли перший рядок римується з другим, а третій – з четвертим (aabb); перехресне, при якому перший рядок римується з третім, а другий – з четвертим (abab); кільцеве, або оповите, коли одна рима, об'єднуючи перший і четвертий рядки, ніби бере в кільце рядки, пов'язані іншою римою (abba).

Ритм – правильне чергування наголошених і ненаголошених складів у силабо-тонічній системі віршування.

Розвиток дії – розгортання подій, що виростають із зав'язки, своєрідний перебіг розповіді автора про життя, стосунки і дії персонажів.

Розв'язка – складовий компонент сюжету, вирішення конфлікту (інтриги) епічного, ліро-епічного, драматичного, а іноді й ліричного (сюжетного) твору.

Роман – великий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір, в якому життя людей розкривається на тлі історичних або соціально вагомих обставин.

Романс – невеликий за обсягом вірш переважно особистого (любовного) характеру та музичний твір для сольного співу з інструментальним супроводом.

Романтизм – один із провідних напрямів у літературі, науці й мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. у Німеччині та існував у літературі Європи й Америки в першій половині XIX ст. Романтики виступали проти нормативності класицистичного мистецтва, проти його канонів та обмежень.

Сарказм – зле, в'їдливе висміювання серйозних вад у характері персонажів, подіях та явищах громадського або побутового життя з тим, щоб викрити їх потворну сутність.

Сатира – 1. У давньоримській літературі написаний гекзаметром поетичний твір, в якому викривалися пороки суспільства.
2. Різке осміяння суспільних вад за допомогою сатиричних засобів.
3. Художній твір (сукупність творів) викривального змісту.

Сентименталізм – напрям у європейській літературі другої половини XVIII–початку XIXст., що характеризується прагненням відтворити світ почуттів простої людини й викликати у читача співчуття до героїв.

Символ – умовне означення якогось явища або поняття іншим на основі подібності з метою стисло і яскраво розкрити образ.

Символізм – стильовий різновид, суть якого полягає в культивуванні в літературі символу як багатозначного, внутрішнього прихованого образу, що виражає ідеї, котрі перебувають поза межами чуттєвого сприймання.

Силабо-тонічне віршування – (від грецьк. – склад і наголос) – сукупність норм і принципів організації вірша, основана на повторі сполучень складів (сильних – наголошених і слабких – ненаголошених).

Сонет – ліричний вірш, який складається з чотирнадцяти рядків п'ятистопного або шестистопного ямба, тобто з двох чотиривіршів (катренів) з перехресним римуванням та двох тривіршів (терцин) тернарного римування за основною схемою (абаб абаб ввд гд), хоча можливі й інші конфігурації рим.

Співомовка – короткий віршований ліро-епічний твір, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці або казковому мотиві.

Спондей – у силабо-тонічній системі віршування заміна стопи ямба чи хорєя стопою з двох наголошених складів.

Стиль – 1. Сукупність мовних прийомів для вираження тих чи інших ідей, думок. 2. Сукупність усіх виразних засобів – мовних, композиційних, жанрових, вживаних для втілення змісту твору (наприклад, стиль класицизм).

Стопа – в силабо-тонічному віршуванні – це група складів з певним, незмінним для даного вірша розташуванням у ній одного наголошеного і одного, двох або трьох ненаголошених складів. Від повторення стоп залежить розмір вірша.

Строфа – повторюване в даному вірші поєднання кількох віршованих рядків, зв'язаних між собою певною системою рим та інтонацією, або за змістом, а також відділене від аналогічних сполук помітною паузою та іншими чинниками.

Строфоїди – частини віршованого тексту, що мають різну кількість рядків.

Сугестія – вплив художньої образності на уяву та почуття реципієнта, енергія художнього слова.

Сюжет – організована в життєво правдоподібну картину система подій за участю певних персонажів.

Тавтологія – повторення одного й того ж слова, однокореневих чи близьких за значенням, щоб з більшою силою виразити щось важливе у висловленій думці.

Тема – коло життєвих явищ, відображених у творі у зв'язку з певною проблемою, що є предметом авторського осмислення та оцінки. Тема – узагальнена основа змісту художнього твору, те, про що в цілому йдеться в ньому.

Терцина – в поезії строфа, що складається з трьох рядків, де 1-й римується з 3-м, а 2-й – з 1-м уже наступної терцини.

Тип – образ-персонаж, в якому відбиваються риси характеру, спосіб мислення, світоглядні орієнтації певної групи людей або нації, а він при цьому залишається яскраво індивідуальним, неповторним.

Трагедія – драматичний твір, де зображуються нерозв'язні морально-етичні, життєві проблеми, що призводять, як правило, до загибелі героїв.

Троп – слово або вираз, вжитий у переносному, образному значенні.

Уособлення, або прозопопея – різновид метафори: зображення неживих предметів або абстрактних явищ із наданням їм властивостей живих істот.

Фабула – основні події міфу, легенди, художнього твору, викладені без додаткових деталей.

Характер літературний – це зображення письменником у художньому творі людини з властивими їй індивідуальними рисами, які зумовлюють її поведінку, ставлення до інших людей, до життя.

Хорей, або трохей – у силабо-тонічному віршуванні – це двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Художній метод – це сукупність принципів ідейно-художнього пізнання та образного відтворення світу, спосіб осягнення дійсності засобами мистецтва. В історії літератури виділяють такі художні методи: бароко, класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм, натуралізм, модернізм. Кожний художній метод (за винятком модернізму) має відповідний літературний напрям. Напрямок користується певним методом, заснований на ньому.

Художній образ – особлива форма естетичного освоєння світу, при якій зберігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність, на відміну від наукового пізнання, що подається в формі абстрактних понять.

Художній світ літературного твору – фікційна дійсність, уявний світ, створений внаслідок творчої діяльності письменника, який є автором, конструктором та енергетичним джерелом матеріального й естетичного буття «другої реальності».

Художня асоціація – зв'язок уявлень, коли одне з них у людській свідомості викликає низку інших, інколи ірраціональних (чистий – божественний), контрасту (добро – зло), суміжністю в часі (весна – цвітіння) чи в просторі (поле – жито) і постає як наслідок естетичного освоєння дійсності.

Художня умовність – принцип образного змалювання дійсності, що свідомо порушує пряму відповідність життєвим реаліям.

Ямб – у силабо-тонічному віршуванні двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

Навчально-методичне видання

Сірук Вікторія Григорівна

Українська література 2-ої половини ХІХ століття: мистецькі орієнтири,
культурно-історичний контекст

навчальний посібник